

চন্দ্রকুমার আগব্রালা

হবিপ্রসাদ নেওগ
ডায়ক কাকতী

নবেম্বর, ১৯৬৭

পূর্বপ্রী প্রকাশন
যোৰহাট ।

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

১৮৮৩, ১৮৮৪, ১৮৮৫
১৮৮৬, ১৮৮৭, ১৮৮৮

1999

হবিপ্রসাদ নেওগ ।
ডম্বক কাকতী ।

প্ৰকাশকৰ একাষাৰ

চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ শতবাৰ্ষিকী উপলক্ষে, আমাৰ শ্ৰদ্ধাঞ্জলি জ্ঞাপন কৰাৰ মানসে, চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ কাব্য-সমূহৰ ন-মূল্যায়ন কৰাৰ লগতে তেওঁৰ জীৱন কথা, প্ৰকাশ কৰাৰ এখন আঁচনি কৰি, অধ্যক্ষ হৰিপ্ৰসাদ নেওগ আৰু অধ্যাপক ডিম্বক কাকতীদেৱক আমি অনুৰোধ জনাইছিলোঁ।। তেখেত সকলে আমাৰ আঁচনি গ্ৰহণ কৰি, গ্ৰন্থখন ততাতৈয়াকৈ প্ৰণয়ন কৰি উলিয়ালে।

বেজবৰুৱা শতবাৰ্ষিকী উপলক্ষে আমাৰ প্ৰতিষ্ঠানৰ পৰা বেজবৰুৱাৰ সাহিত্যকৃতিৰ ন-মূল্যায়নৰ এখন গ্ৰন্থ ইতিমধ্যে এই আঁচনিৰ ভিত্তিতে ছপাশালৰ দ্বাৰা প্ৰকাশ কৰিছে।

আমাৰ এই প্ৰচেষ্টাত সুধী পঢ়ুৱৈ সমাজৰ পৰা সমাদৰ সহযোগ পাম বুলি আশা কৰিছোঁ।

শিৱ বৰুৱা

“পূৰ্ববৰ্তী প্ৰকাশনৰ” হৈ
যোৰহাট।

পাতনি

অসমীয়া সাহিত্যত নতুন যুগৰ আঁৰিয়া ধৰোতাসকলৰ অন্ততম চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ, কবিমানসৰ ওপৰত, এটি আলোচনা প্ৰকাশ কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰি যোৰহাটৰ ‘পূৰ্ববৰ্তী প্ৰকাশন’ৰ শিৱ বৰুৱাই আমাৰ কাষ চাপে। বৰুৱাৰ এই ইচ্ছাত সহায়ী জনাই আমি এই প্ৰবন্ধ কেইটি যুগুত কৰিলোঁ।

অহা ২৮ নবেম্বৰ তাৰিখে এই যুগান্তকাৰী কবি জনাৰ শতবৰ্ষ পূৰ্ণ হ’ব। আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ ইতিহাসত চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালা যিখন বিশিষ্ট মৰ্যাদাৰ আসনত প্ৰতিষ্ঠিত হৈ আছে, সেই মৰ্যাদাৰ মূল্যায়ন কৰি তেওঁৰ কবি মানসৰ কেউটা দিশ আমাৰ আলোচনাই স্পৰ্শ কৰিব পৰা নাই। চন্দ্ৰকুমাৰৰ ঐতিহ্য বিচাৰ কৰি, অসমীয়া সাহিত্যত নৱযুগ পত্তনৰ সন্দৰ্ভত পূৰ্ণাঙ্গ আলোচনা আমাৰ সাহিত্যত এতিয়ালৈকে হোৱা নাই। ভবিষ্যতে এই দিশত বহুল ভাবে আলোচনা কৰিবৰ প্ৰয়াস কৰিছোঁ।

“পূৰ্ববৰ্তী” অনুৰোধত পুথিখনি বৰ ততাতৈয়াকৈ লিখি উলিওৱা হ’ল। অসমীয়া সাহিত্যৰ পঢ়ুৱৈ সমাজে কিঞ্চিৎ ভাৱে আমাৰ আলোচনাৰ পৰা উপকৃত হলেও আমাৰ শ্ৰম সাৰ্থক হৈছে বুলি ভাবিম।

আমাৰ এই কাৰ্য্যত অধ্যাপক নগেন শইকীয়াৰ সাহায্যৰ বাবে শলাগ ললোঁ। ভাৰতী প্ৰেছৰ পৰিচালক শ্ৰীৰঞ্জন ফুকনে নিষ্ঠাৰে সৈতে ছপাশালৰ ‘দ্বাৰা ধৰি’ কিতাপখন উলিয়াই নিদিয়াহেতেন, পোহৰৰ মুখ নেদেখিলে-হেতেন। শ্ৰীফুকন সম্বন্ধিত প্ৰেছৰ কৰ্মীবৃন্দলৈ এই আপাহতে আমাৰ কৃতজ্ঞতা জনালে।। ‘পূৰ্ববৰ্তী প্ৰকাশন’ প্ৰতিষ্ঠানৰ শ্ৰীশিৱ বৰুৱাক আমাৰ সাদৰ জনালে।।

মৰিয়নী কলেজ,
নবেম্বৰ ’১৯৬৭।

হৰিপ্ৰসাদ নেওগ।
ডিম্বক কাকতী।

প্ৰকাশকৰ একাষাৰ

চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ শতবাৰ্ষিকী উপলক্ষে, আমাৰ শ্ৰদ্ধাঞ্জলি জ্ঞাপন কৰাৰ মানসে, চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ কাব্য-সমূহৰ ন-মূল্যাঙ্কন কৰাৰ লগতে তেওঁৰ জীৱন কথা, প্ৰকাশ কৰাৰ এখন আঁচনি কৰি, অধ্যক্ষ হৰিপ্ৰসাদ নেওগ আৰু অধ্যাপক উম্বক কাকতীদেৱক আমি অনুৰোধ জনাইছিলোঁ। তেখেত সকলে আমাৰ আঁচনি গ্ৰহণ কৰি, গ্ৰন্থখন ততাতৈয়াকৈ প্ৰণয়ন কৰি উলিয়ালে।

বেজবৰুৱা শতবাৰ্ষিকী উপলক্ষে আমাৰ প্ৰতিষ্ঠানৰ পৰা বেজবৰুৱাৰ সাহিত্যকৃতিৰ ন-মূল্যাঙ্কনৰ এখন গ্ৰন্থ ইতিমধ্যে এই আঁচনিৰ ভিত্তিতে ছপাশালৰ ছুৱাবত প্ৰবেশ কৰিছে।

আমাৰ এই প্ৰচেষ্টাত সূধী পঢ়ুৱৈ সমাজৰ পৰা সমাদৰ সহযোগ পাম বুলি আশা কৰিছোঁ।

শিৱ বৰুৱা
“পূৰ্বত্ৰী প্ৰকাশনৰ” হৈ
যোৰহাট।

চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ কবিতা আৰু শিল্পাদৰ্শ

চিত্তগহণৰ প্ৰেৰণা বিবিধ প্ৰক্ৰিয়াৰ দ্বাৰাত নিৰ্মাণক্ষম প্ৰজ্ঞাৰে অভিব্যক্ত হয় বাবেই কবিৰ মনস্তিতাৰ আৰু ব্যক্তিত্ব গঠন পৰিক্ৰমাই এটা কালৰ অপাংক্তেয় বস্তুসম্ভাৰ। দাঙি ধৰে। লক্ষ্যণীয় কথা হ'ল কবি ভাৱনাত বৰ্ত্তমানৰ জীৱন, অতীত আৰু অনাগত মহাজীৱনৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত বিচাৰ কৰাৰ মানস আৰু বন্ধনমুক্ত জীৱন দৃষ্টিৰ কাৰ্য্যকৰী মানসিকতা। কবি চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ কাব্যকৃতিও এই সত্যৰ ছাতিৰে ছাতিমান। চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালা মুখ্যতঃ কবি। অসমৰ বোমাৰ্টিক কাব্য আন্দোলনৰ এজন সাৰ্থকতম বাট কটীয়া। কাব্যকলাৰ কোনো অনন্য আদৰ্শত কবি চন্দ্ৰকুমাৰৰ আত্ম নিবেদনৰ আকৃতি নাই, নাইবা যুগধৰ্ম্মৰ সাৰবস্তুৰ লগত একান্তগোধ স্থাপনৰ অনাকাঙ্ক্ষিত ৰূপৰেখাও নাই। চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ বিপুল আৰু বিশৃঙ্খল সৃজনশীল উদ্যোগে অসমীয়া কাব্য আকাশত সম্ভাৱনাব সঁচাকৈ মুক্ত কৰি, এক প্ৰশস্ত উত্তৰসূৰীৰ দলক বুকুৰ তপত তেজৰ উম ঢালি নতুন কাব্য-আন্দোলনৰ আৰি কাটি অসমীয়া কবিতাৰ বৰ জাহাজখন আগবঢ়াই নিবলৈ ইন্ধন যোগালে।

চন্দ্ৰকুমাৰৰ কাব্যত জীৱনৰ গভীৰ বিষাদ বেদনা আৰু সংঘাতৰ উপস্থাপনে আমাৰ সন্তোষ স্পৰ্শ কৰি যায় বাবেই, এক অন্তৰ্ভূত

আনন্দবাদে তেওঁৰ কাব্যক আচ্ছন্ন কৰি আছে। সেয়েহে তেওঁৰ কাব্য গঠনত এটা উচ্ছলতা উপলব্ধি হয়। এই উচ্ছলতাই কাব্যানন্দ উপলব্ধিৰ বাট প্ৰশস্ত কৰে। বিষয় বস্তুৰূপ আনন্দ আৰু ফলশ্ৰুতিৰূপ আনন্দ এই দুয়োটা বস্তুৰ মাজত এটা স্পষ্ট অসঙ্গতি দেখা দিলে আলদুৱাচ হাৰলীৰ কথাত Sincerity নাথাকে। যিহেতু Sincerity এটা “জ্যামিতিক সংজ্ঞা” নহয়, সেইবাবে ইয়াৰ উপলব্ধিৰ বাবে মননশীল দৃষ্টিভঙ্গীৰ একান্তভাৱে আৱশ্যকীয় নহয়। নিছক জৈবিক প্ৰয়োজনত মানুহৰ কল্পনাশক্তিক প্ৰয়োগ কৰা নহয়, কৰা হয় মুখ্য (immediate) অৰ্থতঃ। সেইবাবে অহেতুক আনন্দবোধে কেতিয়াবা কেতিয়াবা অসঙ্গতিপূৰ্ণ সিদ্ধান্ত বাজিত উপনীত হোৱাৰ সুযোগ দিয়ে। চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাৰ কাব্যৰ এই আনন্দ উপযোগ উপলব্ধিৰ পৰা পৃথক কৰিব নোৱাৰি। কাব্য বচনাৰ ক্ৰিয়া সাপেক্ষ উপলব্ধিত কাব্য আনন্দ স্বৰূপ চৈতন্য প্ৰবৰ্ত্তমান। এই আনন্দ উপলব্ধিৰ ঔদাসীণ্য নথকা বাবেই মূলতঃ সকলো কবি-শিল্পীৰ দাৰ্শনিকতা থাকে। চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাৰ কাব্যতো এই সত্য বিদ্যমান। তেওঁৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰ সূক্ষ্মাতিসূক্ষ্ম অৱলোকনৰ একান্ত আৱশ্যক।

কাব্য যদি নিৰবিচ্ছিন্ন বিশুদ্ধ বসৰ আধাৰ হয়; তেতিয়া এই আধাৰক আশ্ৰয় কৰি গঢ়ি উঠে কাব্যৰ একক চৰিত্ৰ। হৃদয়ৰ গভীৰতম আৰু বিশুদ্ধ অনুভূতি সমূহৰ প্ৰকাশৰ সাৰ্থক বাহন হ’ল কবিতা। বিশুদ্ধ সৌন্দৰ্য্যৰ বস্তু-সৃষ্টি আৰু উপভোগ উভয় মনকে সৌন্দৰ্য্য চেতনাৰ দ্বাৰা অভিযুক্ত কৰাত সহায় কৰে। চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাৰ কাব্যত এই সৌন্দৰ্য্যচেতনা আনন্দময় ইতিবাদৰ লগত যুক্ত। তেওঁৰ বোমাণ্টিক দৃষ্টি-ভঙ্গী, সমন্বয়ধৰ্মী সাংস্কৃতিক আস্থা, শ্বাসত সত্যত অবিচলিত বিশ্বাস, বিশুদ্ধ সৌন্দৰ্য্য চেতনা, অতীন্দ্ৰিয় প্ৰেমানুভূতি, কল্পনাৰ নিৰ্ভৰ যোগ্য ঐশ্বৰ্য্যময়তা, অসমীয়া কাব্য-ইতিহাসৰ এক অমূল্য সম্পদ। এহাতে শ্বেলী, কীটছ, ৱৰ্ডচৱৰ্থ আদি ইংৰাজ বোমাণ্টিক কবি সকলৰ কাব্য-বচনাৰ

মূল পুত্ৰ স্বৰূপ Imagination ৰ, আনহাতে ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ দাৰ্শনিক পৰম্পৰাৰ দ্বাৰা প্ৰভাবান্বিত। ব্লেকে এই Imagination ক চিৰন্তন অসীম ভগবৎশক্তি বুলি প্ৰতিপন্ন কৰিছে। কলেৰিজে তেওঁৰ বিখ্যাত “Biographia Literaria”ত ইয়াৰ ব্যাখ্যা এনেদৰে দিছে— “The Primary imagination I told to be the living power and prime agent of all human perception and as a repetition in the finite mind of the eternal act of creation in the infinite I am”

ইন্দ্ৰিয় গ্ৰাহ (Phenomenal) এই বস্তু জগতৰ অন্তৰালত এক অসীম বহুশ্ৰময় জগত বিদ্যমান। সেই অন্ধকাৰ জগত কবিতাৰ প্ৰত্যক্ষ হয় Imaginationৰ সহায়ত। কাজেই সেই দৰ্শনৰ বিদ্যমানত দৃশ্য সম্ভাৱ কৰিয়ে প্ৰকাশ কৰে। কলোৰজে, ৱৰ্ডচৱৰ্থৰ “Theory of Diction” সম্বন্ধে ব্যাখ্যা কৰোঁতে কোৱা কথা খিনি এই ক্ষেত্ৰত প্ৰণিধান যোগ্য। ‘It was the union of deep feeling with profound thought, the fine balance of truth in observing with the imaginative faculty in modifying the objects observed, and above all the original gift of spreading the tone, the atmosphere and with it the depth and height of the ideal world around forms, incidents and situations, of which for the common view customs had bedimmed all the lustre, had dried up the sparkle and the dew drops.”

চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাইও ইংৰাজ বোমাণ্টিক কবি সকলৰ দৰে পৰিদৃশ্যমান জগতৰ বহিৰঙ্গ দেখিয়েই তৃপ্ত হোৱা নাই। তেওঁও ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ বস্তুজগতৰ অন্তৰালত অতীন্দ্ৰিয় বহুশ্ৰময় সৌন্দৰ্য্য জগত আৱিষ্কাৰ কৰি লৈছিল আৰু পূৰ্ণতৰ বিকাশ, জীৱনৰ বিচিত্ৰ

বিকাশৰ লয়ত যুক্ত কৰি লৈছিল। চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ আদৰ্শ সম্পূৰ্ণ অৰ্থত ইংৰাজ বোমাৰ্টিক কবি সকলৰ বুলিব নোৱাৰি। ৱডচ'ৱৰ্থৰ শান্ত, গভীৰ অধ্যাত্মবোধ শ্বেলীৰ বিপুল গতিবেগ আৰু বিদ্রোহ, কীটছৰ সূক্ষ্ম ইন্দ্ৰিয়ানুভূতি, বোমাৰ্টিকতাৰ সমন্বয় ধৰ্ম্মী মানস, উপস্থাপন প্ৰয়াস, চিত্ত বিক্ষোভ, সৌন্দৰ্য্যানুবাগ, টেনিছনৰ মানব মুখীতা, এই সকলোখিনি সম্পদ অকণ অকণ কৈ চন্দ্ৰকুমাৰৰ কাব্যৰ চৰিত্ৰ গঠন প্ৰক্ৰিয়াত আছে। ইংৰাজ কবি সকলৰ দৰে এখন ধূসৰ বহুমুখ অন্বেষণৰ সমুদ্ৰত অৱগাহণ কৰি থকাৰ মানস চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ নাই। ভাৰতীয় অধ্যাত্ম সাধনাৰ বস্তু পৰম্পৰাই তেওঁৰ কাব্য দেহ স্পৰ্শ কৰি গৈছে।

আনহাতে চন্দ্ৰকুমাৰৰ কাব্যত প্ৰতীকৰ ব্যৱহাৰো মন কৰিব লগীয়া। পৰবৰ্তী ইংৰাজ বোমাৰ্টিক কবি সকলে প্ৰতীকৰ পথ গ্ৰহণ কৰা নাই। কিয়নো সত্যক অৰ্থত বোমাৰ্টিক সাহিত্যত প্ৰতীকৰ দুই এক অৱতাৰণা থাকিলেও তেনেকৈ কোনো কবি গোষ্ঠীৰ উদয় হোৱা নাছিল। আধুনিক কালৰ কবি সকল চিম্বলিষ্ট, ইমেজিষ্ট, নিউ মেটাফিজিকেল পাবনেচিয়ান, ইনভলুভৰিষ্ট আদি বহুত গোষ্ঠীত বিভক্ত হৈছে। কিন্তু বোমাৰ্টিক যুগত এনে বিভাগ হোৱা নাছিল। আধুনিক কালৰ সাহিত্যৰ অৱচেতন জগতৰ প্ৰকাশৰ আহিলা প্ৰতীকবাদী। এনে প্ৰকাশৰ জৰিয়তে indivisible flux of consciousness প্ৰকাশ কৰা হয়। মাৰ্লামে, ব্যাৰোঁ আদিৰ অৰ্থত চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালা প্ৰতীক বাদী নহলেও, সেই কাব্যত আধিভৌতিক ভাৱধাৰাৰ প্ৰকাশ প্ৰতীকৰ মাজেদি হৈছে। ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ জগতৰ অন্তৰালত যি বহুমুখী বিৰাজ কৰে তাক প্ৰকাশ কৰিবলৈ প্ৰতীকৰ অৱতাৰণা কৰা হয়। বোদেলেয়াৰৰ ব্যৱহৃত প্ৰতীক আছিল বাস্তৱানুগত,—এটা শৰ, এটা কফিন ইয়াৰ মাজেদি প্ৰকট কৰিছিল একোটা অয়েজৰ সত্তাৰ সন্ধান। ব্যাৰোঁৰ প্ৰতীক অধিকাংশই Subjective। য'ত গন্ধ, ৰূপ, বৰ্ণ, স্পৰ্শ অপষ্ট,

ধোৱাময়, অদেখা আৰু দেখাৰ মিশ্ৰণ। জীৱনৰ দৃশ্যমান স্তৰৰ অতিক্ৰমণত যি অপষ্ট ব্যক্তনাৰ ত্যাগি থাকে সি শুদ্ধ স্ব-সংবেদনৰ ঐক্যক প্ৰকাশ কৰাৰ প্ৰচেষ্টা লয় প্ৰতীকৰ মাজেদি কৰি শিল্পীয়ে। ভাষা আৰু অলংকাৰৰ ভাৱত বোমাৰ্টিক সীমাবেখাক যি জীৰ্ণতাই দোলা দি গৈছিল, সেই জীৰ্ণতাক আতঁৰ কৰাৰ ব্যৱস্থা মাৰ্লামে আদিয়ে গ্ৰহণ কৰিছিল পাশ্চাত্য কাব্য-বীতিত। চন্দ্ৰকুমাৰৰ প্ৰতীক সমূহত জীৱনৰ ঈশ জ্যোতি সন্ধানী আধিভৌতিক ভাৱধাৰাৰ গভীৰ প্ৰকাশ দেখা গৈছে। হেম বৰুৱাই, তেওঁৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত চন্দ্ৰকুমাৰৰ বিষয়ে লেখোঁতে কৈছে—“Agarwalla is a philosopher before he is a poet, his poetry is introspective rather than intuitive, but the emotional element in it so aptly balanced that it seldom suffers, from the lack off poetical quality. Unlike that of the romanticists of the west, the beauty of Agarwalla's poem springs from adroit concentration and choice of epithets and images. The metaphysical idea basis in our philosophy that “man is a beautiful hymn of God” to use Anatole France's words finds an adroit expression in Agarwall's poetry”

তেওঁৰ ‘প্ৰতিমাত’ সন্নিবিষ্ট কবিতা সমূহত ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ বস্তু সম্ভাৱক ইন্দ্ৰিয়াতীত পৰ্য্যায়লৈ পৰিবৰ্তিত কৰি Noumenal আৰু Phenomenal দুয়োখন জগতৰ সূক্ষ্মাতিসূক্ষ্ম ৰূপৰেখা প্ৰকট কৰাৰ প্ৰচেষ্টা আছে।

“সন্ধিয়া” আদি কবিতাত নীৰৱে একাৰ ফালি জীৱনৰ বীজ-মন্ত্ৰ বিচাৰি ফুৰা যাত্ৰা প্ৰস্তুতিৰ ৰূপকে কোৱা হৈছে। ইয়াৰ চৌদিশে থকা গভীৰ বহুমুখ ধূম ছায়াই আকীৰ্ণ কৰি ৰাখিছে মানুহৰ মন।

চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ প্ৰতিভা অনুভূতিয়ে দাঙি ধৰিছে
মানুহৰ ঐশ্বৰ্য্যময় প্ৰকাশ ধাৰাত। তেওঁ অনুভৱ কৰে বিচ্ছেদৰ
অসম্পূৰ্ণতা আৰু উদ্দীপনাময় আশাবাদত। কাৰণ তেওঁৰ ঐতিহ্য
অনুধাবণা জীৱন সচেনতা মানুহৰ বিপুল পৰিক্ৰমাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত।
মানুহ বিশ্বসৃষ্টিৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত ঈশ্বৰৰ প্ৰতীক। বহুল ঐতিহাসিক
অৰ্থত তেওঁ মানুহৰ সামগ্ৰিকতা উপলব্ধি কৰিছে। এই উপলব্ধি
অন্তৰ আত্মাৰ ফলক কাচত প্ৰতিফলিত হোৱা পৰমত্বৰ সন্ধান।

“আহিছে মানুহ গইছে মানুহ

মানুহ মায়াপী জীৱ।

মানুহ সোতৰ অন্ত নাইকীয়া

বুলিলে মৰত কিয় ?

*

*

*

মানুহেই লগ, মানুহেই সঙ্গ

মানুহেই পৰাৎপৰ,

এই যে পৃথিৱী স্বৰ্গতো অধিক

মানুহৰ নিজাপী ঘৰ।

এই স্তৱকটিৰ উপলব্ধিৰ প্ৰয়াস আৰু জটিল গঠনক্ৰিয়া
লক্ষ্য কৰিবলগীয়া।

মানুহৰ মৰমতকৈ আন একো বস্তুৱেই ডাঙৰ হ'ব নোৱাৰে।
মানুহৰ সামগ্ৰিকতা, সকলো সৃষ্ট বস্তুৰ মূল সম্পদ। এই বিশেষ
দৃষ্টিয়ে মানুহৰ বাবে মানুহৰ পালনীয় নৈতিক দায়িত্বৰ কথা সোৱ-
বাই দিয়ে ॥

“জীৱন যুদ্ধত ইচ্ছা প্ৰধান সাৰথি

কি ভয় মৰণে বণে ইচ্ছা সৰ্বদলী”

“ইচ্ছা” নামৰ কবিতাৰ বিষয়বস্তুত কবিয়ে কামনাৰ অন্ধ
গতিবেগ অতিক্ৰমি, জীৱন সংগ্ৰামৰ নানান অনিবাৰ্য্যতাত পাৰমাৰ্থিক
উদ্দেশ্য প্ৰকট কৰিছে এক গাণিতিক যুক্তিৰে, যি যুক্তিয়ে শ্বোপেন

হাৰাৰ Will ৰ কথা লৈ মনত পেলায়। এই Will নিবাস্তিক
এক প্ৰশস্ত মুক্তিৰ পথ হিচাবে কল্পিত হৈছে। ইচ্ছাশক্তিয়ে
ধাৰাবাহিকতাত বিশ্বাস কৰে, প্ৰতিষ্ঠা কৰে প্ৰশান্তি আৰু সংঘাতৰ
আনন্দৰ সামঞ্জস্যতা। হলডেন আৰু কেন্স অন্বেষিত শ্বোপেন
হাৰাৰ The world as will and Idea নামৰ গ্ৰন্থত মানুহৰ
সকলো আশা আকাঙ্ক্ষা ধাৰণা কেন্দ্ৰিক বুলি প্ৰতিপন্ন কৰিছে,
আৰু দেখুৱাইছে সৌন্দৰ্য্যধাৰণাতেই মানুহৰ মুক্তিৰ সম্পদ লুকাই
আছে। চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ ইচ্ছা কবিতাটোও এনে এক
ধাৰণাৰে বস্তু। ইয়াৰ মূল ভাৱ গভীৰ আৰু সংঘত বেদনাবোধৰ
পৰিচায়ক। অনন্তৰ সোঁতত কবিয়ে নেতি ধৰ্ম্মী জীৱন প্ৰতিক্ৰিয়াৰ
স্বলতা উপলব্ধি কৰিছে। আপোন সত্তাৰ ঐতিহাসিক স্বৰূপ সন্ধানত
আত্মা পখীৰ বিননি কবিয়ে শুনিছে। যিহেতু কোনো আনুষ্ঠানিক
ধৰ্ম্মীয় সমাধানত কবিয়ে আস্থা স্থাপন কৰা নাই, সেইবাবে
ঐতিহাসিক স্বৰূপ সন্ধান কৰিবলৈ মানুহৰ চিৰন্তন যত্ননা উপলব্ধি
কৰি ছুঁথ নিৰ্বৃত্তিৰ উপায় বিচাৰিছে। বৃহত্তৰ উৎসৰ সন্ধানত
আত্ম চেতনাৰ লগত বিষয় চেতনাৰ স্মূলতম সম্পৰ্ক বিচাৰ কৰিছে।
এই চিন্তাধাৰাত “মানবিক সাৰ্বজনীনতা” নিৰ্ভৰ কৰে। জোভান
হিষ্টিকে কৈছে সাহিত্যৰ মানবিক সাৰ্বজনীনতা আদৰ্শ হ'ব লাগে।
অৱশ্যে হিষ্টিকে সাহিত্যত চিৰন্তনতা বা লিপুতা কোনোটোৱেই
বিশ্বাস নকৰে। প্ৰকৃত পক্ষত হিষ্টিকৰ এই মতবাদ ভাৰতীয়
বহু মহৎ সাহিত্যিকৰ দৰ্শনৰ সমগোষ্ঠীয়। শোভনতা নোহোৱা
জীৱন যেনেকৈ অৰ্থহীন, তেনেকৈ প্ৰেমহীন জীৱনো অসাৰ। জীৱনৰ
মূলত যি শক্তিয়ে ক্ৰিয়া কৰে সেই শক্তি সৌন্দৰ্য্য সাধনাৰ, পৰি-
মাৰ্জিত শোভনীয়তাৰ আধাৰ। এই আধাৰ পূৰ্ণতাৰ ৰূপত প্ৰকাশ
হ'ব understanding বা প্ৰদীপ্ত সহযোগতাৰ মাজেদি। ‘মানব-
বন্দনাত’ মুখ্যতঃ এই সমদৰ্শিতাৰ কথাই প্ৰকাশ পাইছে। হেন-
ৰিকাৰ কথাত ই হৈছে ‘অন্তৰ আত্মাৰ পটত আধিভৌতিক ত্বৰা

গুপ্ত সংকেতে পেলোৱা আত্মা বিদীৰ্ণকাৰী পোহৰ। “অতৃপ্তি” কবিতাটো মানুহৰ প্ৰাণত নজনাক জানিবলৈ, নিচিনাক চিনিবলৈ যি ধাউতি বিচৰমান সেই ধাউতিৰ অতৃপ্তিৰ প্ৰকাশ। এই অতৃপ্তিত শ্ৰেণীৰ অসমাপ্ত উন্মাদনা নাই, আছে নিৰবিচ্ছিন্ন আত্ম উপলব্ধিৰ সমানুপাতিক জাগতিক স্বকৃতি। “প্ৰাণৰ দৰাচিও” সাংসাৰিক ছবিবেচনাত ক্ষত প্ৰাণৰ বিস্ময় আৰু অসহায়ৰ “ট্ৰায়াল্ফ অব্ লাইফ”।

“একাবে পোহৰে আৰু মৰমে বেজাবে
সুখে দুখে সানমিহলিৰ খেল
ইটো যায় লগে লগে প্ৰাণ নিয়ে টানি
সিটো আহে আনে ধেমালিৰ মেল”

সংশয় বহুশ্ৰেয়দৰ বাবে কবিয়ে আধিভৌতিক আৰু নিস্পৃহ ৰূপায়ণৰ নিৰিষ্কৰণ প্ৰকট কৰিছে। জীৱনৰ অসফলতাৰ বেদনাৰ ছোতনাও এই বহুশ্ৰেয়ৰ মূল উপজীব্য। চুফী কবিসকলৰ দৰে চন্দ্ৰকুমাৰৰ কাব্য মানসতো জীৱনৰ অৰুজ বেদনাময় উপলব্ধিৰ ক্ষীণ প্ৰতিধ্বনি শুনা যায়। এই প্ৰতিধ্বনিত ভাস্বৰ হৈ উঠিছে সৃষ্টিৰ সৌন্দৰ্য উপলব্ধিৰ এক গভীৰ কামনা।

চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাই জীৱনৰ দুঃখ বেদনাৰ সান্ত্বনা বিশ্ব-প্ৰকৃতিত মানবিক হৃদয়বেগৰ অৱলম্বনত কল্পনা কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিছে। চন্দ্ৰকুমাৰৰ দুঃখৰ বেদনাই, এক নৈব্যক্তিক ৰূপ পৰি-গ্ৰহণ কৰিছে। জীৱনৰ ব্যাপক ৰূপৰ ধাৰণা চন্দ্ৰকুমাৰৰ কাব্য-বীণত এক ভিন্নতৰ ৰূপত ফুটি উঠিছে, যি সুৰ আন কোনো বোমাৰ্টিক কবিতাৰ ইতিহাসৰ কবিতাৰ লগত তুলনা কৰিব নোৱাৰি যি দৰে তুলনা কৰিব নোৱাৰি ছৱৰাব ব্যক্তি মানসত বিচৰণ কৰা বস্তু সম্ভাৱ, নিঃসঙ্গ ব্যথা, আৰু স্পৰ্শকাতৰ মনৰ বৈৰাগ্য।

চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাইও কবি ববীন্দ্ৰনাথৰ দৰে নিবাসন্ত আনন্দ দৃষ্টিত মানব বোধৰ চৰম সত্যক উপলব্ধি কৰিছে। মানুহৰ নিগূঢ় প্ৰকাশ মানব প্ৰেমৰ চূড়ান্ত উত্থানৰ বস্তু সম্ভাৱতহে।

“নিঃকিনলৈ কয় দুখতে দুৰ্দশা নিৰ্দয় বিধান সিটো”
দুৰ্বলীৰ গতি জীৱন্তে মৰণ কয় নখণ্ডিৰ সিটো ॥
নেলাগে কুটিল সংসাৰৰ পথ নেলাগে চাপৰ ওখ
আলেখৰ লেখ নেলাগে সম্পদ নেলাগে বিষয় সুখ ॥
আঙুলি বোলাৰ জনা হলে আজি পেলালো হেতেন টানি
হিমালয় চূড়া বুৰালোহেতেন উচালি কলিয়া পানী।
আকাশৰ তৰা হুমালোহেতেন থপিয়াই লাখে লাখে
জোন বেলি গ্ৰহ পেলালোহেতেন দলিয়াই জাকে জাকে ॥

মানুহৰ বেদনাত নিঃকিনৰ দুখত কবি আগবৰালাৰ প্ৰাণে শৈলীৰ দৰে বিক্ষোভ প্ৰদৰ্শন কৰিছে। নিঃকিনৰ বেদনাত ৰাণ্ডাভিত্তিত তৰঙ্গ বিশেষকেই প্ৰকট কৰা নাই, অনমনীয় দৃঢ়তাও প্ৰদৰ্শন কৰিছে, কিন্তু কোনো প্ৰকাৰৰ প্ৰতিকাৰ কবিয়ে পোৱা নাই। আগবৰালাৰ কবিতাৰ প্ৰতি ছত্ৰে ছত্ৰে বিভোৰৰ প্ৰতিধ্বনি মূৰ্ত হৈ উঠিছে। মানব হৃদয়ৰ সনাতন সৌন্দৰ্য্যবোধ বহুশ্ৰেয়ভূতিৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত বাবেই বোমাৰ্টিক যুগৰ সাৰ্থক কবিতাই পাঠকৰ হৃদয়ত দোলা দি যায়। বাইৰণৰ কবিতাত বা কলেবিজৰ প্ৰথম যুগৰ কবিতাত ফৰাচী বিপ্লবৰ দাৰ্শনিক মতবাদ আৰু নৈতিক সমৰ্থনৰ আলোচনা প্ৰকাৰ দৰে, আগবৰালাৰ কবিতাটো পৰিহাৰ পূৰ্বক নৈতিক সাহসৰ সন্মুখীন হোৱাৰ আহ্বান আছে। শৈলীয়ে Alastor আৰু Prometheus unbound প্ৰভৃতি কাব্যত যি দৰে মানৱ মনৰ পৰিবৰ্তনশীল ভাব ৰাজিৰ অস্থিৰতা প্ৰকাশ কৰিছে, চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাইও মানৱ মনৰ পৰিবৰ্তনশীল ভাব ৰাজিৰ দৰ্পন স্বৰূপ পৰি-কল্পিত সূক্ষ্ম অনু-পৰমানুতে প্ৰতি গ্ৰহ-উপগ্ৰহৰ নিগূঢ় আত্মীয়তাবন্ধন অনুভৱ কৰি অপূৰ্ব কবিতা ৰচনা কৰিছে। অৱসাদ আৰু অক্ষমতাৰ খেদে তেওঁৰ অনাগত কালৰ অন্ধকাৰময় বস্তু সম্ভাৱৰ বহুশ্ৰেয় উদ্ঘাটন কৰি মানুহক চিৰন্তন আশাৰ বাণী শুনোৱাইছে।

কবিৰ এই শান্ত নিঃসংশয় উপলব্ধি স্থিৰ মানসিক প্ৰত্যয়ৰ চিন, যিটো সচৰাচৰ ৰোমাণ্টিক কবিৰ ক্ষেত্ৰত দেখা পোৱা নাযায়। তেওঁৰ উপলব্ধিৰ ৰঙ বেখা কেতিয়াবা সন্দেহেৰে ঘণীভূত, কেতিয়াবা আশা-নিবাশাৰ দ্বন্দ্বত ছদোল্যমান আৰু কেতিয়াবা ৰূপ নিৰপেক্ষ। ৱৰ্ডচৱৰ্থৰ দৰে চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাইও প্ৰকৃতিক মানুহৰ সুখ দুঃখৰ চিন্তা-উদ্দীপনাৰ, অধ্যাত্ম-চেতনাৰ আধাৰ ৰূপে কল্পনা কৰিছে। প্ৰকৃতিক তেওঁ সমস্যা পীড়িত জীৱনৰ ক্ৰীড়ণক ৰূপতো দেখা পাইছে আৰু দেখা পাইছে জগতৰ নিয়ম বহুশ্ৰ উদ্ঘাটনৰ দৃষ্টিভঙ্গীত। স্কুলতাৰ মাজত সূক্ষ্মতা, জড়ৰ মাজত চৈতন্য তেওঁ লক্ষ্য কৰিছে বাবেই বহিঃ প্ৰকৃতিৰ বিশালতা তেওঁ উপলব্ধি কৰিছে। যুগমীয়া শোকত মানুহৰ সহানুভূতিৰ তীব্ৰতা, স্কুল ইন্দ্ৰিয়গাহ জগতৰ স্বতন্ত্ৰ অস্তিত্ব উপলব্ধি কৰিছে। নিয়তিৰ বুকুত স্বাভাৱিক ঔদাসীণ্য আৰু নিশ্চয়তা দেখি মানুহৰ আঘাত—বেদনা সন্নিহিত ভাৱে অনুভৱ কৰিছে “Sorrows crown of sorrow is remembering happier things”

চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাৰ “প্ৰতিমা”

আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ form আৰু contentৰ পিতৃভূমি ইউৰোপীয় সাধনা। কিয়নো পাশ্চাত্য শিক্ষা বিস্তাৰৰ জৰিয়তে আমাৰ চিন্তাধাৰা আৰু জীৱন প্ৰকাশ ঠন ধৰি উঠিছিল। যদিও ইউৰোপীয় নৱজাগৰণ আৰু আমাৰ ৰোমাণ্টিকতাৰ উত্থানৰ বস্তু সম্ভাৱৰ কোনো ঐকিক যোগসূত্ৰ নাই, তথাপিও আমাৰ সাহিত্য প্ৰকাশৰ আহিলা সমূহ পশ্চিমৰ পৰা ধাৰ কৰি আনি নিজৰ বুকুৰ তপত তেজৰ উমেৰে সিত্ত কৰি নিজৰ কৰি লোৱা বস্তু। ভাৰতবৰ্ষৰ অন্যান্য প্ৰান্তীয় সাহিত্যৰ দৰে আমাৰ সাহিত্যইও প্ৰতীচ্যৰ ৰোমাণ্টিক আদৰ্শত ঠন ধৰি উঠিল। জোনাকী যুগতেই নতুন অসমীয়া কাব্য ইতিহাসৰ যুগ আৰম্ভ হয়। চিৰাচৰিত ভক্তিবাদৰ ঠাইত আমাৰ সাহিত্যৰ আদৰ্শ হল ঐহিকবাদ আৰু প্ৰকৃতিৰ বিচিত্ৰ বস্তু সম্ভাৱৰ উপলব্ধি হোৱা সৌন্দৰ্য্য চেতনা। চন্দ্ৰকুমাৰৰ প্ৰতিমাত সন্নিবিষ্ট ছকুৰি ছটি কৰিতা এই কালৰে সৃষ্ট বস্তু। পশ্চিমৰ পৰা অহা নতুনৰ পৰশত সজীৱ হৈ নতুন দৃষ্টিৰ অধিকাৰী হৈ, নতুন সৃষ্টিৰ বাট কাটিবলৈ যি সকলে ককালত টঙালি বান্ধি অগ্ৰসৰ হৈছিল সেই সকলৰ ভিতৰত চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা সৰ্বপ্ৰধান আৰু সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ। চিৰাচৰিত ৰীতি আৰু নীতিৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ কৰি, ইউৰোপীয় সাহিত্য কাননৰ বিভিন্ন ফুল আনি নিজৰ পথাৰত নিজা নামেৰে

যি দলে কইছিল, সেইদলৰ মধ্যমণি হল চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালা। এই যুগতে আনহাতে বঙালী সাহিত্যতো নিৰ্বাৰেৰ স্বপ্ন ভঙ্গ হৈছিল। এই যুগৰ প্ৰাণৰ ক্ষুধা আছিল অসীম। সঙ্গীত আৰু কথাৰ উপকৰণ আছিল উচ্ছলতাবে পৰিপূৰ্ণ আৰু অক্ষয়। সেইবাবে চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ কাব্য সৃষ্টিৰ বাটটো বহুতো বস্তুৰ আদৰ্শৰে পৰিপূৰ্ণ আছিল। এই বস্তু সত্তাৰ আছিল ইন্দ্ৰিয়াতীত কল্পলোকৰ ধূসৰ চিত্ৰ। দৃষ্টি-বিভ্ৰম কল্পনাত সত্যৰূপ আৰোপ, প্ৰেমিকাৰ মোহময় ৰূপৰ উপমা, সঙ্গীতময় ভাষাৰ বন্ধাৰ, সহানুভূতিৰ তীব্ৰতা, নিসৰ্গ প্ৰীতি, অধ্যাত্ম ব্যাকুলতা, অতীতৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা আৰু বিশ্বাস বিমুক্ত সৌন্দৰ্য্যানুভৱশীলতাৰ পৰিচয়, তদ্ভাবাগী ছন্দৰ ছোতনা। প্ৰকৃতিৰ ৰূপ-ৰস গন্ধ স্পৰ্শৰ উপভোগ কৰিব ইন্দ্ৰিয়াত্মক সূক্ষ্ম চেতনাৰ পৰিচয় এই কালৰ কাব্যকৃতিয়ে দিয়ে। চন্দ্ৰকুমাৰৰ “প্ৰতিমা” এই সত্যৰ ছাতিৰে উদ্ভাসিত।

ৰোমাণ্টিক যুগৰ কৰিতাৰ অন্ততম প্ৰধান লক্ষণ নিসৰ্গ প্ৰীতি। প্ৰকৃতিৰ লগত মানুহৰ সংস্পৰ্শই, নিবিড় অন্তৰঙ্গতাই ইমান ব্যাপক ৰূপ এই কালত লাভ কৰিছিল যে এনে অন্তৰঙ্গতা আন কোনো পূৰ্ববৰ্তী আন্দোলনত দেখা নগৈছিল। কেৱল ধ্যানময় বা অতীন্দ্ৰিয় দৃষ্টিৰে প্ৰকৃতিৰ এই সৌন্দৰ্য্য উপলব্ধি হোৱা নাই, ইন্দ্ৰিয়াত্মক বস্তু সত্তাৰ ৰূপ কল্পৰ মাজতো হৈছে। প্ৰতিমাত তিনিটি মূলভাৱ প্ৰকট হৈছে। এটা হ’ল প্ৰতীকৰ যোগেদি প্ৰকাশ কৰা আদি ভৌতিক ভাৱধাৰা। দ্বিতীয়টো হল প্ৰকৃতিৰ বুকুত মানুহৰ অস্তিত্ব আৰু সৌন্দৰ্য্য উপলব্ধি আৰু তৃতীয়টো হ’ল, ভাৱ প্ৰৱনতা আৰু ঐতিহ্যগত বিশ্বাসৰ মাজেদি মানুহৰ ওপৰত স্থাপন কৰা আস্থাৰ আদৰ্শ। The Absolute বা সত্য শিৱ সুন্দৰৰ উদ্দেশ্যে পাবমাৰ্থিক সস্তা বিচাৰি কৰি শিল্পীয়ে চেষ্টা কৰে সৌন্দৰ্য্য ধাৰণা প্ৰতিষ্ঠা কৰিবৰ বাবে। শিল্পীৰ প্ৰেৰণাৰ মূল বস্তুৱেই হল সৌন্দৰ্য্য আনন্দ বা ৰস কল্পনাৰ আনুসঙ্গিক ফল। সেয়েহে শিল্প মুখ্যতঃ সৌন্দৰ্য্যবোধৰ

বা আনন্দবোধৰ বা ৰসবোধৰে অভিব্যক্তি নহয়, ইয়েই হল মানুহৰ আধ্যাত্ম সাধনা বা “Spiritual activity” কৰিতা কেৱল অলৌকিক বহুশ্ৰময় সৌন্দৰ্য্য সত্তাই নহয় বা ভগৱৎ সত্তাৰ অভিব্যক্তিৱেই নহয়, ই এটা ব্যাপক ঐতিহাসিক উপলব্ধি। যি উপলব্ধিয়ে আমাক এটা Significant form ৰ কথা কয় বা এটা নিবিড় ঐকান্তিক সংযোগ স্থাপন কৰায়।

“জীৱনৰ দলি” নামৰ কৰিটাতো চন্দ্ৰকুমাৰে বাগৰি ফুৰা শিল্পত জীৱনৰ প্ৰতিকৰূপ বিচাৰি পাইছে। এই প্ৰতিকৰূপ কৰিব বাবে কোনো স্বতন্ত্ৰ বা নিৰপেক্ষ সত্তাৰ উপলব্ধি নহয়, ৰূপ, সত্য, মঙ্গল, আনন্দৰ প্ৰতিকৰূপৰ এটি Improvisation মাত্ৰ।

“কোনে জানে কিবা বিচাৰি আহিছে।

নিজেও নোৱাৰো কব

আপোনাৰ ভাৱ আপুনি নাজানে।

নেজানো পিছে কি হ’ব।

কি কামত আহি কিহত ঘূৰিছে।

এফেৰি চিন্তাও নাই

বাট পথ এৰি ইমান ঘূৰোতে

বাটো পাহৰিলে। হায়।”

বাগৰি ফুৰা শিল্প বা প্ৰাত্যহিক জীৱনৰ তুচ্ছতম বস্তুৱেও পূৰ্ণতাৰ অংশ প্ৰকাশ কৰিব পাৰে, যিটোক এৰিষ্টটলে Comprising an imitation of human and divine things বুলি অভিহিত কৰিছে। শিল্প বিচাৰৰ মূল সূত্ৰৰ দিশৰ পৰা বাগৰি ফুৰা শিল্পটোৰ প্ৰতিকৰূপত জীৱনৰ প্ৰকাশ দেখা উপলব্ধি বস্তু সত্তাৰে শিল্পৰ সৃজনক্ষম সৌন্দৰ্য্যৰ নৈপুণ্য প্ৰকাশ কৰিছেনে নাই, সেইকথা বিচাৰ নকৰাকৈ এটা কথা কব পাৰি যে ইয়াত এটা চেষ্টা প্ৰতিষ্ঠাপিত হৈছে, আৰু সি হৈছে “To give adequate reality to conceptions which before and apart from such realisation are not definite”

উকৰি ত্ৰিভূৱন দেখি মনত প্ৰশ্ন হৈছে “লক্ষ্যভ্ৰষ্ট নেকি
জীৱনৰ দলি”— এই ধাৰণা কৰিব বাবে জীৱনৰ অপাৰ্থিৱ সত্যৰ
দ্ৰেউতি বিচাৰ আকাঙ্ক্ষা। সংশয় বহুত” কবিয়ে চেষ্টা কৰিছে,
বহুত ভেদ কৰিবৰ বাবে। শেষ পৰ্য্যন্ত কবিয়ে অনুভৱ কৰিছে
জীৱন মৃত্যুৰ যি চিৰন্তন বহুতই মানুহৰ চিন্তাক ব্যাহত কৰিছে
সেই বহুত সন্ধানৰ ব্যৰ্থতাই কৱিক এক অপাৰ্থিৱ ইঙ্গিত দিছে।
কৰিব এই অসীমৰ উপলব্ধি একান্তৰ পৰা একান্তলৈ কৰা যাত্ৰা
প্ৰস্তুতিৰ প্ৰয়াস।

“হাঁহি সাগৰত উঠি বেজাৰ ধুমুহা

বুৰালে সহস্ৰ জীৱন তবণী

ওফন্দি বিহৰ হৃদ কলীয়া পানীৰ

প্ৰলয়ৰ বান্ধ দিলেহি ভাঙি।

“বিশ্ব ভাৱবীয়া আৰু মই এই কৱিতা দুটি একেটি সৃষ্টি
তবন্ধৰ শিল্প বস্তু।

“মই মই মই মাত্ৰ বিপুল সংসাৰ

মই মই মই সুৰে শুনা

বাজিছে প্ৰাণৰ বীণা তান

মই বিনা আছেনো কি শুনা ॥

এই ‘মই’ এটা Concrete form ৰ “Aesthetic
attitude” সামান্য তুমি, মই, প্ৰাণী সমাজ কিয়, গ্ৰহ তৰা আদিৰে
বিশাল অসীম সৌৰজগত এটা বিৰাট “মই”ত লীন যায়। “বিশ্ব
ভাৱবীয়াত ইয়াকে মানৱতাৰ “লীলা” বোলা হৈছে” (ডিম্বেশ্বৰ
নেওগ)। কৱিগুৰু ববীন্দ্ৰনাথো “ধনে জনে আছি জড়িয়ে হয়”
গীতত অহং ত্যাগ কৰি সকলোখিনি ব্ৰহ্মত সমৰ্পণ কৰাৰ বাঞ্চা
কৰিছে।

ঈশা বাশ্ৰম ইদং সৰ্বং যৎকিঞ্চিৎ জগত্যাং জগৎ

তেন ত্যক্তেন ভুঞ্জীথা মা গৃধঃ কশ্চস্বিদ ধনম ॥

জীৱনৰ সফলতা বিফলতা লৈয়ে ‘মই’ গঢ়ি উঠে। জগত
নশ্বৰ, প্ৰত্যক্ষ। অপ্ৰত্যক্ষৰ লগত প্ৰত্যক্ষৰ সন্ধি স্থাপনৰ কামনা
চন্দ্ৰকুমাৰৰ “মই” কৱিতাত প্ৰকট কৰা হৈছে।

বিশ্ব ভাৱবীয়াত কৱিয়ে—

“সৃষ্টি পাতনিৰে পৰা নীল আকাশতে

কিৰণৰ জাল মেলি ডাৱৰ ধৰিছা

টিপচীটি হৈ উৰি টিপতে লুকাই

গৰুণৰ পখা মেলি বিচাৰি ফুৰিছা।”

“অকলশৰীয়া” কৱিতাটোত প্ৰকট কৰা হৈছে অকলশৰীয়া
নিঃসঙ্গ আত্মাই জীৱনৰ ঈশ জ্যোতি সন্ধান কৰাৰ প্ৰতীক। আমাৰ
চতুৰ্দ্দিশে আছে গভীৰ বহুতৰ আৱৰণ।

“প্ৰাণ পখী উৰি যায় শূন্য বহুত

লগ হেৰুৱাই মেঘ আকাশ মাজত

উদাস হৃদয় তাৰ অকলে আকুল

প্ৰাণৰ প্ৰাণত বাজে বিষাদৰ সুৰ

জনপূৰ্ণ নিজৰ কত লগবীয়া?

বিশ্ব সংসাৰত হয় অকলশৰীয়া ॥”

শূন্য সাগৰত মানুহে চিনিও নিচিনা নাওত পাৰি দিয়ে আৰু
জীৱন শক্তিৰ প্ৰবাহে নাও টানি নিয়ে। অকলে উদাস হৃদয়ৰে
প্ৰাণত বজা চিৰ অতৃপ্তিৰ সুৰ বান্ধি খণ্ডৰ পৰা অখণ্ডলৈ মানুহে
যাত্ৰা কৰে সৰগীয় দিগ্ৰীৰ সন্ধানত। পৃথিৱীখন শূন্য, জড়পুঞ্জৰ
সমাবেশ। বাৰ্গসৰ দৰে জীৱনৰ মাজতো কৱি চন্দ্ৰকুমাৰেও গতি
ধৰ্ম্মিতা উপলব্ধি কৰিছে।

প্ৰাণৰ প্ৰাণত কিয় হেঁপাহ ইমান

সংসাৰতো অতৃপ্তিৰ ঘৰ!

বিচাৰি গোটাই আনি অতনো ৰতন

বান্ধিলোঁহি সম্পদৰ দল।

সকলোৰে সোঁমাজতে হৃদয়া-সনত
থাপি থলো লখ্মী গোসানী।

বাহিব জঞ্জাল পৰা মনক আকলি
ধ্যানত বহালো টানি আনি।

ধ্যানৰ মাজতে প্ৰাণে উচুপি উঠিল
— কিহৰ চিন্তাত হাঁয় ভোল!

ইমানতো কিনো আক অসম্পূৰ্ণ বল
লখিমীৰ নেজানিলে মোল।

অতৃপ্তিৰ নই বই তৃপ্তিৰ সাগৰ
বিচাৰি কেতিয়া পাৰ অন্ত ভাগৰ (অতৃপ্তি)

“অতৃপ্তি” কবিতাত কবি চন্দ্ৰকুমাৰে, ইংৰাজ কবি টেনিছনৰ দৰে, সৰগীয় নিবাশাৰ অটল তলি বিচাৰিছে— “অতৃপ্তিৰ নই বই তৃপ্তিৰ সাগৰ, বিচাৰি কেতিয়া পাৰ অন্ত ভাগৰ”। শেষ পৰ্য্যন্ত চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ বিশ্বাস ভক্তিবাদ আৰু অতীন্দ্ৰিয় ঐশী প্ৰেৰণাবে যুক্ত হৈছে। জীৱনৰ সুখ সুবিধা আশা আকাঙ্ক্ষা সকলো চিৰ অতৃপ্তিৰ চোত উটি গৈছে। পৰলোকৰ অসীম সম্ভাৱনাৰ বস্তু সম্ভাৰৰ মাজত। কবিৰ হৃদয় মানৱ প্ৰেমৰ বিচিত্ৰ ৰঙেৰে উজ্জল তথাপিও কবিৰ তৃপ্তি নাই। এই অতৃপ্তি নিববিচ্ছন্ন ব্যৰ্থতা নহয়। “চিৰ লগবীয়াত” জীৱন সঙ্গী বিচাৰি বিচাৰি অৱশেষত উপলব্ধি কৰিলে।

“সংসাৰত দুখে সুখে লগবীয়া মোৰ
পৰম বান্ধৱ এই আৰ্থাস আতমা।

সুন্দৰবো সুন্দৰ সংসাৰ দুদিনীয়া
প্ৰাণে প্ৰাণে বন্ধা মোৰ চিৰ লগবীয়া।”

যি বিশ্বৰ ৰূপ-বস-গন্ধই কবিচিন্তিত আঘাট কৰিছে তাৰ অন্তৰ্নিহিত বস্তু সম্ভাৰে কৱিক পূৰ্ণতা দিছে। সেইদৰে “জীৱনৰ লগবীয়াত” জীৱনৰ বহুশ্য নায়িকাক “সুন্দৰৰ আবাধনা” তোমাতে

অৰ্পিম বুলি অধিষ্ঠাত্ৰী পাতিব খুজিছে প্ৰাণৰ আকাঙ্ক্ষা একমুখী কৰাব উদ্দেশ্যে।

“মাধুবী” কবিতাটোত চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাই অপৰিবৰ্ত্তনশীল সৌন্দৰ্য্যৰ উপলব্ধি কৰিছে। বৰ্ত্তমান জীৱনৰ ব্যথা-বেদনা, আশা-নিবাশা, ক্লান্তি-ৰুদ্ধ অতিক্ৰম কৰিবৰ বাবে লাগে এক অন্তহীন প্ৰেৰণাৰ আশ্ৰয়। এই আশ্ৰয় কবিয়ে বিচাৰি পাইছে বাহঃ প্ৰকৃতিৰ বিচিত্ৰ বস্তু সম্ভাৰৰ মাজত আৰু অলপ প্ৰকাশ অলপ অপ্ৰকাশৰ পাতলীয়া বহুশ্যৰ ওৰণীৰ মাজত। প্ৰাত্যহিক জীৱনত লগপোৱা তুচ্ছতম বস্তু সম্ভাৰৰ মাজতো কবিয়ে ব্ৰহ্মাণ্ডৰ অবিচ্ছিন্ন “অনিৰ্বান সৌন্দৰ্য্য চেতনা” উপলব্ধি কৰিছে। মাধুৰ্য্য উপলব্ধি হয় আমি প্ৰতিষ্ঠা কৰা মূল্যবোধৰ ওপৰত। এনে উপলব্ধি উন্মাদনা প্ৰদৰ্শন কৰা একোটা মানসিক স্তৰহে। যিটো সহজলভ্য তাত মাধুৰ্য্য নাই। সম্পূৰ্ণকৈ প্ৰকাশ পোৱাতকৈ ভবিষ্যতৰ সম্ভাৱনাৰ মাধুৰ্য্য বেছি। ইংৰাজ ৰোমাণ্টিক কবিৰ দৰে আগবৰালাইও অনুভৱ কৰিছে—“Heard melodies are sweet but those un- heard are sweeter!”.

ফুটোনে হুফুটোঁ কৈ
কুমলীয়া কলিটি
ওঁঠত লাজেৰে বৈ
মিচিকিয়া হাঁহিটি।
চাওঁনে নাচাওঁ কৈ
মৰমৰ দেহাটি
দেবীনে মানৱী ঐ
মাধুবীৰ ছৱিটি।

প্ৰকৃতিৰ বিশাল পটভূমিত মানুহৰ জীৱন কিমান ক্ষুদ্ৰ তাৰ কথাকে প্ৰকাশ কৰিছে। প্ৰকৃতিৰ কোলাত আশ্ৰয় লৈ মানুহে অনুভৱ কৰিছে একাত্মীয়তা আৰু নিবিড় আত্মীয়তা বোধ।

মানুষৰ আশা আকাঙ্ক্ষা, জীৱনৰ চৰম সাধনা, পৰম আদৰ্শ, প্ৰকৃতিৰ আশ্ৰয় কৰি গঢ়ি উঠিছে। শ্ৰেণীৰ দৰে চন্দ্ৰকুমাৰেও উপনিষদ স্ৰষ্টাৰ দৰে প্ৰকৃতিৰ বিচিত্ৰ বস্তু সম্ভাৱত, অনু পৰমাণুত “আলোবগীয়ান মহতো মহীয়ান” ঐশী লীলাৰ মহিমা ঘোষণা কৰিছে। মানুহৰ অন্তৰত প্ৰতিভাত সনাতন সৌন্দৰ্য্য বোধ আৰু বহুশ্ৰু অনুভূতিৰ প্ৰকৃতিক বিচিত্ৰ ৰূপত দেখা পোৱা যায়। কেতিয়াবা ক্ৰীড়ণক ৰূপে; কেতিয়াবা সৃষ্টিকৰ্তা ৰূপে। প্ৰকৃতিৰ উপকৰণৰ সৌন্দৰ্য্য বৰ্ণনাতেই বোমাটিক কৱিসকল ক্ষান্ত থকা নাই, ইয়াৰ লগে লগে অশ্ৰুসিক্ত ক্ষণস্থায়ী জীৱনৰ কৰুণ আবেদনো প্ৰকাশ কৰিছে। মানুহৰ জীৱন, প্ৰকৃতিৰ তুলনাত কিমান ক্ষণস্থায়ী, জীৱন মৃত্যুৰ চিহ্নস্বৰূপ বহুশ্ৰুই মানুহৰ চিন্তাধাৰাক কিমান ব্যাহত কৰিছে, এই অভিযোগ চন্দ্ৰকুমাৰৰ ‘প্ৰকৃতি’ কবিতাত প্ৰকাশ পাইছে। প্ৰকৃতিৰ সকলো বস্তুৱেই স্থায়ী, আৰু এই স্থায়িত্বৰ তুলনাত মানুহৰ জীৱন কিমান ক্ষুদ্ৰ? এই সীমাবদ্ধতাই মানুহক জীৱনৰ সকলো খৰবতাকে আদৰি লবলৈ বাধ্য কৰাইছে।

“ফুলকলি ফুলি গোন্ধ
বোৱাই প্ৰীতিৰ সোঁত
সৰি পাছে নাইকিয়া হয়
সি ফুলৰে মৌ পিয়া
এটি ভোমোৰা বলিয়া
ঘূৰি ঘূৰি ফুৰিছে অকল।
উৰি ফুৰি বেজাৰৰ
হৃদয় বাগিনী তাৰ
বৰষিষে সিও গুছি গ’ল
কৰ কোন কিবা হ’ল।
চিন স্মৃতি পমি গ’ল
প্ৰকৃতি যে তেনেকৈয়ে বল!”

কবি চন্দ্ৰকুমাৰ তত্ত্বদৰ্শী কবি। চন্দ্ৰকুমাৰেও অনন্তৰ সোঁতত কবিগুৰু ববীন্দ্ৰনাথৰ দৰে উপলব্ধি কৰিছে জীৱন-মৰণৰ গভীৰ বহুশ্ৰু কথা। লোক লোকান্তৰৰ এটি সংলগ্ন ঘটনা চক্ৰ ৰূপে। কাৰণ—

“অস্তিত্বৰ চক্ৰতলে একবাৰ বাঁধা তোলে
পায় কি নিস্তাৰ?

বা

অনন্ত ৰজনী শুধু ডুবে যাই নিভে যাই
মৰে যাই অসীম মধুৰে
বিন্দুহতে বিন্দু হয়ে মিলায়ে মিলায়ে যাই
অনন্তৰ সুদূৰ সুদূৰে।

(ছবি ও গান)

চন্দ্ৰকুমাৰে ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ জন্মান্তৰ বাদত বিশ্বাস কৰে। এই বিশ্বাসত বিশ্বাসী সকলে অনুভৱ কৰে, জীৱনটো কাৰিক প্ৰকাশৰ মাজতেই পৰি সমাপ্ত হৈ নেযায়। সি নৱ নৱ কলৈৰে ধাৰণ কৰি আমিত্বৰ ৰূপ প্ৰকাশ কৰে।

ববীন্দ্ৰনাথে মৃত্যুৰ প্ৰেম অভিসাৰেই জীৱনৰ মহাযাত্ৰা বুলি কৈছে—

“আমিতো মৃত্যুৰ গুপ্ত প্ৰেমে

ববনা ঘৰেৰ কোন থেসে। — (বলাকা)

কোন কাহানিৰ কথা, মৰণৰ পাৰে

জীৱনে মেলিলে শাখা

নিতৌ এপাহি মেলে অৰুণ কিৰণে

পিঙ্কায় ধুনীয়া আশা।

নিতৌ পখিটি আহি শুনায় প্ৰাণৰ কথা

উৰি যায় দিন শেষ

ফুটে কি লুফুটে ফুল, সৰে কি নসৰে

—তলে সোঁত অবিৰাম চলিছে সৰ্ব্বতিকাল।

— (অনন্তৰ সোঁত)

‘আশীৰ্বাদ’ কবিতাটোত তেওঁ জীৱনৰ তাত্ত্বিক দিশটোত আলোক পাত কৰিছে।

গহীন মুখৰ ভাৱ দেখি আজি তোৰ জানিলো নহয় স্থায়ী একো
স্নেহে ঢকা সংসাবত তত্ব কোনে লৱ মৰমৰ ছাঁয়া বাজীতাৰ ?
দেখিছো যি এয়ে ৰূপ নহয় ইয়াৰ কত বঙ ধৰিব সলাব।
হাঁহি খলকনি গৈ কান্দিবও পাবে ধেমালিৰে চলেনে সংসাব ?
ধেমালি ধেমালি মাথো গোটেই জগত, এদিনতে একুৰি বছৰ
আকাশৰ তলে মোৰ ধেমালিৰ ঘৰ, বিশ্বৰ ছোৱালী-লৰা সঙ্গী
ভাই-ভনী লই মোৰ সংসাবৰ খেল কোনে চাব মোৰ ভাও-ভঙ্গী।
ধেমালিৰ সেকা মোক দেখুৱালি কেনে তয়ো মোক এবি যাব খোজ ?

কবিৰ মনে প্ৰবোধ মানিব লুখুজিলেও, পিছ মুহূৰ্ততে
কবিয়ে বুজিলে ঈশ্বৰৰ বিধানতকৈ আন একোৱেই বেছি হব নোৱাৰে।
জীৱনৰ দায়িত্ব স্বীকাৰ কৰি সুখে দুখে অগ্ৰসৰ হোৱা বাঞ্ছনীয়।
বহিঃ সংসাবৰ লগত কবি হৃদয়ৰ ঘনিষ্ঠ যোগা যোগ ইয়াত কবিয়ে
প্ৰকট কৰিছে।

গাহঁত জীৱনৰ পবিত্ৰতা কবিয়ে উপলব্ধি কৰি খেদ
পৰিহাৰ কৰি ক’লে -

ঈশ্বৰৰ জীৱ, দিব ঈশ্বৰেই দিহা কৰি, কিয় মোৰ মনাই লুৰুজ ?
সংসাবত ঈশ্বৰৰ কাৰ্য্য কৰিবলৈ মানুহক দিবলৈ ছয়।
ঘৰ এবি গলি তই গলি তই কিহৰ বেজাৰ ? বিশ্ব জুৰি মলিয়াওক দয়া
সংসাব মৰুৰ শ্যাম বট-বৃক্ষ ৰূপা সন্তাপীৰ সুখ, পাপীৰ ত্ৰাণ
পুণ্যবাট দেখুৱাতী সবগ জিয়াবী আগবাঢ়া কৰি শান্তি স্নান
তৃষিত মৰত মুখে ঢালিবা পীয়ষ অন্নদিবা অন্নপূৰ্ণা হই।

“শান্তি” কবিতাটিত কবিয়ে প্ৰেমৰ মৃত্যুঞ্জয়ী আদৰ্শৰ কথা
কৈছে। প্ৰেম সংসাব যাত্ৰাৰ স্পৰ্শমণি। প্ৰেমৰ অমৃত দায়িনী
শক্তিয়ে এটি বিশিষ্ট পৰিমণ্ডল বচনা কৰিছে। ব্যাপ্তিৰ মাজত
সমষ্টিৰ, খণ্ডৰ মাজত সমগ্ৰতা স্থাপনৰ এক মাত্ৰ শৃঙ্খল হল প্ৰেম

আৰু শান্তি। কবিতাটিত সৌন্দৰ্য্যলব্ধ প্ৰেম আৰু শান্তিৰ নীড়
বচনাৰ আকাঙ্ক্ষা বাজায় হৈ উঠিছে।

প্ৰেমৰ আগত কিবা দুখ,
কিবা মৃত্যু ? প্ৰেম মৃত্যুঞ্জয়ী।
বোগ শোক তাপ অভিমান
মানুহৰ মনৰ জঞ্জাল।
জঞ্জালতে আত্ম বলিদান
নোহে ইটো পৰমার্থ জ্ঞান।
যি প্ৰেমেই তোমাৰ সম্বল
সেয়ে স্পৰ্শমণি সংসাবৰ।

চন্দ্ৰকুমাৰৰ “প্ৰতিহত অনুভূতিয়ে” মানৱ প্ৰেমত আশ্ৰয় লৈ
বিচাবে। মানৱ বন্দনাত প্ৰকাশ পোৱা অন্তৰ্নিহিত সুৰ স্পন্দনে
পাঠকৰ হৃদয় প্ৰসন্ন কৰি যায়। এই মহত্বই, এই সুৰ স্পন্দনে
ব্ৰহ্মাণ্ড উপলব্ধিৰ দুৱাৰ উন্মোচন কৰি দিয়াৰ উপৰিও বিশ্ব প্ৰাণৰ
প্ৰকাশ ব্যগ্ৰতা আৰু অতীন্দ্ৰিয় চাঞ্চল্য জাগ্ৰত কৰি তোলে। মানুহ
সকলো বস্তুৰে মূল সম্পদ। এনে এক ধাৰণাৰ বশবৰ্ত্তী হৈ জীৱনৰ
পথ প্ৰান্তত মানুহৰ মহত্ব উপলব্ধি কৰিছে—

মানুহেই লগ মানুহেই সঙ্গ
মানুহেই পৰাংপৰ
এই যে পৃথিৱী স্বৰ্গতো অধিক
মানুহৰ নিজাপী ঘৰ।
মানুহেই দেৱ মানুহেই সেৱ
মানুহ বিনে নাই কেৱ
কৰা কৰা পূজা পাদ্য অৰ্ঘ্য লই
জয় জয় মানৱ দেৱ।

অপ্ৰকাশৰ তমসচ্ছন্ন পৰিবেশত বিদ্যতে দীপ্তা কৰি তোলাৰ
দৰে, মানুহক The roof and crown of all things বুলি

উপলব্ধি কবি কবিয়ে প্ৰতিহত অনুভূতিক গভীৰ সাস্থ্যৰ বাণী শুনাইছে।

বনকুৰঁবী, জলকুৰ বী, তেজীমলা আদি কবিতাৰ যোগেদিও অতি প্ৰাকৃতবাদৰ মাজতো প্ৰেমৰ মৃত্যুঞ্জয়ী আদৰ্শকে দেখুৱাইছে। তেজীমলা, কৃত্ৰিম মালিতাটিত কবিয়ে প্ৰেমৰ অবিচলিত এক নিষ্ঠতা আৰু ছঃসাহসিক কৃষ্ণ সাধন আনহাতে ক্ষমাহীন নাৰকীয় প্ৰতি-হিংসা ফুটাই তুলিছে। “বনকুৰঁবী”, “তেজীমলা” অসমীয়া কাব্য ইতিহাসৰ অতি প্ৰাকৃত বিষয়ক শীৰ্ষস্থানীয় কবিতা। কবিয়ে ভৌতিক অনুভূতি বৰ্ণনাত কলেবিজৰ দৰে এক অভিনৱ পন্থা অৱলম্বন কৰিছে। আধুনিক বিজ্ঞানে অলৌকিক বহুস্তৰ আস্থা স্থাপন কৰিব নোৱাৰে। তথাপিও অনুভূতি যদি তীব্ৰ হয়, তাৰ বিভিন্ন উপাদানৰ মাজত যদি অখণ্ড ঐক্য প্ৰকাশৰ সম্ভাৱনা থাকে সি ক্ষণস্থায়ী স্বপ্নৰ দৰে পাঠকৰ চেতনাত ক্ৰিয়া কৰে। দৃষ্টি বিভ্ৰম কল্পনাত সত্য প্ৰতিষ্ঠাপিত হোৱাৰ অৱকাশ থাকে বাবেই বনকুৰঁবী, তেজীমলা কবিতা দুটাৰ স্বতন্ত্ৰ আস্তিত্ব আছে। লোকা-লয়ৰ সংশ্ৰৱ হীন নিৰ্জন প্ৰদেশত প্ৰকৃতিৰ ৰূপ আমাৰ পৰিচিত জগতখনতকৈ ভিন্নতৰ ৰূপত দেখা যায়। কলেবিজৰ তুৰগী Christabel ক তেওঁৰ স্বৰ্গগতা জননীৰ অদৃশ্য আত্মাই আৱৰি থকাৰ দৰে, উদ্বেলিত হৃদয়া ফুলকপী তেজীমলাক প্ৰকৃতিয়ে আশ্ৰয় দিছে।

কুমাৰী ছোৱালী কুটুমে পেলালে দলিয়াই মৰম ফেৰি
মানুহে মানুহে ইমানহে মৰম চকুলো পৰে সূৰঁৰি।
মানুহৰ চোতালত মাধুৰী ফুটিলে মানুহে নিচিনি হায়
সাৰি তুলি ছিঙি মোহাৰি পেলালে মানুহৰ মৰমো নাই
মৰমৰ পানী নোহোৱা ঠাইত কেনেকৈ বিশ্বাস থয়
সেয়ে তেজীমলা দূৰতে শিপাই পাৰিজাত হই বয়।

তেজীমলাৰ মায়াময় আৰু নীকৰণশীল অসংবদ্ধ অন্তৰ্নিহিত সৌন্দৰ্য্যই পাঠকক পৰিতৃপ্ত কৰে।

আজি পুৱাই বেলি হাঁহি চকু মেলি
পথালে বাতৰি কিবা
চিকুণ নাওঁখনি আশাবে উজলি
আহিছে উধাই বা।
মানুহৰ নাও মানুহৰ ভাও
দেখিয়ে লাগিছে ভাল
মানুহ মতিৰ বৰ মৰমৰ
পাতিছে কিহৰ জাল?

আশাৰ আনন্দ ক্ৰমান্বয়ে অৱজ্ঞাৰ আকুটিত পৰিণত হৈছিল কিয়? নিদ্ৰাভঙ্গৰ পিছত বা মোহ ভঙ্গৰ পিছত উপলব্ধিৰ যেনেকৈ ৰূপান্তৰ হয়, অনিশ্চিত সীমাবেধাৰে প্ৰহেলিকাৰ ওচৰত দণ্ডায়মান হব লগা হয় তেতিয়া আশাৰ আনন্দত অৱজ্ঞাৰ আকুটিৰ জন্ম হয়। তেজীমলাৰো হৈছে। আনহাতে তেজীমলাৰ স্বাধীনতা ঘোষণাৰ অন্তৰালত মানৱ সংসাৰৰ শঠতা আৰু নীচতাৰ বিষাদ প্ৰকাশ পাইছে।

ৰোমাণ্টিক ভাৱ কল্পনাৰ সৰ্বাত্মক প্ৰসাৰ, বহিঃ প্ৰকৃতিৰ অধ্যাত্ম সম্পদ, সাৱলীল ছন্দ প্ৰবাহ, কাব্যবীতিৰ জটিল সংগঠন (Structure) প্ৰতিমাৰ অমূল্য সম্পদ। প্ৰতিমাৰ কেইটিমান কবিতাৰ অপেক্ষাকৃত জটিল গঠন (Structure) অসমীয়া ৰোমাণ্টিক কবিতাৰ ইতিহাসতে বিৰল। সেয়েহে বেজবৰুৱাৰ ভাষাত ৰব পাৰি “প্ৰতিমাখন সৰু যদিও নিভাজ সোণৰ”।

বীণববাগী : আগববালাৰ

‘বীণববাগী’ৰ সমালোচনা প্ৰসঙ্গত ডিম্বেশ্বৰ নেওগ দেৱে লিখিছিল “খনিকৰ ভাষা যেনে নবীন, ভাব আৰু অভিজ্ঞতাও তেনে তৰুণ, তেওঁৰ হৃদয়ৰ মন্দিৰত লুকুৱা প্ৰতিমা আৰু প্ৰাণত আধা ফুটা আবেগৰ জুমুৰি—বীণববাগীৰ সুবত সেই সুকুমাৰতাৰ ফালে সিমান লক্ষ্য নাই, তেওঁৰ বীণ অনন্ত যাত্ৰাৰ অনন্ত ভাগৰ দুখৰ কাহিনী ভাব বৈয়ে ব্যাকুল।” বীণববাগী কবি চন্দ্ৰকুমাৰৰ দ্বিতীয় কাব্য গ্ৰন্থ। এই গ্ৰন্থত সনিবিষ্ট কবিতাবোৰৰ চৰিত্ৰৰ (Structure) বিচৰণ ক্ষেত্ৰ অধিকতৰ নিভাজ। তেওঁৰ ধ্যান-ধাৰণা, স্পৰ্শ-কাতৰতা, সংসাৰ অভিজ্ঞতা বুদ্ধিপ্ৰসূত আৰু অনুভূতি প্ৰধান। সমসাময়িক জীৱনৰ বস্তু সম্ভাৱত দেখা পোৱা ব্যৰ্থতাৰ পক্ষৰ পৰা জীৱনক উদ্ধাৰ কৰাৰ অভিযান তেওঁ লৈছিল আৰু আপোন সত্তাক উদ্ধাৰ কৰাৰ প্ৰযত্ন তেওঁৰ কাব্যৰ ছত্ৰে ছত্ৰে আছিল। নিয়তিৰ নিষ্ঠুৰতা, মানুহৰ নিৰ্মমতাই কবি চিত্ত অশান্ত কৰি তুলিছিল আৰু এই Limitationৰ বিৰুদ্ধে শ্বেলীৰ দৰে চন্দ্ৰকুমাৰেও বোমাৰ্টিক বিদ্ৰোহ কৰিছিল। মানুহৰ শঠতা আৰু ব্যৰ্থতাৰ গ্লানিয়ে কবিক ত্ৰিয়মান কৰিলেও কবিয়ে আপোন সত্তাক বিসৰ্জন দিয়া নাই বা বেদনা বোমন্বন কৰি হা-হতাশত দিন কটোৱা নাই। জীৱনৰ ব্যাপক ৰূপ আৰু বহল ঐতিহাসিক চেতনাবোধে তেওঁক অসমীয়া বোমাৰ্টিক কবিৰ পৰা নিলগাই ৰাখিছে।

বীণ ববাগী কবিতাটোত আগববালাই মানুহৰ গভীৰ আধ্যাত্মিক তৃষ্ণাৰ কথা প্ৰকাশ কৰিছে। বামধেমুৰ বিভিন্ন বঙ যেনেকৈ নিজা সৃষ্ট বস্তু নহয়, সূৰ্য্যৰ বিচ্ছুৰিত বৰ্ণসৌৰভ, সেইদৰে মানুহৰ সীমাবদ্ধতাও প্ৰকৃতিৰ বিচ্ছুৰিত বৰ্ণসৌৰভহে। এটোক জীৱন পী, গীত গোৱা ববাগীজনৰ, বীণৰ সুবত কবিয়ে শুনিছে মানুহৰ পৰম তৃষ্ণাৰ কথা। সেয়েহে মানুহৰ লগত বিশ্বস্ৰষ্টাৰ সম্পৰ্ক কবিয়ে অনুধাৱন কৰিছে। কবিতাটোৰ দ্বিতীয় ভাগটোত মানুহৰ লগত মানুহৰ সম্পৰ্ক, তৃতীয় ভাগত জীৱন পথ অতিক্ৰম কৰোঁতে সঞ্চৰণ-শীল পথৰ ছয়োপাবত লগ পোৱা পাৰ্থিৱ সৌন্দৰ্য উপলব্ধি কৰিছে। মুখ্যতঃ বীণ-ববাগী গভীৰ বহুমুখৰ মাজেদি ঈশজ্যোতি সন্ধান কৰা তৃষ্ণাতুৰ মানবাত্মাৰ প্ৰতীক। শ্বেলীৰ Queen Mab ৰ দৰে চন্দ্ৰকুমাৰেও উপলব্ধি কৰিছে মানুহ, মানুহৰ সবাতোকৈ ডাঙৰ শত্ৰু। পৰীবাগী Ianthe য়ে বিশ্বৰ অভাৱ অনাটন দাৰিদ্ৰ্য বেদনা দেখি ক্ৰোধান্বিত হৈছে। তেওঁ উপলব্ধি কৰিলে মানুহেই, মানুহৰ সবাতোকৈ ডাঙৰ শত্ৰু। বৰ্তমান সমাজৰ ধ্বংস-স্তূপৰ ওপৰত নতুন সমাজ গঢ়ি উঠিব, তেতিয়া মানুহ হব সুখী আৰু সৰ্বাত্মক অৰ্থত স্বাধীন।

মানুহৰ নীচতা শঠতা দেখি কবিয়ে ক্ৰোধ সংবক্ত নয়ণেৰে অৱলোকন কৰিছে জীৱনৰ চতুৰ্দ্দেশক। কবিৰ অন্তৰ বেদনাৰে পৰিপূৰ্ণ:

“গোটেই সংসাৰ দুখৰ বোজাটো নহয় যে এলাপেচা
সেয়ে প্ৰতিফলনে খুন্দিয়াই মোক বুকুত গধুৰ হেঁচা
প্ৰাণৰ প্ৰাণত দুখীৰ দুৰ্দশা বাজিছে আপোন বাৱে
জগৎ জুৰিব তোমাৰ হিয়াত পৰি প্ৰতিধ্বনি ভাৱে ॥”

কবি, শ্বেলীৰ দৰে, পাৰ ওপচি পৰা মানুহৰ মনৰ সাগৰত পাৰি দিয়া নিঃসঙ্গ যাত্ৰী। সমাজ জীৱনৰ দুঃসহ বেদনাই কবিক বিতত কৰিছে।

কিনোনো কৈ যাম কিনোনো শুনিবা
 দুখৰ ওপৰি দুখ
 কুকুৰে কামোৰে ছৱালে দলিয়াই
 ক'তওতো নিমিলে সুখ ॥
 দুখীয়াৰ কথা কোনোনো শুনিব
 শুনিও নুশুনে কেৱে
 পছলিৰ পৰা খেদি পঠিয়াই
 বলিয়া বুলিহে হাঁহে ॥

কবিয়ে চতুৰ্দ্দিকে দেখা পাইছে অৰাজকতা; নীচ মনৰ
 নাদৰ ভেকুলীৰ অতপালি, দাবিদ্র্যৰ অভিসম্পাত, জীৱনৰ অশুচি
 সম্পৰ্ক। মানুহৰ মানুহৰ ভিতৰত যদি মৰম নেথাকে, সততা
 নেথাকে মানুহে কিহৰ আশ্ৰয় লৈ জীয়াই থাকিব? সেইবাবে
 এটা সামাজিক বিপ্লব সংঘটিত কৰিবলৈ কবিয়ে বিদ্ৰোহ কৰিছিল।
 তেওঁ এটা নৱজন্ম বিচাৰিছিল; যি নৱজন্মে মানুহক পূৰ্ণতা লাভৰ
 লক্ষ্যত কিছুদূৰ আগবঢ়াই লৈ যাব পাৰে। “মানুহৰ ওপৰত এই
 আস্থা তেওঁ ভাৱপ্ৰবণতাত আৰু ঐতিহ্যগত বিশ্বাসৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠা
 কৰি লৈছিল। আগবৰালাৰ মানৱ ধৰ্ম্ম আংশিক ভাবে মানুহৰ
 অসীম শক্তিৰ ওপৰত আস্থাশীল। আগবৰালাই, মানুহৰ দুখত
 মিয়মান হৈছিল সঁচা, কিন্তু দুঃখ নিবৃত্তিৰ পন্থা বিচাৰি পোৱা নাছিল।
 শ্বেলীয়েও জীৱনৰ উজ্জ্বলত গোলাপ তুলিবলৈ যাওঁতে ক্ষতবিক্ষত
 হৈছিল। তথাপিও শ্বেলীয়ে আশা ৰাখিছিল, জীৰ্ণ ধ্বংসস্তূপৰ ওপৰত
 নতুন দিনৰ ভ্ৰূণেৰে অন্তঃস্থ পৃথিৱী দেখাব।

“নিঃকিনলৈ কিয় দুখতে দুৰ্দশা নিদ'য় বিধান ইটো
 দুৰ্বলীৰ গতি জীৱন্তে মৰণ কিয় নখণ্ডিৰ সিটো
 নেলাগে কুটিল সংসাৰৰ পথ নেলাগে চাপৰ ওখ।
 আলোখৰ লেখ নেলাগে সম্পদ নেলাগে বিষয় সুখ ॥
 আঙুলি বুলাব জনা হলে আজি পেলালোহেতেন টানি

হিমালয় চূড়া বুৰালোহেতেন উচালি কলিয়া পানী।
 আকাশৰ তৰা নুমালাহেতেন থপিয়াই লাখে লাখে
 জোন বেলি গ্ৰহ পেলালোহেতেন দলিয়াই জাকে জাকে।
 পাপৰ মজিয়া নিয়ালোহেতেন আঠাই সাগৰৰ তল
 ব্ৰহ্মাণ্ডৰ চিন থাকিলহেতেন মাথো সমুদ্ৰৰ জল।”

চন্দ্ৰকুমাৰে মানুহৰ বেদনাত বিতৰ্কিত হৈ বেদনাৰ প্ৰতিকাৰ
 বিচাৰি পোৱা নাছিল কিয়? ভাৰতীয় মানুহে, তেওঁলোকৰ মনৰ
 ওপৰত থকা চিৰ প্ৰভাৱশীল কৰ্ম্মবাদ আৰু জন্মান্তৰবাদৰ বাবে মানুহৰ
 সম্ভাৱনাক স্বয়ং গতিশীল এটা শক্তি ৰূপে কল্পনা কৰিবলৈ টান পায়।
 আগবৰালাও বৈদান্তিক প্ৰভাৱ, আৰু মায়াবাদী দৃষ্টি অতিক্ৰম কৰিব পৰা
 নাছিল। বিচিত্ৰ মানৱধাৰাৰ অন্তিম বেদনা কবিয়ে গ্ৰহণ কৰি লৈছে,
 সেইবাবে কবির বিদ্ৰোহে সৰ্বাত্মক ৰূপ পৰিগ্ৰহণ কৰিব পৰা নাই।
 যেনেকৈ শ্বেলীয়ে পৰা নাছিল। শ্বেলীৰ দৰে সম্যক অৰ্থত
 চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাও মানৱ দৰদী। চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ
 মানৱপ্ৰীতি দেশ-কাল আৰু ভৌগলিক সীমা নিৰপেক্ষ। সকলো
 প্ৰকাৰৰ অসাম্য আৰু অন্যায়েৰ বিৰুদ্ধে তেওঁৰ কবিকণ্ঠ ব্ৰজঘোষেৰে
 নিনাদিত হৈছিল। তেওঁ মানুহক প্ৰেমময় আৰু সকলো সুন্দৰৰ
 প্ৰতীক ৰূপত গ্ৰহণ কৰি লৈছিল।

চন্দ্ৰকুমাৰৰ মানৱত্ব চণ্ডীদাসৰ ‘সবাৰ ওপৰে মানুহ সত্য তাহাৰ
 ওপৰ নাই’ৰ সঙ্গোত্ৰীয়। মধ্যযুগীয় ভাৰতীয় ধৰ্ম্ম আন্দোলনৰ
 ও মূলবাণী আছিল জীৱৰ সমতা বা সকলো জীৱত সমদৃষ্টি।

শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱেও তাকে কৈছে —

“কুকুৰ শৃগাল গৰ্দ্ভৰো আত্মাৰাম।
 জানিয়া সবাকো পৰি কৰিবা প্ৰণাম ॥

চন্দ্ৰকুমাৰে লেখিছে —

দেখিছোঁ। পৃথিৱী স্বৰ্গতো অধিক
 মানুহৰ নিজাপি ঘৰ

মানুহেই দেব ইহ জগতৰ
 মানুহেই পৰাংপৰ ।
 মানুহৰ শ্রীতি সাধিবলৈ চোঁৱা
 বিশ্ব জগৎ কল্পনা,
 আল ধৰিবলৈ সহস্ৰ প্ৰদীপ
 আবতিব ধূপ ধূনা ।
 হাঁহিছে মানুহে কান্দিছে মানুহে
 পাতিছে মানুহে প্ৰেম
 ধূলিতে উদয় ধূলিতে বিলয়
 ধূলিত স্বৰ্গীয় হেম ।”

মানুহৰ এই অনন্ত সোতৰ কল্পনা কবিৰ মিষ্টিক উপলব্ধি মাথোন ।
 কবিয়ে উপলব্ধি কৰিছে, এটা বলয়ত (cycle) মানুহে আবৰ্ত্তন কৰি
 জীৱনৰ চৰম সত্য, উপলব্ধি কৰাৰ প্ৰয়াস কৰে । এই প্ৰয়াসেই
 মানুহ প্ৰেৰণা (urging) । কিয়নো জীৱনৰ ধৰ্ম্মই হৈছে প্ৰকাশৰ
 পৰা অপ্ৰকাশলৈ আৰু অপ্ৰকাশৰ পৰা প্ৰকাশলৈ কৰা যাত্ৰা প্ৰস্তুতি ।
 টেনিছনেও উপলব্ধি কৰিছে—

Yet all experience is an arch where thro'
 Gleams that untravell'd world whose margin fades
 For ever and ever, when I move

(Tennyson : Ulysses)

বীণ বৰাগীৰ্ যাত্ৰাৰ লক্ষ্য হৈছে সুখৰ সন্ধান, অমৃতৰ সন্ধান ।

“জনমৰে পৰা শুনি আহিছিলোঁ।

সবগী সুখৰ কথা ।

ছথিত তাপিত মানুহে এদিন

পাহৰিব ছথ বেথা ।

সেই দিনলৈকে মহা আয়োজন

চিব জীৱনৰ বেহা

সেই দিনলৈকে জীৱন উছৰ্গা
 সেৱাৰ উপৰি সেৱা
 সেই দিনলৈকে আছে বাট চাই
 অধীৰ পৰাণে মোৰ ।
 সেই দিন আজি প্ৰাণৰ প্ৰাণত
 উশাহে উশাহে পুৰ ।”

অলিভাৰ গল্ডস্মিথেও The Traveller নামৰ কবিতাটোত
 সহস্ৰ অভাৱ অনাটনৰ ভিতৰতো সুখৰ উৎস বিচাৰি পাইছে ।
 কবি চন্দ্ৰকুমাৰেও দিব্য দৃষ্টিৰ সহায়ত “অন্তৰ দাপোন মেলি”
 “দিগন্ত প্ৰসাৰি আকাশী নেত্ৰেৰে” সৃষ্টিৰ খেলা চাইছে—

“নীলিম পুণ্যৰ প্ৰভাই জিনিছে

শ্যামল পৃথিবীখন

মহা জলাশয় সাগৰ গৰ্জিছে

উত্তাল নিগমন ।

সবগী বায়ুৰ বিৰবিৰণিত

পুনৰ থমকি বয়

হৃদি সিন্ধু বাৰি ফুটন্ত হাঁহিৰে

শতধা বাগৰি বয় ।

সোণালী মেঘৰ প্ৰতিবিন্ধ তাতে

স্বৰ্গীয় বিচিত্ৰ লীলা

মহান আত্মাৰ আদৰ্শেৰে লেখা

ফুলাম চানেকি খিলা ।

লোকালোক সউ মুখৰিত হ'ল

উদিল পূজাৰ বেলি ।

জুৰিলে হেঙলি ধূপ ধূনাৰেই

নীলিমাৰ খেলি মেলি ॥

কতনা কালৰ মানব সন্ততি

আবাধিছে বিয়াকুল ।
বিশ্বৰ প্ৰেমত বিভোল মগন
উছৰ্গি ভকতি ফুল ।”

ব্ৰাউনিঙৰ দৰে চন্দ্ৰকুমাৰ আগবঢ়ালো দাৰ্শনিক কবি ।
বীণ বৰাগী কাব্য গ্ৰন্থত জীৱন, মৃত্যু, আত্মাৰ মিলনাত্মক আকাঙ্ক্ষা
বিষয়ৰ, সম্যক পৰিচয় আছে । ব্ৰাউনিঙৰ দৰে আগবঢ়ালোহিও
বিশ্বাস কৰে সংগ্ৰাম কৰি, বাধাবিপত্তি অতিক্ৰম কৰি নৱ-জীৱনত
প্ৰবেশ কৰিব পৰা হব । এই জাগৰণ কৰিব বাবে এক সুস্থ
ৰোমাণ্টিক জাগৰণ । এনে জাগৰণে বা নৱ-জাগ্ৰত চেতনাই কবিক
প্ৰেৰণা যোগাইছে জীৱনক সত্য আৰু সুন্দৰ ৰূপত ফুটাই তুলিবলৈ ।
এনে সত্য আৰু সুন্দৰৰ প্ৰেৰণা কৰিব বাবে মুক্তিস্বপ্ন ।
খলিল জীব্ৰানৰ কথাত “And thus freedom when it
loses its fetters becomes itself the fetter of greater
freedom”

— ০০ —

ৰোমাণ্টিছিজম

আৰু চন্দ্ৰ কুমাৰ আগবঢ়ালো

(ক)

যুগ ধৰ্ম্মৰ প্ৰভাৱত, সময়ৰ পৰিবৰ্তনত, মানুহৰ জীৱনৰ
ব্যৱহাৰিক প্ৰকাশ পদ্ধতি সলনি হলেও, বাহ্যিক পৰিবৰ্তনৰ অন্ত-
ৰালত চিৰন্তন জীৱন স্ৰোতধাৰাৰ কোনো ৰূপান্তৰ নহয় । মানুহৰ
মনৰ বিশ্বজনীন অনুভূতি শিল্পবস্তু ৰূপত প্ৰকাশিত হলে, সেই
ৰচনাৰ স্বাসত প্ৰাণধাৰা দেশ আৰু কালৰ প্ৰচণ্ড গণ্ডী অতিক্ৰম
কৰি নদীৰ দৰে নিৰবিচ্ছিন্ন ৰূপত প্ৰবাহিত হয় । যি কালতে
নহওক, একোটা মহৎ শিল্প সৃষ্টিক প্ৰাণ প্ৰবাহনেৰে মুখৰিত কৰে
কিহে ? প্ৰাণ দিয়ে গভীৰতৰ উপলব্ধি আৰু অন্তৰ দৃষ্টিয়ে ।
কোনো কোনো নন্দনতাত্ত্বিক সমালোচকে এনে অন্তৰ দৃষ্টিৰ আন নাম

প্রতিভা বুলি কৈছে। ইয়াৰ বাবে আৱশ্যক হয় সূক্ষ্ম মানসিক বিচাৰ, গভীৰ উপলব্ধি আৰু মননশীল দৃষ্টি-ভঙ্গীৰ।

জীৱনৰ সাময়িক সমস্যা, বিদ্বেষ, আনন্দ আৰু বেদনাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি যি শিল্পবস্তু গঢ়ি তোলা হয়, সেই শিল্পবস্তুৱে এটা কালৰ অপাংক্তেয় চেতনা সঞ্জীৱিত কৰিয়েই ক্ষান্ত থাকে। এনে বচনাই সাময়িক জনপ্ৰিয়তা অৰ্জন কৰে, সঁচা, কিন্তু কালোত্তীৰ্ণ আবেদন বহন কৰিব নোৱাৰে। প্ৰাচীন সাহিত্যত লেখকৰ ব্যক্তি সত্তাই প্ৰাধান্য লাভ কৰি পাঠকৰ বা শ্ৰোতাৰ ব্যক্তিগত ৰুচি আৰু চিন্তাক আঘাট কৰা নাছিল। কিন্তু ইদানীং আত্মকেন্দ্ৰিক লেখকে তেওঁৰ বচনাৰ মাজত নিজক বেছি স্পষ্ট কৰি তোলে। চিন্তাধাৰা আৰু দৃষ্টি ভঙ্গী কেৱল বসন্ত পাঠকেহে উপলব্ধি কৰিব পাৰে। ফৰাচী বিপ্লবৰ পিছৰ পৰা, আমাৰ লেখক শিল্পীসকল বেছি আত্ম সচেতন হৈ উঠিছে। শিল্পী আৰু লেখকৰ অনুভূতিৰ প্ৰাবল্যৰ বাবে আত্ম সচেতনৰ মাত্ৰা বেছি। ফৰাচী বিপ্লবৰ পিছত এই কালছোৱাৰ— অৰ্থাৎ ঊনবিংশ শতাব্দীৰ কাব্যৰ মূল প্ৰেৰণা ৰোমাণ্টি-ছিজম। এই শতিকাৰ পাশ্চাত্যৰ কাব্য ধাৰাৰ দুটা প্ৰধান ধাৰা লক্ষ্য কৰা হয়—(১) Realism আৰু (২) Romanticism। সাধাৰণ ভাৱে ৰোমাণ্টিছিজমক যদি স্বপ্ন আৰু কল্পনা বুলি ধৰা হয়, তেতিয়া হলে জীৱনৰ বাস্তৱ চিত্ৰ অঙ্কনৰ আদৰ্শ ‘বিয়েলিজম’ পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থা, মানুহৰ দৃষ্টিভঙ্গী, উদাৰতাবোধ, নিছক জৈৱিক কল্পনাৰ দ্বাৰা কোনো একোটা যুগত কোনো একোটা ধাৰাই প্ৰাধান্য লাভ কৰে সঁচা, কিন্তু সৰ্বাত্মক অৰ্থত কিছুমান বিশুদ্ধ নিদৰ্শন লৈ এটা ধাৰাৰ পৰা আনটো ধাৰাক, সহজে নিলগাই দেখুৱাব নোৱাৰি। বিয়েলিষ্ট সকলৰ বচনা ৰীতিতো ৰোমাণ্টিক বস্তু সম্ভাৱ আছে আৰু মানুহৰ অতি প্ৰাচীনতম সাহিত্য সম্ভাৱতো ৰোমাণ্টিকতা আছে। কিন্তু এই প্ৰকাশৰ পৰিসীমা সীমাবদ্ধ। বিয়েলিষ্ট সকলৰ বিচৰণ ক্ষেত্ৰ প্ৰশস্তৰ, বিষয়ান্তৰলৈ গমন বা নিৰ্বাচন এওঁলোকৰ

ক্ষেত্ৰত গোণ। বিয়েলিষ্টসকলৰ প্ৰকাশ ধাৰাত ৰোমাণ্সৰ উদ্দীপনা থাকিলেও, এনে ধাৰা Theoretical Confinement বা ৰীতিগত বান্ধোনত আবদ্ধ। এনে বান্ধোনে কবি প্ৰতিভাৰ artistic faculty ক স্তবীভূত নকৰাকৈ নেথাকে বুলি বিখ্যাত নন্দনতত্ত্বজ্ঞ ক্ৰোচে উল্লেখ কৰিছে। মানুহৰ চৰিত্ৰ গঠন প্ৰক্ৰিয়াত আছে ৰোমাণ্সৰ বীজ। নিত্যদিনৰ বৈচিত্ৰহীন পৰিবেশৰ পৰা, বিৰক্তিৰ পৰা, যুক্তি লাভৰ কামনাত পাঠক বা শ্ৰোতা অপৰিচিত কল্পনাত মুখৰ হৈ উঠে, উদ্ভট ঘটনাপূৰ্ণ কাল্পনিক বস্তুসম্ভাৱে মন আচ্ছন্ন কৰি ৰাখে। এই আকাঙ্ক্ষাৰ উপযোগী কাব্যময় ভাষা পাঠকৰ বাবে অপৰিহাৰ্য্য। এনে আকাঙ্ক্ষাৰ পটভূমিত ৰোমাণ্টিক মনোবৃত্তি অতৃপ্ত সৌন্দৰ্য্য-পিপাসাত ব্যাকুল হৈ উঠে। ঊনবিংশ শতাব্দীৰ প্ৰতিজন কবি শিল্পীৰ জীৱনত, শিল্প-কৰ্মত এই সৌন্দৰ্য্য সন্ধানী দৃষ্টিভঙ্গী পৰিস্ফুট হৈছিল। সেয়েহে ৰোমাণ্টিক সাহিত্যৰ ইতিহাসক সৌন্দৰ্য্য সন্ধানৰ ইতিহাস বুলিব পাৰি।

এই শতিকাৰ সাহিত্যৰ স্ৰোতধাৰাত, প্ৰাচীন সাহিত্যৰ ক্লাচিকেল শৃঙ্খল আৰু বন্ধনৰ বিৰুদ্ধে এটা তীব্ৰ প্ৰতিক্ৰিয়া দেখা গল। কচোৱে তেওঁৰ বচনাত মানুহক পুৰণি পৃথিৱীক ন-চকুৰে চাবলৈ শিকালে, মানুহক শিকালে প্ৰকৃতিৰ বুকুত আশ্ৰয় লবলৈ বা প্ৰকৃতিৰ বুকুলৈ উলটি যাবলৈ। সকলো প্ৰকাৰৰ (ৰাজনৈতিক, সামাজিক, আত্মিক) কৃত্ৰিমতাৰ ৰুদ্ধ ছুৱাৰ মুকলি কৰি নতুন ভাৱধাৰাৰে আপুত হৈ মাটিৰ পৃথিৱীৰ নতুন সুৰ শুনিবলৈ পালে, আৰু পালে নতুন কেঁটা মাটিৰ জীয়া গোন্ধৰ নিৰ্যাস। অষ্টাদশ শতাব্দী পৰ্যন্ত সাহিত্যধাৰাৰ প্ৰকাশ আছিল সীমাবদ্ধ। যুক্তি আৰু বিচাৰৰ মানদণ্ডেৰে যিখন পৃথিৱীৰ নৈতিক মূল্যবোধ জোখা হৈছিল সেই একেখন পৃথিৱীৰ মূল্যবোধ এই নৱ উন্মেষৰ কালছোৱাত জোখা হৈছিল প্ৰাণৰ উচ্ছল ৰণাৰে, যুক্তি আৰু বিচাৰৰ মানদণ্ডেৰে নহয়। পূৰ্ববৰ্তী কালছোৱাৰ মানুহৰ অনুভূতি, নীতি আৰু নিয়মৰ যান্ত্ৰিক

অনুশাসনত নিৰ্মূল হৈ পৰিছিল — নিছক জৈৱিক প্ৰয়োজনৰ তাগিদ পাহৰি গৈছিল। ঊনবিংশ শতাব্দীৰ এই ধাৰাই মানুহৰ ধাৰণা, কাব্য-উপযোগ, প্ৰাচীন অনুশাসনৰ আচল আয়তনৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰি উদ্যত আকাশৰ মুক্তিৰ প্ৰাণবন্ত্যৰ সোঁতলৈ নমাই আনিলে। মৃত আত্মা-পখী অনন্তৰ সন্ধানত যাত্ৰা কৰিলে দূৰ-দিগন্তলৈ। অষ্টাদশ শতাব্দী পৰ্য্যন্ত মানুহ আছিল যুক্তিৰ ক্ৰীতদাস। যুক্তিৰ প্ৰখৰ আলোকত জীৱনৰ সকলো প্ৰয়োজনীয়তা নিবীক্ষিত হৈছিল।

প্ৰাচীন সাহিত্যৰ আদৰ্শ আছিল প্ৰধানকৈ বহিঃমুখী। (Objective)। সাহিত্যৰ আত্মাৰ সন্ধানতকৈ আঙ্গিকৰ সন্ধান এওঁলোকৰ বাবে আছিল প্ৰয়োজনীয় উপাদান। বোমাৰ্ণিক সাহিত্য আছিল, মূলতঃ, (Subjective) প্ৰাঞ্জল আৰু বিচিত্ৰ অনুভূতিৰে বিধোত। বোমাৰ্ণিক সাহিত্য আৰু ক্লাচিকেল সাহিত্যৰ সংজ্ঞা আলোচনা কৰোঁতে ইয়াৰ ঐতিহাসিক পটভূমি বিচাৰ কৰিব লাগিব। স্বভাৱতে ক্লাচিকেল সাহিত্য বুলিলে এক সংযম-প্ৰধান সাহিত্য বীতিকে বুজা হয়। ক্লাচিকেল সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত গ্ৰীক আৰু লেটিন সাহিত্য সকলোৰে আদৰ্শৰ স্থল আছিল। গ্ৰেণ্টে কৈছিল “Classicism is health, romanticism is disease” কথন হলেও অৱশ্যে গ্ৰেণ্টেৰ “ফষ্ট” সাহিত্য জগতৰ বিশিষ্ট সৃষ্টি।

বোমাৰ্ণিক সাহিত্য প্ৰাণচঞ্চল, সৌন্দৰ্য্য সন্ধানী বোৱঁতী সৃষ্টি। ক্লাচিকেল সাহিত্য বীতিগত বান্ধোনৰ স্থিৰ জলবাশি। ক্লাচিকেল সাহিত্য অভিজাত সম্প্ৰদায়ৰ সাহিত্য, য’ত সাধাৰণ মানুহৰ জীৱনৰ আশা আকাঙ্ক্ষা, হাঁহি কান্দোন প্ৰকাশ পোৱা নাছিল। সাধাৰণ মানুহৰ জীৱনৰ বেদনা, জীৱনৰ কথা এই শ্ৰেণীৰ সাহিত্যত প্ৰকাশ পোৱা নাছিল। ইয়াৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰকাশ পাইছিল, সমাজৰ উচ্চ শ্ৰেণীৰ মানুহৰ জাৱন কথা, আশা আকাঙ্ক্ষাৰ কথা। বজা-মহাবজা; দেৱতা-উপদেৱতা, লৰ্ড-লেডীৰ হাঁহি-কান্দোন, শিষ্টাচাৰ আছিল সাহিত্যৰ সামগ্ৰী। বোমাৰ্ণিক কবি-শিল্পীৰ তুলিকাত

সাধাৰণ মানুহ নতুন দিনৰ নতুন প্ৰদীপত দীপ্ত হৈ উঠিল। উৎপীড়িত, শোষিত মানবদলৰ ক্ৰন্দন ধ্বনি সাহিত্যৰ সামগ্ৰী হ’ল।

ৱয়ণ্টৰ পেটাৰৰ ভাষাত বোমাৰ্ণিকসিদ্ধান্ত হ’ল অপৰিচিতৰ মাজত সৌন্দৰ্য্য সন্ধানৰ প্ৰয়াস। বহুশ্ৰমত সাহিত্যৰ ভূষণ হিচাবে পৰিগণিত হ’ল।

গথিক উপন্যাসৰ স্ৰষ্টা হোৰেচ ৱালপোল আৰু মিচেল ৰেডক্লিফে পাঠকক অচিন অচিন লগা কুঁৱলীৰ বহুশ্ৰমে আৱৰা বিস্ময়জাগ্ৰত নতুন জগতলৈ লৈ গ’ল। থিয়োডৰ ওৱাট ডাণ্টনৰ মতে বোমাৰ্ণিকসিদ্ধান্ত হ’ল বিস্ময় বোধৰ। নৱজাগ্ৰত চেতনা renaissance of wonder। মানুহৰ মনত কোঁতুহল বাখিব পাৰিলেই পৃথিবীৰ সকলো বস্তুৰ বন্ধে বন্ধে বিস্ময় বোধৰ চেতনা উদয় হ’ব। বোমাৰ্ণিক যুগত বন্দী মানবৰ মুক্তিৰ প্ৰেৰণা ছবৰ্ৰাৰ গতিৰে জাগি উঠিল। নতুনকৈ ঐতিহাসিক চেতনাৰ উন্মেষ হ’ল। মানুহৰ ধাৰণা পৰিবৰ্ত্তিত হ’ল। উপন্যাস কৰিলে প্ৰাগ-ঐতিহাসিক কালৰে পৰা এক চিৰন্তন সোঁতত ঐতিহ্যৰ ধাৰক আৰু বাহক হিচাবে মানুহে পাৰি দি আহিছে। এই ঐতিহাসিক পটভূমিতে জন্ম হ’ল বোমাৰ্ণিক আন্দোলনৰ।

মানুহৰ মনৰ গঠন জটিল : এক মূলৰ পৰা উৎপন্ন হয় বিভিন্ন ধাৰাৰ বিচিত্ৰ ফল। আপাততঃ পৰস্পৰ বিৰোধী স্ৰোত-ধাৰাত প্ৰকাশ পাই একে তৰঙ্গৰ আবেগ। অলেখ সূক্ষ্ম ঘাত-প্ৰতিঘাত, জন্ম লব্ধ সংস্কাৰ, শৈশৱৰ অনুভৱ, স্নায়বিক উত্তেজনা ধ্যান ধাৰণাৰ ইতিকথা, — আদি বিচিত্ৰ লক্ষণাৱলীৰ মাজতো এক অৰ্থহীন সংহতি থাকে। এই সংহতিয়ে মানুহক এক অখণ্ড সাৰ্বিক সোঁতত প্ৰবাহিত কৰায়। এনে সাৰ্বিক প্ৰবাহে, একেটা বস্তুক বিভিন্ন দিশৰ পৰা অৱলোকন কৰি, বিভিন্ন ৰূপ তৰঙ্গক দেখা পোৱালেও, মূলতঃ একে বুলি, প্ৰতিপন্ন কৰোৱায়।

বিভিন্ন সমালোচকে বোমাৰ্ণিক সাহিত্যৰ সূত্ৰ বিভিন্ন ধৰণে দিছে। প্ৰতিটো সংজ্ঞাতে বোমাৰ্ণিক সাহিত্যৰ সৰ্বাত্মক পৰিচয়

নেথাকিলেও সিবোবত কিছুমান লক্ষণ প্রকাশ পাইছে। হাৰফৰ্ডৰ মতে এই শ্ৰেণীৰ সাহিত্য-কল্পনা প্ৰবনতাৰ আশ্চৰ্য্য মধুৰ বিকাশ, wonderful development of imaginative sensibilities। পেটাৰে ৰোমান্টিক সাহিত্যক addition of strangeness to beauty বা সৌন্দৰ্য্যৰ লগত বিস্ময়ৰ যোগসূত্ৰ আখ্যা দিছে। এখন চিত্ৰ বহুল তুলিকাত যদি নাবীৰ সৌন্দৰ্য্যৰ অপূৰ্ব কমনীয়তাৰ চিত্ৰণ থাকে, সেই চিত্ৰণে পাঠক বা চাওঁতাক অপূৰ্ব অথচ আশ্চৰ্য্যমধুৰ সুন্দৰৰ সন্ধান দিয়ে। এনে সন্ধান পাঠক শ্ৰোতাক বা দ্ৰষ্টাক পল্লবিত কৰাৰ উপৰিও মনত, renaissance of wonder জাগ্ৰত কৰে। যিহেতু ফৰাচী বিপ্লবৰ স্মৃতিস্বৰূপে এনে সাহিত্য সৃষ্টিৰ প্ৰাণপ্ৰবাহক মুখবিত কৰিছে, সেই বিপ্লবৰ মহান আদৰ্শ ৰাজি ৰোমান্টিক সাহিত্যত প্ৰতিধ্বনিত হৈছে সেইবাবে এনে সাহিত্য হিউগেৰ মতে 'liberalism in literature'।

আৰ্থাৰ কম্পটন ৰিকেট (Arthur Compton Rickett) তেওঁৰ ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাস গ্ৰন্থত ৰোমান্টিক সাহিত্যৰ সংজ্ঞা এনেদৰে দিছে। "Romanticism, generally speaking, is the expression in terms of art of sharpened sensibilities, heightened imaginative feeling, and although we are concerned only with its expression in literature, Romanticism is an imaginative point of view that has influenced many art forms and has left its mark also on philosophy and history. The loose popular meaning attached to the word indicates roughly its defects rather than its merits, for it is often used as synonymous for extravagance and sentimentality.

The word classical has been mentioned with reference to eighteen-century literary modes and

in opposing to it the word Romantic, Curiosity and the love of beauty—these are certainly integral factors in Romanticism, the one intellectual, the other emotional. Are they, however the only essential elements? Romanticism seems to me more broadly based than this; more complex also.

May we not say that the features most insistent in Romanticism are a subtle sense of mystery, an exuberant intellectual curiosity, and an instinct for the elemental simplicities of life."

কম্পটনে উল্লেখ কৰা তিনিটা প্ৰধান লক্ষণ ৰোমান্টিক সাহিত্যৰ বিচিত্ৰ প্ৰকাশত দেখা যায়। (১) বহুস্বয়ন ভাবানুভূতি বা অতীন্দ্ৰিয় স্পৰ্শৰ শিহৰণ, (২) বৌদ্ধিক ঔৎসুক্যৰ আতিশয্য exuberant intellectual curiosity আৰু তৃতীয় লক্ষণটো হ'ল জীৱনৰ সহজাত সৰলতাৰ প্ৰতি প্ৰবনতা (simplicities of life.)। Sense of mystery ৰ ব্যাখ্যা প্ৰসঙ্গত Rickett য়ে The subtle sense of mystery is found on analysis to be a complex emotion compounded of awe in the presence of unknown, wonder in presence of the known, and an exquisite response to manifestations of beauty wherever they may be found that we may call for want of a better word—Rapture.

সামাজিক জীৱনৰ প্ৰতি আৰু প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি থকা মানুহৰ মনোভঙ্গীৰ ৰূপান্তৰ এই যুগটোৰ উল্লেখযোগ্য বস্তু। কাণ্ট আৰু হেগেলৰ ৰচনাত পৰিদৃশ্যমান জগতৰ অন্তৰালত এখন চিৰন্তন জগতৰ ৰূপৰেখা ফুটি উঠিছিল। ফৰাচী সাহিত্যৰ আদৰ্শ আছিল সমাজ

সংস্কাৰ কৰা, জাৰ্মান সাহিত্যৰ লক্ষ্য হল সমাজ অস্থীকাৰ কৰা। বাহ্যিক দৃষ্টিৰ জগত মায়াময়, অন্তৰাত্মাৰ উপলব্ধিহে সত্য— এনে ধাৰণা তেওঁলোকে কৰিছিল। জাৰ্মান সাহিত্যত অদৃশ্য শক্তিক দৃশ্যমান কৰিবলৈ লেখক সকলে নিজ নিজ কল্পনা আৰু চিন্তাৰ শৰণাগত হল। সাহিত্যত Transcendentalism, Supernaturalism Pantheism প্রভৃতি ভাব ধাৰাই আত্মমুক্তি লাভ কৰিলে।

“Romanticism when it touches philosophy, favours mysticism and idealism, and we have but to place Kant and Hegel besides Hume and Locke, to appreciate the influence of Romanticism here. For the more subtle our sense of mystery the less satisfied we are with the materialistic explanation of the universe, and the more we demand and ideal rather than an empirical solution of phenomena, or if we regard the ideological implications, this sense of mystery drives us away from the dualism of the old Deists to the Pantheism of the Hegelians”

Walter Pater এ বহুস্থ ঘন ভাবানুভূতিত Mediaevalism ৰ অনুপ্ৰেৰণা উল্লেখ কৰিছে। Mediaevalism ক Pater য়ে an accidental not an essential characteristic of Romance বুলি কৈছে। “Even in Horace Walpole and Mrs Radcliffe, where the extravagances of mediaevalism are patent enough, the strength of mediaevalism as an artistic and intellectual inspiration is not hard to discover. Walpole’s imitation castle at Strawberry Hill may have been

little more than an amusing toy, but the genuine interest in the great architecture of the middle ages involved in it.”

ৰোমান্টিক লেখক সকলে পাঠকক মধ্য যুগৰ কুহেলিকাময় অন্ধকাৰ জগতলৈ লৈ গল। পাঠকে সেই মধ্য যুগীয় পৰিবেশৰ, ছুৰ্গ, চৌহদ, পৰিখা বজা আৰু বীৰ সৈন্যসকলৰ কাহিনী বিস্ময়ত ছুচকু বহলকৈ মেলি শিশুৰ দৰে শুনিলে। মনৰ গোপন গুহাত মুকুৰিত হল সেই সনাতন অন্ধকাৰ কামনা অৰণ্য প্ৰীতি, প্ৰাচীন পৰ্বতৰ গান্ধীৰ্য্য, অৱহেলিত দৰিদ্ৰ মানুহ, ৰূপকথাৰ বজা বাণী, মধ্য যুগৰ ধ্বংসপ্ৰায় বৃহত্তম প্ৰাসাদ সমূহ, বহুস্তময় প্ৰাচ্য, গ্ৰাসৰ হত গোঁৱৰ আদি সকলো। মনৰ গোপন গুহাত দোলা দি গল, আবেশময় মাদকতাময়, মোহময় সুৰভিয়ে। ধীৰে ধীৰে জাগ্ৰত হল মুক্তিৰ আকাঙ্ক্ষা।

ফৰাচী বিপ্লৱে মানুহৰ চিন্তাধাৰা সলনি কৰিলে। জীৱনৰ সহজাত প্ৰৱণতাৰ প্ৰতি মানুহৰ চকু মুকলি হল। সেয়েহে ৰোমান্টিক কাব্যৰ সৌন্দৰ্য্য সৃষ্টিৰ পশ্চাত্ভূমিত ফৰাচী বিপ্লবৰ প্ৰচণ্ড বিস্ফোৰক শক্তিৰ প্ৰেৰণা আছে। ফ্ৰান্সত এই বিপ্লবৰ বন্যা প্ৰবাহত ইন্ধন যোগালে ৰুচেই আৰু জাৰ্মানীৰ কাণ্টেই। এওঁলোক নতুন ভাবধাৰাৰ প্ৰবক্তা। ৰুচোৰ চচিয়েল কণ্টে, এমিল, নিউহেইনচ আৰু “কন ফেচন” আদি গ্ৰন্থ সমূহ সম্পূৰ্ণ ভাৱে বিপ্লবৰ প্ৰবক্তা। ফৰাচী ৰাজতন্ত্ৰত ধীৰে ধীৰে সঞ্চিত হোৱা সামাজিক অত্যাচাৰ, অত্যাচাৰ অধৰ্ম, অনীতিৰ বিৰুদ্ধে লেখকৰ আছে এক বিৰাট অভিপ্ৰাণ। ফৰাচী ৰাজতন্ত্ৰই সাধাৰণ মানুহৰ জীৱন কৰি তুলিছিল দুৰ্বৰ। প্ৰচলিত সমাজ ব্যৱস্থাৰ বিৰুদ্ধে ৰুচোই এক নতুন বন্ধনহীন, মুক্ত শোষণ হীন, নতুন সমাজ ব্যৱস্থা আৰু নতুন সমাজৰ আদৰ্শ ছবি ডাঙি ধৰিছিল। ইয়াৰ উপৰিও ৰুচোৱে প্ৰকৃতিৰ কোলাত মানুহৰ আশ্ৰয়ৰ ছবি প্ৰকট কৰি তুলিছিল।

“The new attitude towards nature was indeed only part of a larger naturalism that sought to bring us back to the bosom of nature, and reclaim us from the superfluous conventions with which we had choked the elemental varieties of life.”

ইংৰাজী কাব্য আন্দোলনৰ বাটকটীয়া সকলৰ ভিতৰত **Jame Thomson** **Edwar Young**, **ববাট'ৱেয়াৰ**, **উইলিয়াম কলিনচ উইলিয়াম সেনষ্টোন**, **টমাস গ্ৰে. টমাস্ পাৰ্চি** (**Thomas Percy**) **উইলিয়াম কাউপাৰ** (**William Cowper**) **ববাট'ৱান'চ**, **উইলিয়াম ব্লেক** অন্যতম। প্ৰকৃতিৰ বৈচিত্ৰ্য আৰু সৌন্দৰ্য্যক এওঁলোকে এওঁলোকৰ কাব্যত ৰূপায়িত কৰিছে। **টমসনৰ Seasons** নামৰ কবিতাটোত প্ৰত্যেক ঋতুৰ বৰ্ণনাত পৰ্য্যবেক্ষণ শক্তিৰ পৰিচয় দিয়াৰ উপৰিও, প্ৰকৃতিৰ চিত্ৰকপময়তা প্ৰকাশ কৰিছে। **কলিনচৰ** গীতি কবিতাৰ সুৰ মাধুৰ্য্য আৰু নিসৰ্গ প্ৰীতিৰ প্ৰবনতাই পাঠক বা শ্ৰোতাৰ মনত বেদনা দি যায়। **কলিনচৰ Ode on the popular Superstitions of the Highlands of Scotland** কবিতাত ৰোমাণ্টিক কাব্যৰ বহুসময়তা, মধ্যযুগীয় পৰিবেশ আৰু গভীৰ বিষাদৰ সুৰ এই তিনিটা প্ৰধান লক্ষণ পৰিলক্ষিত হৈছে। **Ode to Evening** কবিতাটিত মুহূৰ্ত্তৰ স্বপ্নময় ভাবৰ জড়িমা, সাক্ষীতক স্বৰ্ণিৰ মূৰ্ছনা শব্দৰ বাংকাৰ, গধূলি ক্ষণৰ অপূৰ্ব বৰ্ণচ্ছটাৰ বৰ্ণনাই কবিতাটোক অপূৰ্ব কৰি তুলিছে। **Thomas Percy** ৰ **Reliques of Ancient English poetry** কাব্যগ্ৰন্থত সন্নিবিষ্ট প্ৰাচীন ইংৰাজী আৰু স্কটীয় ৰোমাণ্স, সঙ্গীত আৰু বেলাড সমূহে জনজীৱনৰ আশা, নিবাশা, সুখ দুখৰ কথা ব্যক্ত কৰিছে। পাৰ্চীয়ে অতীত আৰু মধ্য যুগৰ প্ৰতি দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰি ৰোমাণ্টিক আন্দোলনৰ অগ্ৰদূত হ'ল। **উইলিয়াম ব্লেক**ে মানবাত্মাৰ জ্যোতিময় ৰূপ প্ৰকাশ কৰিছে তেওঁৰ কবিতাত। মানুহৰ মুক্তিৰ আকাঙ্ক্ষা

Blake ৰ কবিতাত মুক্তিমান হৈ উঠিছে। **ৰড্‌চ্‌ৱৰ্থ**ৰ, **কলেবিজ**ৰ কাব্য আন্দোলনত ৰোমাণ্টিছিজমৰ পুনৰ আবিৰ্ভাৱ হৈছে বাবেই এই আন্দোলনক **Romantic Revival** বুলি আখ্যা দিয়া হৈছে। এলিজাবেথীয় ৰোমাণ্টিছিজম নৱলক অভিজ্ঞতাৰ উদ্যম প্ৰকাশ। দ্বিতীয় পৰ্য্যায়ৰ ৰোমাণ্টিছিজম অতীতৰ বুকুলৈ বা প্ৰকৃতিৰ বুকুলৈ উলটি যোৱাৰ আত্মগীৰ্ণ প্ৰেৰণা। ইয়াত আছে ব্যক্তিগত জীৱনৰ দুঃখ বেদনাৰ পৰম কাৰুণিক প্ৰকাশ আৰু নোপোৱাৰ বেদনা আৰু গ্লানি। মানুহৰ আশা-আকাঙ্ক্ষা জীৱনৰ চৰম আদৰ্শ আৰু পৰম সাধনা এই যুগৰ কাব্যতে প্ৰকাশ হৈছে। মানুহৰ বিত্ততা, ঐশ্বৰ্য্য, দুৰ্বলতা, সবলতা, আশা, নিবাশা সকলো বস্তুৱেই এই যুগৰ কাব্যত মূৰ্ত্ত হৈ উঠিছে। **ৰড্‌চ্‌ৱৰ্থে** যেন আমাৰ প্ৰাচীন ঋষি মুনিৰ দৰে প্ৰকৃতিৰ মাজত জীৱনৰ চমৎকাৰ জ্যোতি বিকিৰণ দেখা পাইছে। **Lines written a few miles above Tintern Abbey** কবিতাত **ৰড্‌চ্‌ৱৰ্থে** তেওঁৰ প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি ভাল পোৱাৰ ক্ৰমবিকাশৰ কথাকে বৰ্ণনা কৰিছে। প্ৰথম স্তবত **ৰড্‌চ্‌ৱৰ্থে** প্ৰকৃতিক ভাল পাইছে বালক – উদ্যম প্ৰেৰণাবে, দ্বিতীয় স্তবত প্ৰকৃতিক ভাল পাইছে সমস্ত ইন্দ্ৰিয় চেতনাৰ মাজেদি, তৃতীয় স্তবত ভাল পাইছে চিন্তা আৰু অনুভূতিৰ মাধ্যমত। প্ৰকৃতি **ৰড্‌চ্‌ৱৰ্থ**ৰ বাবে চিন্ময়ী; প্ৰকৃতিৰ মাজত তেওঁ ঈশ্বৰৰ ঐশ্বৰ্য্যময় সত্তাক উপলব্ধি কৰিছে। **কলেবিজে** অলৌকিক আৰু অবাস্তৱ জগতৰ চিত্ৰ অঙ্কন কৰিছে। **কলেবিজ**ৰ কবিতাৰ প্ৰতি ছত্ৰে ছত্ৰে স্বপ্নৰ জৰিমা, “অন্ধৈক মানবী, অন্ধৈক কল্পনা” অতীন্দ্ৰিয় ৰাজ্যৰ বাৰ্ত্তা মূৰ্ত্ত হৈ উঠিছে। **Kubla Khan, The ancient Mariner, Christabel** এই তিনিওটা কবিতা স্বপ্ন আৰু অলৌকিকতাৰ চমৎকাৰ প্ৰতিলিপি।

Symons ৰ কথাত **কলেবিজ**ৰ **Ancient Mariner** সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ ৰোমাণ্টিক কবিতা সমূহৰ অন্যতম। ইয়াত প্ৰকৃতিৰ অপূৰ্ব বৰ্ণনা আৰু কল্পনাশক্তিৰ শ্ৰেষ্ঠতম প্ৰকাশ আছে। **কলেবিজ** আৰু **ৰড্‌চ্‌-**

বৰ্ণন Lyrical Ballads য়ে আৰু তাৰ পাতনিখনে নতুন কাব্য আন্দোলনৰ ইস্তাহাৰ ঘোষণা কৰিলে । এই ইস্তাহাৰত কবিতা, ইয়াৰ মুখ্য উদ্দেশ্য, কবিতাৰ সংজ্ঞা, ভাষা, ছন্দ; আঙ্গিকৰ কথা আলোচনা কৰিলে । প্ৰথমবাৰৰ বাবে Wordsworth য়ে কাব্যত সময় আৰু শিল্পচেতনাৰ এক গভীৰ প্ৰশ্নৰ সন্মুখীন হ'ল । বিজ্ঞান কথিত তথ্য সত্যক অস্বীকাৰ বা অতিক্ৰম কৰি কবিয়ে স্বগত শিল্প সন্মত কল্পলোকত আশ্ৰয় লৈছে, য'ত স্থান আৰু কালৰ সীমা নিৰ্দ্ধাৰণ হয় চেতনাৰ দ্ব্যতিবে, য'ত ভিন্নতৰ পৰিৱেশ অন্ততম পৰিপাৰ্শ্ব, অন্য সময়, সমাজ-সংসাৰ চেতনা সকলো খিনি কেৱল থাকে অন্ধকাৰ — য'ত দুটি অশৰীৰী সত্তাই মুখামুখিকৈ বহি জিৰণি লয় হৃদয়ৰ বাবে । কবিৰ Daffodils কবিতা এনে সত্যৰ দ্ব্যতিবে দ্ব্যতিমান । এনে ধাৰণাৰ বশবৰ্ত্তী হৈয়েই Wordsworth য়ে ঘোষণা কৰিলে কবিতা emotions recollected in tranquillity তেওঁ আৰু কৈছে "Poetry is the spontaneous overflow of powerful feelings" কবিৰ সম্পৰ্কত কওঁতে তেওঁ কৈছে "He is a man speaking to men, : a man, it is true endowed with more lively sensibility, more enthusiasm and tenderness, who has a greater knowledge of human nature and a more comprehensive soul, than are supposed to be common among mankind ; a man pleased with his own passion and volitions and who rejoices more than other man in the spirit of life that is in him, delighting to contemplate similar volitions and passions as manifested in the goings on of the Universe and habitually impelled to create them where he does not find them".

ৰুড্‌চৰ্থ, কলেৰিজৰ পিছত শ্বেলী, কীটছ, বাইৰণৰ হাতত

এনে বোমাণ্টিক আন্দোলনে পৰিপূৰ্ণতা লাভ কৰিলে। শ্বেলীয়ে উপ-
নিষদ স্ৰষ্টা সকলৰ দৰে বিশ্বৰ অনু-পৰমাণুত আলোবণীয়ান “মহতো
মহীয়ান” অতীন্দ্রিয় ঐশী প্ৰেৰণাৰ মহিমা প্ৰকাশ কৰিছে। বাস্তৱ
বিড়ম্বিত, কৰুণ অসহায়তা, ব্যৰ্থতা, আশা-নিৰাশাৰ ছবি গীতি-কবিতা
সমূহত প্ৰকাশিত হৈছে। শ্বেলীৰ কবিতাৰ প্ৰতি ছত্ৰে ছত্ৰে বিদ্ৰোহৰ
বিপ্লবী মনোভাবৰ পৰিচয় আছে। শ্বেলী আশাবাদী আৰু মানৱ-
দৰদী। সদায়েই তেওঁ আশা পোষণ কৰিছিল বৰ্তমানৰ সমাধিৰ
ওপৰত নতুন দিনৰ সুস্থ, মুক্ত এখন সমাজ গঢ়ি উঠিব। বৰ্তমান
যুগৰ অনাচাৰ, অত্যাচাৰ এদিন নিঃশেষ হৈ যাব। আজি দুখ-
দাবিদ্ৰ্যৰ শীত হৈছে সঁচা কিন্তু বসন্ত সমাগত। এদিন এই অপৰি-
মেয় শূন্যতাৰ পৰিৱৰ্ত্তে বসন্তই মোহন মুৰতিৰে প্ৰাণৰ উচ্ছল বন্যাবে
পৰিপূৰ্ণ হৈ উপস্থিত হব। বিশ্বত আকৌ এবাৰ স্বৰ্গৰাজ্য স্থাপন
হব। শ্বেলীৰ এই কল্পনা প্ৰৱনতাৰ বাবে মেথিউ আৰ্নল্ডে তেওঁক
নিষ্ফল দেৱদূত আখ্যা দিছে। প্ৰকৃতিকো শ্বেলীয়ে চিন্ময়ী কৰি
তুলিছে। গ্ৰীক পুৰাণত প্ৰকৃতিক জীৱন্ত বুলি কল্পনা কৰা হৈছে।
শ্বেলীয়েও প্ৰকৃতিক জীৱন্ত কৰিছে। Prometheus Unbound ত
শ্বেলীয়ে Prometheus ক জাগ্ৰত প্ৰেম, শুভবুদ্ধি আৰু স্বাধীনতাৰ
প্ৰতীক কৰি গঢ়ি তুলিছে। প্ৰমিথিউচৰ মুক্তিৰ অৰ্থ বিশ্ব মানৱৰ
মুক্তি। বোমাণ্টিক যুগৰ নিসৰ্গ কবিতা অতুলনীয়। প্ৰকৃতিৰ
লগত মানুহৰ নিবিড় পৰিচয় আৰু সংস্পৰ্শই বিস্তাৰ আৰু ব্যাপ-
কতা লাভ কৰিলে এই যুগৰ কাব্য প্ৰচেষ্টাত। প্ৰকৃতিৰ ৰূপ-বস,
গন্ধ, স্পৰ্শ উপভোগত কৰিয়ে অভূতপূৰ্ব সূক্ষ্ম চেতনাৰ পৰিচয় দিলে।
কীটছৰ নিসৰ্গ কবিতাত প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্যৰ সূক্ষ্ম আৰু সুকুমাৰ
ইন্দ্ৰিয়ানুভূতি প্ৰত্যক্ষ হৈছে। Ode to Autumn ৰ ঋতু বৰ্ণনা
মানুহৰ মানস চেতনাৰ সৈতে প্ৰকৃতিৰ গভীৰ শান্তিৰ লগত একা-
ত্মীয়তা স্থাপনৰ উদাহৰণ। শব্দতৰ পৰিপূৰ্ণ ঐশ্বৰ্য্যৰ মাজত এটি
নিবিড় আত্ম-সমাহিত শান্তি আছে যি শান্তিয়ে এক অতীন্দ্রিয়

ৰূপ কল্প প্ৰত্যক্ষ কৰিছে।

ৰোমাণ্টিক কবিতাৰ অনুভূতি আৰু প্ৰকাশ পদ্ধতি বহুল পৰিসৰৰ বস্তু। এই অভিজ্ঞতা মানৱ কেন্দ্ৰিক আৰু মানুহৰ চিবন্তন অনুভূতি সমূহৰ প্ৰকাশ। ৰোমাণ্টিক প্ৰকৃতি অনুভূতি প্ৰধান। প্ৰেম মানুহৰ জীৱনৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ অনুভূতি, সেইবাবে ৰোমাণ্টিক সাহিত্য মুখ্যতঃ প্ৰেমৰ সাহিত্য। মুঠ কথাত ৰোমাণ্টিকতা এবিধ মূল্যবোধ। এই মূল্য বোধে জীৱনৰ কেউটা দিশত অৱলোকন কৰিব নোৱাৰিলে এক অপাৰ্থিৱ সুৰ স্পন্দনে জীৱনক বসাল আৰু উদ্দীপ্ত নকৰে। ৰোমাণ্টিক সকলে অনুভূতিৰে জীৱনক উপলব্ধি কৰি মুক্তিৰ সন্ধান কৰে। এই মুক্তিৰ সন্ধান সৌন্দৰ্য্য সন্ধানৰ ইতিহাস। সেয়েহে কোনো কোনোৱে ৰোমাণ্টিক সাহিত্য আন্দোলনক সৌন্দৰ্য্য সন্ধানৰ ইতিহাস বুলি প্ৰতিপন্ন কৰিছে।

মুঠ কথাত প্ৰকৃতি-প্ৰীতি, উদাৰতা, মুক্তিৰ প্ৰেৰণা, অনুভূতিৰ পৰশৰ জীৱন মুক্তিৰ আকাঙ্ক্ষা, অতীতৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা, ভবিষ্যতৰ বঙীণ কল্পনা, পৌৰাণিক কাহিনী উদ্ধাৰ, প্ৰণয় উচ্ছাস, প্ৰেম আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ পূজা, প্ৰিয়াৰ ৰূপ আৰাধনা, বিশ্ব প্ৰকৃতিত প্ৰিয়াৰ ৰূপ দৰ্শন, অতীন্দ্ৰিয় ঐশী প্ৰেৰণা, মানৱ উচ্ছাস, গতানুগতিকতাৰ বিপক্ষে বিপ্লৱ, নতুন ছন্দ প্ৰয়োগ, জাগতিক সৌন্দৰ্য্যৰ প্ৰতি বিশ্বয় বিমূঢ় দৃষ্টি, বৌদ্ধিক অতিশয়ৰ প্ৰতি কোতূহল প্ৰৱনতা আদিয়েই ৰোমাণ্টিক সাহিত্যৰ আচুতীয়া প্ৰকাশৰ থলী বা লক্ষণ।

ৰোমাণ্টিক কবি শিল্পীসকলে অনুভূতিৰে মানৱ সমাজ খনক ভাল পায়। এই মানৱ-উচ্ছাস তেওঁলোকে এক মূল্যবোধ হিচাবে গঢ়ি তুলিছে। ৰোমাণ্টিক সাহিত্য যিহেতু প্ৰেম আৰু আধ্যাত্মিকতাৰ উপলব্ধিত বৰ্চিত সাহিত্য, সেইবাবে এনে সাহিত্য সততে উদাৰ নৈতিক চেতনাৰ দ্বাৰা উদ্ধুদ্ধ হয়। জীৱনক সত্য আৰু সুন্দৰৰ ৰূপত চোৱাৰ প্ৰয়াস ৰোমাণ্টিক কবি শিল্পী সকলৰ আছে বাবেই যুগৰ পৰিৱৰ্ত্তনতো ইয়াৰ প্ৰতিভা স্নান কৰি যোৱা নাই। বৰ্ত্তমানৰ

সীমাবেখা অতিক্ৰম কৰি যোৱা পাশ্চাত্য সাহিত্যত আজি বহুত গোষ্ঠীবাদ জন্ম হৈছে সচাঁ, এই ধাৰা সমূহ সূক্ষ্মভাৱে চালে অনুভৱ হয় ৰোমাণ্টিক সাহিত্য এক চিবন্তন সাহিত্য। বিশ্ব সাহিত্যৰ, চিন্তালিষ্ট, পাৰনেচিয়ান, ফিউচাৰিজম, ইমেজিষ্ট, নিউ মেটাফিজিকেল Acmeism, চাৰ-ৰিয়েলিজম আদি কাব্য ধাৰাতো ৰোমাণ্টিকতাৰ বীজ আছে! ৰোমাণ্টিকতাৰ ভুল কোন খিনিত, সেইখিনি কোনেও আজিলৈকে দেখুৱাব পৰা নাই। সেয়েহে অনুভৱ হয় বিশ্ব-সাহিত্যত আকৌ এটা নৱতম ৰোমাণ্টিকতাৰ বতাহে বলিছে।

(খ)

বিশ্ব-সাহিত্যৰ, বিশেষকৈ ইংৰাজী সাহিত্যৰ প্ৰভাৱ আৰু সংস্পৰ্শত অসমীয়া কাব্যৰ ইতিহাসৰ ৰোমাণ্টিক আন্দোলন গঢ়ি উঠিছে। অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰোমাণ্টিকতা উত্থানৰ কালছোৱাৰ এটা ঐতিহাসিক কাৰণ আছে। মোৱামৰীয়া উপপ্ৰাণে দেশ অধিৰ অধিৰ কৰাৰ পিছত মান ভগনৰ কাল। এই কালছোৱা অস্থিৰ কাল বাবে অসমীয়া সাহিত্য সংস্কৃতিৰ বাবে দুৰ্যোগৰ কাল। ১৮২৬ খৃষ্টাব্দৰ ইয়াণ্ডাবু সন্ধিমতে অসমত স্বাধীনতাৰ বেলি মাৰ হ'ল। ইংৰাজ বণিকৰ মানদণ্ড বাজদণ্ড হিচাবে পৰিগণিত হ'ল। ধীৰে ধীৰে অসমৰ বাৰ্জনৈতিক মানচিত্ৰৰ সলনি হ'ল। বাৰ্জনৈতিক মানচিত্ৰ সলনিৰ লগতে অসমৰ সাংস্কৃতিক জীৱনতো বিভিন্ন প্ৰতিক্ৰিয়া দেখা গল। বঙ্গদেশত বামমোহন ৰয় আদিয়ে ব্ৰাহ্ম সমাজ স্থাপন কৰি পাশ্চাত্য উদাৰ মনোভাৱ আৰু মানৱতা বোধ ভাৰতীয় উপনিষদীয় ভাৱধাৰাৰ দ্বাৰা উদ্ধুদ্ধ কৰি লৈছিল। উদাৰ পন্থী সকলে মুকলি কৈ পাশ্চাত্য সভ্যতাক আহ্বান জনালে। ইতিমধ্যে খৃষ্টান মিশ্যনেৰী সকলৰ কল্যাণত মুদ্ৰায়ন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠিত হৈ বঙ্গদেশত সমাচাৰ দৰ্পন, সমাচাৰ চন্দ্ৰিকা আদি আলোচনী প্ৰতিষ্ঠা হল, এই আলোচনী কেইখনে নৱ ভাৱধাৰাৰ আদান প্ৰদান কৰিলে।

বঙ্গদেশৰ এই অনুপ্ৰেৰণাবে অসমতো নৱ জাগৃতিৰ সূচনা হ'ল। অসমৰ নব-জাগৃতিৰ পুৰোধা সকল হ'ল, হৰিবাম ঢেকিয়াল ফুকন, মণিবাম দেৱান, যাহুবাম ডেকাবৰুৱা, আনন্দবাম ঢেকিয়াল ফুকন। মণিবাম দেৱান অসমৰ অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক চিন্তাৰ অগ্ৰদূত। অসমৰ ভাষা-সংস্কৃতিৰ প্ৰাণ প্ৰবাহণ সৃষ্টি কৰোতা আনন্দবাম ঢেকিয়াল ফুকন আৰু অসমীয়া ভাষাত প্ৰথম অভিধান লেখোতা যাহুবাম ডেকাবৰুৱাই সেই কালত অসমৰ বুকুলৈ পাশ্চাত্য ভাৱধাৰা আনি, নিজৰ আপোন সম্পদ সমূহৰ লগত অৱশ্যে সংহতি ৰাখি) নৱ-জীৱনৰ সূচনা কৰিলে।

১৮৪৬ চনত বংপুৰত অসমীয়া ভাষাত অৰুণোদয় কাকত প্ৰথম প্ৰকাশিত হয়। এই কাকত অসমত প্ৰধানকৈ খৃষ্টধৰ্ম প্ৰচাৰৰ কাৰণে প্ৰকাশ কৰা হৈছিল যদিও অসমীয়া আধুনিক সাহিত্যৰ ভেটি নিৰ্মাণৰ পথ প্ৰদৰ্শন কৰি তুলিলে। যন্ত্ৰ যুগৰ আহ্বানত, উন্নত মানসিকতাত, চিন্তাৰ প্ৰসাৰত অসমৰ নৱ-জাগৃতিৰ পুৰোধা সকলে পাশ্চাত্য শিক্ষা বিস্তাৰৰ পথো উন্মুক্ত কৰিলে। হেমচন্দ্ৰ, গুণাভিবামৰ আপ্ৰাণ চেষ্টা আৰু বৰ্ণনশীলতাৰ দূৰাৰ ভাঙি মুক্ত পৃথিবীলৈ তেওঁলোক ওলাই অহা প্ৰেৰণাই অসমীয়া ভাষা সাহিত্যক ন প্ৰাণেৰে সজীৱিত কৰিলে। হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা, গুণাভিবাম বৰুৱা আৰু তেওঁলোকৰ সহযোগী সকলে অসমীয়া সাহিত্যৰ যি ভেটি সূ-দৃঢ়কৈ নিৰ্মাণ কৰিলে, তাক পুৰঠ কৰিবলৈ অগ্ৰসৰ হ'ল এদল পাশ্চাত্য শিক্ষাৰে শিক্ষিত ডেকা। যি দল ডেকাই অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ ভেটি বান্ধিবলৈ অগ্ৰসৰ হৈছিল, সেই দলটোৰ শিক্ষা লাভৰ কেন্দ্ৰস্থল আছিল কলিকতা। সেই বাবেই এই দলটোৰ আন্দোলনৰো কেন্দ্ৰস্থল আছিল কলিকতা। ১৮৮৮ খৃষ্টাব্দত কলিকতাত অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতি সাধিনী সভা প্ৰতিষ্ঠা কৰি এই সভাৰ জৰিয়তে অসমীয়া ভাষা সাহিত্য সংস্কৃতি সমাজৰ সৰ্বাত্মক উন্নয়নত সন্মিলনকৈ গা-ঢালি দিলে। সাহিত্য আৰু পাঠ্য পুথিৰ অভাৱ

দূৰ কৰাৰ মানসে এই সভা প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল যদিও ব্যাকৰণ, ভাষাৰ শুদ্ধতা, প্ৰাচীন পুথি সংৰক্ষণ, উদ্ধাৰ, অসমৰ সকলো শিক্ষানুষ্ঠানত অসমীয়া ভাষা প্ৰচলন আদিলৈ চকু দিছিল। ১৮৮৯ চনত সভাৰ মুখপত্ৰ স্বৰূপে 'জোনাকী' নামৰ এখন কাকত এই দলটোৱে উলিয়ায়। যি দলে অসমীয়া ভাষা সংস্কৃতিৰ প্ৰাণ প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে অগ্ৰসৰ হ'ল, সেই বাটকটীয়া কেইজন হ'ল লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা, চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালা, হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী, পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা, সত্যনাথ বৰা, কনকলাল বৰুৱা। 'জোনাকী' অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ ন-জীৱনৰ অগ্ৰদূত। পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ form আৰু Content ৰ আদৰ্শত অসমীয়া সাহিত্য স্ৰজন কৰিবলৈ এওঁলোক ব্ৰতী হ'ল। এই কাকতৰ প্ৰথম প্ৰতিষ্ঠাপক সম্পাদকেই আছিল চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালা। প্ৰকৃতপক্ষে অসমীয়া বুৰ-মানস আৰু বোমাবাৰী সাহিত্য সাধনা যদি একক ব্যক্তিৰ প্ৰতিভাৰে প্ৰতিফলিত হৈছিল, তেনেহলে সেইজন ব্যক্তিয়েই চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালা। পাশ্চাত্য শিক্ষা বিস্তাৰৰ জৰিয়তে অসমীয়া বা বঙালী সাহিত্যৰ দৰে ভাৰতীয় অন্যান্য প্ৰান্তীয় সাহিত্যতো পশ্চিমৰ প্ৰভাৱ পৰিছিল আৰু এই প্ৰভাৱৰ পৰশত ঠন ধৰি উঠিছিল আধুনিক হিন্দী মাৰাঠী, গুজৰাটী আদি বিভিন্ন ভাৰতীয় প্ৰান্তীয় সাহিত্য। অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ ইতিহাসত এই যুগটোক ঐতিহাসিক 'জোনাকী যুগ' বুলি কোৱা হয়।

(গ)

অসমীয়া সাহিত্যৰ নিচিনা সকলো সাহিত্য এটিৰ ইতিহাসতো বাহিৰৰ প্ৰভাৱৰ নিজস্বীকৰণ হৈছে। "টেমছ পৰীয়া" সাহিত্যৰ ৰূপ আৰু স্পৰ্শই লুইতৰ বালিচন্দা জিলিকাই তুলিছে। জোনাকী যুগটো অসমীয়া সাহিত্যত বাহিৰৰ সম্পদক আপোন কৰাৰ ডাঙৰ পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাৰ কাল। এই কালছোৱাৰ সাহিত্যৰ আদৰ্শ কি? প্ৰাচীন অসমীয়া সাহিত্যৰ আদৰ্শ আৰু বৃটীছ আমোলৰ সাহিত্য

আদৰ্শ ফৰিংফুটা হৈ জিলিকি আছে। আমাৰ পুৰণি সাহিত্য আছিল ভগবৎমুখী সাহিত্য; **Objective** সাহিত্য। ইয়াৰ গুণবাশি জটিল আৰু তন্ময় ধৰ্মী। নতুন সাহিত্য সম্পূৰ্ণ অৰ্থত মানব মুখী সাহিত্য প্ৰাঞ্জল, বিচিত্ৰ অনুভূতিৰে সিত্ত আৰু মাটিৰ পৃথিৱীৰ লগত জড়িত। ৰোমাণ্টিক সাহিত্য অসমৰ পলশুৱা মাটিত ৰোপা বিদেশী ফুল। বুকুৰ তপত উমৰ অনুপ্ৰেৰণাবে বোৱা এই বিদেশী ফুলে অসমৰ পলশুৱা মাটিলৈ এক বৈপ্লাবিক বুৰঞ্জীৰ বাণী কঢ়িয়াই আনিছে। এই কাল ছোৱাৰ সাহিত্যৰ আদৰ্শ সম্পূৰ্ণ ভাৱে ৰোমাণ্টিক। অৱশ্যে যি বোৰ কাৰণত অষ্টাদশ শতিকাৰ শেষ প্ৰান্ত আৰু ঊনবিংশ শতিকাৰ আগ ভাগত ইউৰোপত ৰোমাণ্টিক ভাৱাদৰ্শৰ পতন হৈছিল, সেই একে কাৰণত আমাৰ ইয়াত হোৱা নাছিল যদিও, এই কালছোৱাত ব্যক্তিগত আশা আকাঙ্ক্ষা আবেগ অনুৰাগ, দুঃখ বেদনা কবি শিল্পীৰ দৃষ্টিত প্ৰতিবিম্বিত হৈছিল। অসমীয়া ৰোমাণ্টিক কবি সকলেও অনুভূতিৰ মাজেদি সমাজৰ পৰিবৰ্তন বিচাৰিছিল। বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ বীতিগত বান্ধোন অৱশ্যে এই কালত নিঃশেষিত হৈছিল। ইয়াৰ প্ৰতিদান স্বৰূপে তীক্ষ্ণ পৰ্যবেক্ষণ শক্তি, কল্পনাৰ উদ্দাম গতি, বৌদ্ধিক কৌতুহল, বিস্ময় জাগ্ৰত চেতনা উদয় হৈ কাব্য-ইতিহাসৰ দিগন্ত ব্যাপ্ত হ'ল। ৰোমাণ্টিক সাহিত্যৰ বিভিন্ন লক্ষণ সমূহ এওঁলোকৰ কাব্যত ফুটি উঠিল। সেইবোৰ হৈছে প্ৰকৃতি-প্ৰীতি, অলৌকিকতাৰ বৰ্ণনা, সাধাৰণ বস্তু সম্ভাৱৰ প্ৰকাশ, মানুহৰ চিৰন্তন অনুভূতি, প্ৰেম, পৌৰাণিক কাহিনী উদ্ধাৰ, অতীত প্ৰীতি প্ৰণয় উচ্ছাস, বিপ্লৱী মনোভাৱ, নতুন ছন্দৰ প্ৰয়োগ মানৱতাবাদ আদি অসমীয়া কাব্যত প্ৰকাশিত হ'ল। পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ দৰে আমাৰ কবিতাতো আত্মলীন গীতি কাব্য সৃষ্টি নোহোৱাকৈ নেথাকিল। হেম বৰুৱাৰ কথাত “এই যুগৰ কবি অভিজ্ঞতা হৈছে মানব কেন্দ্ৰী প্ৰত্যক্ষ দৰ্শী অভিজ্ঞতা। ইয়াৰ মূল সম্পদ হৈছে অনুভূতিৰ তীক্ষ্ণতা। ৰোমাণ্টিক

আকস্মিকতাৰে সিত্ত”। অসমীয়া ৰোমাণ্টিক কবিতাই গতানুগতিক সামাজিক ব্যৱস্থাৰ বিৰুদ্ধে আনুভূতিক বিপ্লৱৰ বাণী বহন কৰিলে। ডঃ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ কথাত “Assamese poetry entered into a romantic period of large and lofty dreams, of utopias doring hopes and Eldorados, and sky scraping aspirations and ambitions. The new poetry sang of freedom, – freedom from an old stereo-typed diction, freedom from political dependence, social injustice religious bigotry and freedom for all assuring the dignity of the individual and the unity of the nation.”

পুৰণি কালৰ বৈষ্ণৱ কবিতাৰ বহিমুখী আদৰ্শৰ পৰিৱৰ্তে নতুন মানবমুখী কবিতা এটি বিশিষ্ট ধাৰাত পৰিণত হ'ল। চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা এই কালছোৱাৰ কেৱল অগ্ৰেসৰ নহয়, বহু কাৰণত অসমীয়া ৰোমাণ্টিক কালছোৱাৰ এজন শ্ৰেষ্ঠ সৃষ্টিশীল কবি। চন্দ্ৰকুমাৰৰ কাব্যত প্ৰকৃতি ককণাময়ী, চিৰশাশ্বত এক অখণ্ড সত্তাকপত অৱতীৰ্ণ হৈছে। ৰুচ'ৰ প্ৰকৃতি ধৰ্মকে কেন্দ্ৰ কৰি কান্টৰ পৰা হেগেললৈকে ইউৰোপত যি Transcendentalism গঢ়ি উঠিল, সি প্ৰকৃতিৰ সম্পৰ্কত মানুহৰ দৃষ্টিভঙ্গী সলনি নকৰাকৈ নেথাকিল। অসমৰ ৰোমাণ্টিক কাব্য আন্দোলনৰ ক্ষেত্ৰত এনে আদৰ্শ পৰিস্ফুট নহ'ল। ভাৰতীয় দৰ্শনৰ ঐতিহ্যৰ পৰা আধুনিক অসমীয়া ৰোমাণ্টিক কবি সকলে নিজক মুক্ত কৰি ল'ব পৰা নাছিল। সেইবাবে প্ৰকৃতিৰ আত্মাৰ লগত মানবাত্মাৰ সমন্বয়ৰ জৰিয়তে বৈষ্ণৱ কবি সকলৰ দৰে জীৱনৰ ঈশজ্যোতি সন্ধান কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিছিল। ৰোমাণ্টিক যুগৰ অসমীয়া কবি সকলে কিছুমান **Limitation** ৰ মাজত আবদ্ধ থকাৰ বাবে এফালে নিয়তিৰ নিৰ্মমতা আৰু জীৱনৰ নিৰর্থকতাত আৰু আনফালে স্পৰ্শকাতৰ মনৰ বৈবাগ্যত

আবদ্ধ থাকিল। চন্দ্ৰকুমাৰেও এই Limitation ৰ গুণী চেৰাই যাব পৰা নাছিল, যদিও সময়ে সময়ে মুক্তিৰ ক্ষুধাই তেওঁক বিতত কৰিছিল। সেয়েহে তেওঁৰ ব্যক্তি মানসৰ একক নিঃসঙ্গতা মানুহৰ দুঃখ মোচনৰ অৰ্থে প্ৰয়োগ কৰিছিল। চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ কল্পনাৰ নিৰ্ভৰ যোগ্য সৌন্দৰ্য্যনুৰাগ স্বচ্ছ বাবেই জৈৱিক প্ৰয়োজনৰ অতিৰিক্ত মূল্যত মূল্যবান ৰূপে স্বীকৃত হৈছে।

চন্দ্ৰকুমাৰৰ বাবে প্ৰকৃতিপ্ৰীতি আৰু মানৱপ্ৰীতি এটা আইদিয়া মাথোন। এই আইদিয়া এটা সুনিৰ্দিষ্ট আৰু চিন্ময়ী ধাৰণা। প্ৰকৃতি—আইডিয়াৰ অনুকৰণত নিয়ম শৃঙ্খলিত সত্তা, যি সত্তাই জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰ কথা কয়, যি অভিজ্ঞতা এক পাৰমাণৱিক শক্তি। এনে ধাৰণাৰ উহ থকা আমাৰ প্ৰাচীন কবিতা আছে। মানুহৰ প্ৰতি থকা কৰুণা আদিৰে সিন্ত অধ্যাত্ম ধৰ্ম্মী বস্তু সত্তাবেৰে পৰিপূৰ্ণ আমাৰ প্ৰাচীন সাহিত্য আছে। তথাপি পশ্চিমৰ সাহিত্যত যি মানৱ ধৰ্ম্মী দৰ্শন গঢ়ি উঠিল, তাৰ অনুপ্ৰেৰণাত আমাৰ মানৱ প্ৰেমী কিছুমান কবিতা সৃষ্টি হ'ল। আমাৰ দেশৰ মাটিৰ লগত জড়িত এটা বস্তুক বাহিৰৰ সংস্পৰ্শত নকৈ জীপাল কৰি চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাই প্ৰকাশ কৰিছিল।

অসমৰ ৰোমাণ্টিক কাব্য আন্দোলনৰ যুগত ব্যক্তিৰ আত্ম বিকাশ আৰু আত্ম প্ৰতিষ্ঠাৰ ঘাই সৰণি আছিল প্ৰেমেই। প্ৰেম মানুহৰ সৰ্ব্বশ্ৰেষ্ঠ অনুভূতি। আজিও প্ৰেমৰ অনুভূতিৰে সিন্ত সাহিত্য সৃষ্টি হৈছে। অৱস্থা বিশেষে ইয়াৰ প্ৰয়োগ মাথো বেলগ হৈছে। জীৱনৰ সৰ্বাত্মক আকাঙ্ক্ষা প্ৰকাশৰ মূল উপজীৱ্য ৰোমাণ্টিক কাব্যত প্ৰেমেই আছিল। চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ কাব্যতো প্ৰেমৰ চিটিকনি আছে।

চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালা অসমীয়া কাব্য সাহিত্যত এজন শ্ৰেষ্ঠ প্ৰতীকবাদী কবি। প্ৰতীকবাদৰ সম্পৰ্কত সন্মালোচকে ব্যাখ্যা এনে দৰে দিছে। a mode of literary expression in which

words are used to suggest states of mind rather than for their objective, representational or intellectual content” প্ৰতীক সমূহক ছটা বহল ভাগত লব পাৰি এবিধ ৰূপ ধৰ্ম্মী আনবিধ আধি ভৌতিক।

মাৰ্চ'মে বৰ্ডেলিয়াৰে যিবোৰ প্ৰতীক ব্যৱহাৰ কৰিছে সিবিোৰ বাস্তবানুগত আধুনিক অসমীয়া কাব্যত এনে প্ৰতীকৰ প্ৰয়োগ বেচি। আনহাতে ইংৰাজ কবি ব্ৰাউনিঙে ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰতীকৰ সম-গোত্ৰীয় প্ৰতীক প্ৰাচীন আৰু আধুনিক অসমীয়া কাব্যত আছে। উনবিংশ শতাব্দীৰ প্ৰতীকবাদী সাহিত্য ঘাইকৈ বহুশব্দবাদী সাহিত্য। কাব্য সাধাৰণতে দিব্য দৃষ্টি সন্তুত। হাৰুজীয়ে এনে দৰ্শন সন্তুত দৃষ্টিত চেতন আৰু নিমগ্ন চেতনা উপলব্ধি কৰিছে। চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ প্ৰতীক সমূহ প্ৰধানকৈ Metaphysical। সেইবাবে এই প্ৰতীক সমূহ স্থানসিদ্ধ আৰু স্বয়ংবাদী। বীণবৰাগী আৰু প্ৰতিমাত সন্নিবিষ্ট প্ৰায়বোৰ কবিতাতে প্ৰতীক প্ৰয়োগ দেখা যায়।

চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ তেজীমলা কবিতাটি অসমীয়া সাহিত্যত এটা উল্লেখ যোগ্য কবিতা। চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাই ‘তেজীমলাক’ প্ৰতীক ৰূপত অৱতীৰ্ণ কৰি, তেজীমলাৰ স্বাধীনতা ঘোষণাৰ ছত্ৰছাঁয়াত মানুহৰ শঠতা আৰু ভণ্ডামিৰ বাবে বিষাদ অনুভৱ কৰিছে। চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ তেজীমলা কবিতাটো প্ৰাচীন বিষয় বস্তুৰ কাহিনী গীত বুলি কোৱাত কৈ এটা সাৰ্থক প্ৰতীক ধৰ্ম্মী কবিতা কোৱাহে শ্ৰেয়। যদিও কবিতাটোৰ গঠন প্ৰক্ৰিয়া প্ৰাচীন লোকগীত আৰ্হিৰ তথাপিও এই কবিতাটোৰ জটিল গঠন অসমীয়া সাহিত্যৰ দুৰ্লভ বস্তু। তেজীমলা শব্দটোৱে আমাৰ মনলৈ এনে এটা ঐতিহাসিক চেতনা আনে, যিটোৰ বিচিত্ৰ বৰ্ণালীয়ে পাঠকৰ মনত দোলা দি যায়। মানুহৰ মনৰ গোপন কামনা, যেতিয়া মোহময় পৰিৱেশৰ সংস্পৰ্শত প্ৰকাশিত হয়, সি বিশিষ্ট ব্যক্তনাৰ সৃষ্টি কৰে। তেজীমলা প্ৰতীক এনে এক ব্যক্তনাৰ ছাতিৰে সমুজ্জল। এই অৱসৰতে শব্দটোৱে

জীৱনৰ অনিত্যতা, ক্ষণিকতা বিষাদ বিননিৰ কথা প্ৰকট কৰে, যিটো মুক্তিৰ আকাঙ্ক্ষাৰে পৰিপূৰ্ণ হৈয়ো অপ্ৰাপ্তিৰ ছমুনিয়াহত বন্দী। চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ প্ৰতীক তেজীমলা, উত্তৰ কালৰ কেইবাজনো তৰুণ কবিৰ প্ৰতীক ৰূপে প্ৰকাশ পাইছে।

হোমেন গোহাঁইৰ বাতি কবিতাটোৰ—

মোৰ চেতনাৰ এই অন্ধ বিশাল নদীৰ

ঘাটে ঘাটে

ফুল হৈ ফুলি বোৱা তেজীমলা। শব্দটোৰ প্ৰয়োগ মন কৰিবলগীয়া।

(ঘ)

যিটো কালত চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাই কবিতা ৰচনা কৰিছিল সেই কালছোৱা বাহিৰৰ সম্পদক আপোন কৰাৰ কাল। যিটো যুগত জীৱনৰ প্ৰাত্যহিক তুচ্ছতাক মহত্তম শিল্প সত্তাৰৰ প্ৰকাশ পথলৈ আদৰি অনাৰ এক ঐতিহাসিক প্ৰচেষ্টা সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষ জুৰি গ্ৰহণ কৰা হৈছিল, সেই নৱ-উন্মেষণৰ কালৰ কবি চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালা। এই কালছোৱা বঙ্গ সাহিত্যৰ “নিৰ্বাৰেৰ স্বপ্নভঙ্গৰ কাল— এই কাল ছোৱাৰ প্ৰাণৰ ক্ষুধা আছিল অসীম, গান আৰু কথাৰ ভাণ্ডাৰ আছিল অক্ষয়” সকলো সৃষ্টিৰ মূলত একোটা কালৰ ছোতনা থাকে। কালক চেৰাই কোনেও কালোত্তীৰ্ণ প্ৰতিলিপি ৰচনা কৰিব নোৱাৰে। সৃষ্টিৰ বাবে লাগে ঐকান্তিক নিষ্ঠা, প্ৰেৰণা উচ্চ স্তৰৰ শিল্পসাধনা। এই খিনি চন্দ্ৰকুমাৰক কালে যোগান ধৰা নাছিল যদিও তেওঁৰ নিষ্ঠা কম নাছিল। এই খিনিৰ অভাৱৰ বাবেই চন্দ্ৰকুমাৰৰ কাব্যৰ উৎকৰ্ষতাই জীৱনক কেউদিশৰ পৰা অৱলোকন কৰিব পৰা নাছিল। শিল্পৰ সত্য প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে আৱশ্যক অনুযায়ী একোটা বিপ্লৱ কৰাৰ মনোবৃত্তি প্ৰতি শিল্পীৰ থকা উচিত। চন্দ্ৰকুমাৰৰ কাব্য সৃষ্টিত এই মনোভাৱ দেখা

যায়। চন্দ্ৰকুমাৰ কালধৰ্মী আত্মবিশ্বাসী। অতএব তেওঁৰ বিশ্বাসৰ মাজেদি তেওঁৰ কাব্যক বিচাৰ কৰা প্ৰয়োজন। আগবৰালাৰ মানব ধৰ্ম্মই যিবোৰ কাৰণত সম্পূৰ্ণৰূপে মানুহৰ অসীম শক্তি আৰু সম্ভাৱনাৰ ওপৰত আস্থাশীল হব নোৱাৰিলে সেইবোৰ আংশিক ভাৱে বোমাৰ্ণ্টিক সাহিত্যৰ জীৱন বিমুখী ফল। ‘মানুহৰ মনৰ বা আত্মাৰ অৱকদ্ধ কক্ষত মানুহৰ পূৰ্ণ শক্তিৰ বস্তু সম্ভাৱ সঞ্চয় কৰিবলৈ এক নতুন দৃষ্টিৰ প্ৰয়োজন। এই দৃষ্টি বোমাৰ্ণ্টিক সাহিত্যৰ নাছিল, বোমাৰ্ণ্টিক সাহিত্যৰ পৰবৰ্ত্তী সাহিত্য ধাৰাতো আজিলৈকে দেখা পোৱা নাই।

চন্দ্ৰ কুমাৰ আগৰৱালা আৰু

ঐতিহ্য বিচাৰ

আপাত দৃষ্টিত বোমাণ্টিক সাহিত্যৰ অনুপযোগিতা প্ৰতিপন্ন হোৱাৰ লগে লগে, বিশ্ব সাহিত্যৰ গতি আৰু প্ৰকৃতিৰ লগত তাল মিলাই অনমীয়া কবি সকলে নতুন মূল্যবোধ গ্ৰহণ কৰিলে। দ্বিতীয় মহাসমৰে কবি যোৱা মানুহৰ নৈতিক পৰিৱৰ্ত্তন, মুদ্ৰাস্ফীতি, সমৰ সঙ্ক্ৰা, অৰ্থনৈতিক গাঠনিৰ সলনি, উপনিবেশিকতাৰ ক্ৰমাগত অৱসান, গণতন্ত্ৰৰ বিকাশে মানুহৰ চিন্তালৈ এক মুক্তিৰ প্ৰেৰণা প্ৰবাহন কৰালে।

এনে প্ৰেৰণাই কবি শিল্পীক পঙ্গু ধনতান্ত্ৰিক সমাজ ব্যৱস্থাৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰাম কৰিবলৈ উদ্বুদ্ধ কৰিলে। এই সংগ্ৰাম উদ্বেলিত জীৱন প্ৰকাশে পুৰণি বোমাণ্টিক অনুভূতি সৰ্বস্ব জীৱন প্ৰকাশক আংশিক ভাৱে অস্বীকাৰ কৰিলে। এটি সুস্থ জীৱন দৰ্শনৰ সন্ধানত বাউল হল কবি শিল্পী সকল। ফলত বিশ্ব সাহিত্যত বোমাণ্টিক যুগৰ পৰৱৰ্ত্তী কালছোৱাত প্ৰতীক বাদী, নিউ মোটাফিজিকেল, ইমেজিষ্ট, বিয়েলিষ্ট, চাব বিয়েলিষ্ট, ফিউচাৰিষ্ট আদি বিভিন্ন কবি গোষ্ঠীৰ উদয় হ'ল। এই কবিতাসমূহ প্ৰকাশ ভঙ্গীত শব্দ নিৰ্বাচনত, ছন্দ-প্ৰয়োগত বিষয় বস্তু নিৰ্বাচনত, আঙ্গিক প্ৰয়োগত বোমাণ্টিক কবিতাৰ চিৰাচৰিত পৰিৱেশৰ পৰা মুক্ত হ'ল। এই কবিতাসমূহৰ প্ৰাণবস্তু হৈছে মননশীলতা আৰু বুদ্ধি তাত্ত্বিকতা। পূৰ্বসূৰী সকলৰ দৰে আৱেগৰ প্ৰাধান্য ইয়াত নাই।

এই কবিতাবোৰৰ প্ৰয়োগ আৰু প্ৰকাশৰ পৰিসৰ বোমাণ্টিক যুগৰ কবিতাতকৈ বহল। উত্তৰ বোমাণ্টিক যুগত কবিতাৰ প্ৰকাশ ধাৰাত যেনেকৈ গোষ্ঠীবাদ সৃষ্টি হৈছে, তেনেকৈ বোমাণ্টিক যুগত হোৱা নাছিল। বোমাণ্টিক যুগৰ পৰৱৰ্ত্তী কালৰ কবিতা বুদ্ধি প্ৰধান কবিতা, বোমাণ্টিক যুগৰ কবিতা হৃদয় সংবাদী কবিতা। কিছুমান সূক্ষ্মতম পাৰ্থক্যৰে নতুন কবিতা সমূহক বোমাণ্টিক কবিতা সমূহৰ পৰা পৃথক কৰি দেখুৱালেও বহল অৰ্থত সকলো কবিতাই বোমাণ্টিক। বোমাণ্টিকতা শব্দটো চূড়ান্ত পৰ্যায়ত এটা প্ৰায়োগিক শব্দহে। ইয়াৰ অযোগ্যতা বা ভুল কোনখিনি তাক কোনেও স্পষ্টকৈ দেখুৱাব পৰা নাই। বোমাণ্টিক সাহিত্য মুখ্যতঃ প্ৰেমৰ সাহিত্য। প্ৰেম মানুহৰ চিৰন্তন আৰু সৰ্বপ্ৰধান অনুভূতি। বোমাণ্টিক সাহিত্যতো প্ৰেমৰ কথা আছে। আধুনিক সাহিত্যতো আছে। কাজেই প্ৰেমৰ অনুভূতি প্ৰকাশেই বোমাণ্টিকতাৰ শেষ স্তৰ নহয়।

বোমাণ্টিকতা যদি এটা মূল্যবোধ বুলি ধৰা হয়, তেতিয়া মানুহৰ উৎকৰ্ষ সাধনৰ সকলো আহিলাৰ আৰু বিস্ময়বোধৰ সকলো বস্তুৱেই বোমাণ্টিক সাহিত্যৰ বস্তু। এই ফালৰ পৰা লক্ষ্য কৰিলে আধুনিক কবিতাও বোমাণ্টিক কবিতা। নতুনত্বৰ সন্ধানত যদি বোমাণ্টিকতাৰ আধাৰ হয়, তেনেহলে জীৱন প্ৰকাশৰ সকলো প্ৰকাৰৰ পদ্ধতিৰ পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা, এনে আধাৰৰে উৎস। এইখিনি-তেই বোমাণ্টিক সকলৰ লগত বিয়েলিষ্ট সকলৰ এটা পাৰ্থক্য উপ-লব্ধি নোহোৱাকৈ নেথাকে। আদৰ্শৰে জীৱনক মহীয়ান কৰি তুলিব খুজিলেও বোমাণ্টিক কবি সকলে, বাস্তৱ সমস্যাৰ সন্মুখীন হবলৈ ইচ্ছা কৰা নাছিল।

আজিৰ জীৱনৰ কাব্যিক কল্পনাৰ আধাৰত বা জীৱনৰ সত্য প্ৰতিষ্ঠাৰ সংগ্ৰামৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত পূৰ্বসূৰী সকলৰ কাব্যকৃতি অনু-ধাৱন কৰি চোৱা প্ৰথম আৱশ্যকীয়। উনবিংশ শতাব্দীৰ শেহ প্ৰান্তত আৰু বিংশ শতাব্দীৰ প্ৰথমার্দ্ধত অসমৰ সাহিত্য ধাৰাত, জাতীয়

জীৱন প্ৰকাশত, উদাৰ নৈতিক চেতনাৰ আধিপত্য বিস্তাৰৰ মাজেদি অসমত নৱ-জাগৃতিৰ সূচনা হ'ল। এক ঐতিহাসিক কাৰণত অসমত পত্তন হোৱা নৱজাগৃতিৰ পৰিচয় ফুটি উঠিল ভাষাগত প্ৰতিষ্ঠা, যুৱ মানসৰ বিস্তাৰ বোমাণ্টিক কাব্যৰ উচ্ছাসৰ মাজেদি একোজন সাৰ্থক কবিৰ সাৰ্থকতা প্ৰতিপন্ন হয় কালৰ পৰিসীমা বৰ্দ্ধন কৰিব পৰা ক্ষমতাত। জীৱন প্ৰকাশত এনে কিছুমান চিৰন্তন মূল্যবোধ আছে যি বোৰক কোনো কাল আৰু স্থানৰ সীমাবে ক্ষুদ্ৰত বন্দী কৰিব নোৱাৰি। চন্দ্ৰকুমাৰৰ কাব্যকৃতিত এনে বস্তু সম্ভাৱৰ পৰিচয় আছে নাই— অৱলোকন কৰা আৱশ্যক। এনে অৱলোকনৰ ওপৰতে, তেওঁৰ কালধৰ্মী আবেদনৰ সাৰ্থকতা, উত্তৰ কালৰ সম্পদ হবনে নহয়, সেইটো বহুলাংশে নিৰ্ভৰ কৰে। এতিয়া প্ৰশ্ন হৈছে চন্দ্ৰ কুমাৰ আগবৰলাৰ দৃষ্টি আৰু সৃষ্টি আমাৰ উত্তৰ কালৰ জীৱন প্ৰকাশৰ ঐতিহ্য হিচাবে গ্ৰহণ কৰিব পাৰোনে? পূৰ্ববৰ্তী কালৰ এজন অগ্ৰেসৰ আৰু পৰিণত কবিৰ সৃষ্টি উত্তৰ কালৰ বৌদ্ধিক বিকাশৰ মুখ্য সম্পদ হব পাৰে যদিহে ই চেতনা নিয়ন্ত্ৰিত হয়। কিন্তু বাটকটীয়া এজনৰ কাব্যকৃতিয়ে উত্তৰ কালৰ কাব্য ধাৰাক পুষ্ট কৰাৰ কল্পনা বাতুলতা মাত্ৰ। পুৰণি সম্পদেৰে নতুন জীৱনক প্ৰকাশ কৰাৰ কথা কোনেও ভাবিব নোৱাৰে। টি, এচ, এলিয়টৰ মতে Tradition ৰ অৰ্থ পূৰ্বসূৰী দলৰ অনুকৰণ নহয়, ই হ'ল ঐতিহাসিক চেতনাৰ উপলব্ধি। “The Historical sense, involves, a preception, not only of the pastness of the past, but of its presence. The historical sense which is a sense of the timeless as well as of the temporal together is what makes a writer traditional”.

যিটো কালত খণ্ডিত ভাৱে জীৱনৰ প্ৰত্যাহিক তুচ্ছতাকো মহত্তম শিল্পবস্তুৰ মাধ্যমলৈ আদৰি অনা হ'ল, সেই নৱ-উন্মেষণ

কালৰ কবি চন্দ্ৰকুমাৰ। অৱশ্যে এই কাল ছোৱাৰ ভাৰতবৰ্ষত যি নৱ জাগৰণৰ সূচনা হ'ল সি অৱশ্যে আমাৰ আশা-আকাঙ্ক্ষাক মুকলিকৈ প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰিলে। আনহাতে সৰ্বাত্মক মুক্তিৰ প্ৰশস্ত ক্ষেত্ৰ এখনো সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰিলে। এই অক্ষমতাৰ ঐতিহাসিক কাৰণ আছে। সেইবাবে এই কবি-শিল্পী দলক এই ক্ষেত্ৰত জগৰীয়া কৰিব নোৱাৰি। আজি আমাৰ জীৱনত বহুমুখী সমতা বিচাৰোঁ,—আন এটা পূৰ্ণতৰ নৱজাগৃতি বিচাৰোঁ, যি নৱজাগৃতি আমাক সামাজিক, অৰ্থনৈতিক আৰু নৈতিক মুক্তি দিব পাৰিব। চন্দ্ৰকুমাৰৰ দৃষ্টি ভঙ্গী বোমাণ্টিক হলেও, মানুহৰ পূৰ্ণত্ব স্থাপনৰ লক্ষ্যত তেওঁ আত্মশীল আছিল। মানুহৰ সম্ভাৱনাৰ ওপৰত থকা আস্থা আৰু ঐতিহ্যগত বিশ্বাস আমাৰ উত্তৰ কালৰ জীৱন দৃষ্টিৰ পাথেয় হ'ব পাৰে।

জীৱনক পূৰ্ণত্ব দিয়ে কিহে? হাৰাৰ্টবীডৰ মতে জীৱনক পূৰ্ণত্ব দিয়ে দেশ আৰু মানুহৰ মুক্তিৰ প্ৰতি ব্যক্তিৰ অন্তৰত থকা উদ্দীপ্ত স্বপ্ন আৰু প্ৰেমে। মানুহৰ সৰ্বাত্মক উন্নয়নৰ বাবে যাৰ চেতনাই ঐতিহাসিক স্তৰলৈ গতি কৰিছে সেইজন মানুহৰ জীৱনত পূৰ্ণত্বৰ প্ৰতিশ্ৰুতি আছে বুলি কব পাৰি। চন্দ্ৰকুমাৰৰ মানবপ্ৰেম মানুহৰ দুঃখ নিবৃত্তিৰ অৰ্থেহে। মানুহৰ দুখৰ বেদনাই তেওঁক বিতৰিত কৰিছে। সংসাৰৰ দুঃখৰ উৎপত্তি লৈ বৈষ্ণৱ কবি সকলেও গাৱেশণা চলাইছিল, বোমাণ্টিক যুগৰ কবিয়েও কৰিছিল, আধুনিক যুগৰ কবিয়েও কৰিছে। বৈষ্ণৱ কবি-শিল্পীয়ে সংসাৰ খনক বিৰাট অৰণ্য হিচাবে কল্পনা কৰি মানৱ সমাজক নিঃসঙ্গ যাত্ৰী ৰূপত দেখা পাইছিল। বিষয় বিষয়ৰ মায়া প্ৰপঞ্চক অতিক্ৰম কৰিব পাৰিলেহে জীৱন দুখ নিবৃত্তি হব। বোমাণ্টিক কবি চন্দ্ৰকুমাৰো দুখত ভ্ৰিয়মান হৈছিল, নিবৃত্তিৰ উপায় পোৱা নাছিল। প্ৰকৃত পক্ষে এই যুগৰ কবি শিল্পীয়ে ব্যক্তিনিষ্ঠ ৰচনাত আত্ম-উপলব্ধি বা বহিৰ্চেতনা উপলব্ধি কৰিছিল, কিন্তু তাৰ উদ্ধ'লৈ গতি কৰা নাছিল।

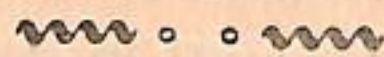

এটা নির্দিষ্ট সীমাৰ সিপাবলৈ তেওঁলোক চোৱা নাছিল।

জীৱনৰ গতিশীলতাক চন্দ্ৰকুমাৰে অস্বীকাৰ কৰা নাছিল। এই দৃষ্টিৰ স্বচ্ছতা আজিও শেষ হোৱা নাই। জীৱনক নদীৰ দৰে গতিশীল আৰু সৃষ্টিশীল কৰিব পাৰিলেহে মানুহৰ কল্যাণ হব। চন্দ্ৰকুমাৰৰ এই চেতনা আমাৰ পাথেয় হব নোৱাৰেনে?

যোৱা শতিকাত ভাৰতৰ সংস্কৃতি সাধনাত যি নৱন্যাসৰ সূচনা হল, সেই নৱন্যাসে জীৱনৰ সকলো প্ৰকাশক সামৰা নাছিল। সেইবাবে সেই কালৰ কবি শিল্পীৰ চেতনা ইন্দ্ৰিয়াতীত পৰ্য্যায়ৰ সন্মিলনৰ মিষ্টিক উপলব্ধিৰ মাজত আবদ্ধ থাকিল। এওঁলোকৰ প্ৰাণত মুক্তিৰ দুৰ্বাৰ আকাঙ্ক্ষা জাগৃত হোৱা নাছিল। তথাপিও ভাৰতীয় প্ৰান্তীয় সাহিত্যৰ ছই এক কবি শিল্পীৰ তুলিকা দ্বাৰা সাম্য, মৈত্ৰী, স্বাধীনতাৰ আদৰ্শ ঘোষিত নোহোৱাকৈ থকা নাই। অসমৰ কবি চন্দ্ৰকুমাৰৰ মুক্তিৰ আদৰ্শ, মানৱ প্ৰেম আৰু মিষ্টিক প্ৰেৰণাৰ মাজেদি প্ৰবাহিত হল। এই মানৱ প্ৰেম আমাৰ পৰম আদৰ্শগীয়া।

অসমীয়া সাহিত্যক মৰিগুজি ভাল পাওঁতা, সাহিত্যক এটি ঠনত পৰ্য্যায়লৈ লৈ যাওঁতা অগ্ৰণী দলৰ ভিতৰত চন্দ্ৰকুমাৰ প্ৰধান আৰু অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ কবি। অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ এই কালছোৱাৰ নৱ-সৃষ্টিৰ বোধন আৰম্ভ কৰিছিল চন্দ্ৰকুমাৰেই। চন্দ্ৰকুমাৰ আগবঢ়োৱাৰ ভাষা-সাহিত্য সংস্কৃতিৰ প্ৰতি থকা অবিচলিত নিষ্ঠা, উদ্দীপ্ত দেশ প্ৰেম, দৃঢ়তৰ দৃষ্টি-ভঙ্গী অসমৰ উত্তৰ কালৰ জীৱন বিকাশৰ বৰ্মণীয় বৌদ্ধিক সম্পদ হিচাবে পৰিগণিত হৈ থাকিব।

চন্দ্ৰকুমাৰ আগবঢ়োৱা

জীৱন স্তম্ভ :

১৮৬৭ৰ ২৮ নবেম্বৰত চন্দ্ৰকুমাৰ আগবঢ়োৱাই জন্ম গ্ৰহণ কৰিছিল। তেওঁৰ পিতৃ হৰিবিলাস আগবঢ়োৱা। জন্মস্থান তেজপুৰৰ কলংপুৰ মৌজাৰ ব্ৰহ্মজান। স্কুলীয়া আৰু কলেজীয়া শিক্ষা আৰম্ভ হয় কলিকতাত। প্ৰেচিডেন্সি কলেজৰ পৰা এফ-এ পাচ কৰে। বি-এ ডিগ্ৰী লাভ নকৰাকৈ ঘৰলৈ আহে আৰু দেউতাকৰ ব্যৱসায়ত নামে। ছাত্ৰকালত সৰুৰে পৰা স্বাধীনচেতা আৰু তীক্ষ্ণ বুদ্ধি সম্পন্ন আছিল। (নীৰৱ দেশকৰ্মী, কবি সাহিত্যিক আৰু সাংবাদিক ৰূপে প্ৰতিষ্ঠিত হয়। ৭১ বছৰ বয়সত ১৯৩৮ চনত ২ মাৰ্চ তাৰিখে গুৱাহাটীৰ নিজা বাস ভৱনত মৃত্যু)।

আগবঢ়োৱা পৰিয়াল :

অসমৰ মাটিত ভৰি দি অসমৰ পৰা পুনৰ উলটি যোৱাৰ কথা পাহৰি এই অসমৰে ধূলি-মাটিত লেটি লৈ এটি পৰিয়াল সন্মুখ যোদ্ধাপুৰৰ পৰা আহি অসমীয়া হৈ পৰিল। ১৮২৯ চনতে তেওঁলোক অসমলৈ আহে। প্ৰথমতে ধুবুৰীত থাকে আৰু তাৰ পৰা ক্ৰমাৎ ব্যৱসায়ৰ খাটিৰত উজাই আহি তেজপুৰৰ গমিৰি পায়হি। ১৮৪২ চনত চন্দ্ৰকুমাৰৰ পিতৃ হৰিবিলাস আগবঢ়োৱাৰ গমিৰিতে জন্ম হয়। হৰিবিলাসে অসমীয়া পৰিয়ালৰ লগত বিয়া-বাক কৰাই সম্পূৰ্ণ অসমীয়া হৈ পৰে। এই হৰিবিলাস আগবঢ়োৱাই ডিব্ৰুগড় আৰু শিৱসাগৰত আৰু তাৰ পিছত কলিকতাৰ হিন্দু স্কুলত শিক্ষা লাভ কৰে। হৰিবিলাসে অকা, ডফলাৰ মাজত সম্প্ৰীতিৰ সূচনা কৰিছিল। আনকি তেতিয়াৰ চৰকাৰে ডফলা যুদ্ধৰ সময়ত ডফলাসকলৰ লগত মিতিবানি কৰিবলৈও পঠাইছিল।

ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইত আৰু ওচৰৰ অন্যান্য দেশ-বিদেশত অভিজ্ঞতা অৰ্জন কৰি হৰিবিলাস আগবঢ়োৱাই অৱশেষত তেজপুৰত কাঠৰ কাৰবাৰ কৰে। হাতীখেতনৰ আৰু শিক্ৰগড়ত ভাগ্যলবাহী

চাহ বাগিচা পাতে। তেওঁৰ পাঁচোটি পুত্ৰ যথাক্ৰমে বিষ্ণুপ্ৰসাদ, চন্দ্ৰকুমাৰ, পৰমানন্দ, কৃষ্ণপ্ৰসাদ আৰু গোপাল চন্দ্ৰ। ১৯১৬ চনৰ ১৬ নবেম্বৰত হৰিবিলাসৰ মৃত্যু হয়।

সাহিত্যিক পৰম্পৰা :

চন্দ্ৰকুমাৰে সাহিত্য সেৱাৰ প্ৰেৰণা লাভ কৰে দেউতাক হৰিবিলাস আগবৰালাৰ পৰা। ব্যৱসায়ৰ কামত অসমৰ বিভিন্ন ঠাই ফুৰোতে হৰিবিলাসে বহুতো পুৰণি পুথি সংগ্ৰহ কৰে আৰু তাৰ ভিতৰত তেওঁ ১৭৭৬ ত মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ কীৰ্ত্তন পুথি ছপায়। তদুপৰি মহাপুৰুষৰ ভাগৱত দশম স্কন্ধ, দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় স্কন্ধ প্ৰকাশ—সীতা সয়ম্বৰ নাটক, গুণমালা, ভটিমা, বৰগীত আদি ছপায়। ৩পুৰুষোত্তম ঠাকুৰৰ প্ৰয়োগ বত্ৰমালা ব্যাকৰণ, বত্ৰাৱলী, গুৰু চৰিত্ৰ, বিপুঞ্জয় স্মৃতি প্ৰকাশ কৰে। ৩হৰিবিলাস আগবৰালা সম্পৰ্কে অসমীয়া সাহিত্যৰ এগৰাকী সমালোচক আৰু গৱেষক পণ্ডিত ৩ডিম্বেশ্বৰ নেওগৰ ভাষাৰেই কব পাৰি: “আগবৰালাদেৱৰ আগেয়ে কোনোলোকে এই লাগতীয়াল বিষয়টিত হাত দিয়া নাছিল। অসমীয়া ভাষাত যে এনে অমূল্য সম্পদ ভৰি আছে ভাৰতীয় প্ৰাদেশিক ভাষা সমূহৰ কিয় ইউৰোপৰ ইংৰাজীহেন ভাষাতো নাট্য সাহিত্যই স্বৰূপ ভাৱে জন্ম পোৱাৰ আগতে যে অসমীয়া ভাষাত সুন্দৰ নাট বচনা হৈছিল, বৰগীতৰ নিচিনা সঙ্গীত আছিল এই গৌৰৱৰ বাতৰি তেওঁৰ যহতেই পোনতেই প্ৰচাৰিত হৈছিল। এওঁৰ উদ্যোগ আৰু অৰ্থ সাহায্যৰ গৰিলা লৈয়েই বায়বাহাতুৰ গুণাভিৰাম বৰুৱাই অসমীয়া পুৰণি সাহিত্যৰ কিছুমান সুন্দৰ ভনীতা গোটাই “কাবাকুসুম” নাম দি ছপায় উলিয়াই। অসমীয়া বচনাতো এওঁৰ ভাল হাত আছিল। সেইকালৰ তেজপুৰৰ অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতি সাধিনী সভাৰ এক অধিবেশনত এওঁ লম্বোদৰ বৰাৰ জীৱনী এখনি লিখি পাঠ কৰিছিল। মুঠতে অসমীয়া সাহিত্যৰ এওঁ এজন প্ৰাণ: স্মৰণীয় পুৰুষ সন্দেহ নাই।”

চন্দ্ৰকুমাৰৰ সাহিত্য সাধনা :

বাইশ বছৰ বয়সতে চন্দ্ৰকুমাৰে ১৮৮৯ চনত কলিকতাৰ প্ৰবন্ধুৱা ছাত্ৰ হিছাপে থকা কালত জোনাকী কাকত উলিয়াই। আধুনিক অসমীয়া কবিতাৰ তিনিগৰাকী কবি বন্ধু “বেজ, মাজিউ গোসাঁই”ৰ ভিতৰত ৩লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা আছিল সকলোৰে মুখপাত স্বৰূপ। চন্দ্ৰকুমাৰ, লক্ষ্মীনাথ আৰু হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে অসমীয়া কবিতাৰ নবজ্যোতি আন্দোলন আৰম্ভ কৰে আৰু স্বৰূপাৰ্থত চন্দ্ৰকুমাৰেই ইয়াৰ বাট কটীয়া হয়। চন্দ্ৰকুমাৰৰ “বনকুঁৱৰী” আৰু “নিয়ৰ” সেই যুগৰ অভিনৱ সৃষ্টি।

১৯০৯ চনত বেজবৰুৱাৰ সম্পাদনাত বাঁহী ওলায়। জোনাকী আৰু বাঁহীতেই চন্দ্ৰকুমাৰৰ কবিতা প্ৰকাশ পায়। তেওঁ ১৯১৩ চনত “প্ৰতিমা” আৰু ১৯২৩ চনত প্ৰকাশ পোৱা “বীণ বৰাগী” এই দুখন কবিতা পুথি অসমীয়া কাব্য সাহিত্যত যুগমীয়া অৱদান।

অসমীয়া সাহিত্য প্ৰকাশৰ উদ্দেশ্যে “আসাম প্ৰিন্টাৰ্চ এণ্ড পাব্লিচাৰ্ছ” নামেৰে এটি প্ৰতিষ্ঠান আৰম্ভ কৰি ডিব্ৰুগড়ৰ পৰা বেজবৰুৱাৰ “বাঁহী” উলিয়াই। তাৰ পিছত ১৯১৮ চনত “অসমীয়া” নামেৰে সাদিনীয়া বাতৰি কাকত ওলায়। এই বাতৰি খনেই শেহত ক্ৰমাৎ তিনিদিনীয়া আৰু দৈনিক অসমীয়া কাকতলৈ ৰূপান্তৰিত হয়। চন্দ্ৰকুমাৰে গুৱাহাটীত “নিউপ্ৰেছ” স্থাপন কৰে আৰু শেহত তাৰ পৰা “অসমীয়া” ওলায়।

চন্দ্ৰকুমাৰে প্ৰেছ আৰু চাহ বাগিছাৰ ব্যৱসায়ত শেষত ডিব্ৰুগড় আৰু গুৱাহাটীতে জীৱনৰ অধিক সময় অতিবাহিত কৰে।

“অসমীয়াৰ” সম্পাদক স্বৰূপে থাকি চন্দ্ৰকুমাৰে জাতীয়তা বাদী ভাবধাৰা প্ৰৱৰ্ত্তন কৰে। মহামানৱ মহাত্মা গান্ধীৰ সংগ্ৰামলৈ অহাৰ পিছৰ পৰা তেওঁ নীৰৱে ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ প্ৰধান পৃষ্ঠপোষক হৈ পৰে। শুনা যায় ১৯২৬ খ্ৰীষ্টাব্দত হোৱা পাণ্ডু কংগ্ৰেছৰ পাছত যেতিয়া অসমৰ কংগ্ৰেছ নেতৃবৰ্গ অৰ্থ সংকটৰ

সমুখীন হৈছিল তেতিয়া চন্দ্ৰকুমাৰে এই ক্ষেত্ৰত যথেষ্ট উদাৰতাৰ পৰিচয় দিছিল।

তেজপুৰৰ পুৰণি “পকী” আগবঢ়ালা ভৱনৰ ঐতিহ্যৰ কথা স্মৰণ কৰিলেই চন্দ্ৰকুমাৰৰ লগত ভাৰতৰ মহান নেতা সকলৰ সান্নিধ্যৰ কথা মনলৈ আহে। তেজপুৰৰ এই ঘৰটো ৯৯ বছৰ পুৰণি আৰু ইয়াতেই মহাত্মা গান্ধী, জৱাহৰলাল নেহৰু, চক্ৰৱৰ্ত্তী বাজাগোপালচাৰী, পেটেল, বাজেন্দ্ৰ প্ৰসাদ, পণ্ডিত মদনমোহন মালব্য, মোলানা মহম্মদ আলি আদি নেতৃবৰ্গই জিৰণি লৈছিল। আনহাতে এই ভৱনটি হ’ল প্ৰাচীন অসমীয়া সংস্কৃতি আৰু পুৰণি অসমীয়া পুথিৰ ভাণ্ডাৰ স্বৰূপ। এই বৰেণ্য নেতা সকলে পদাৰ্পন কৰা ভৱনটি এটি যাদুঘৰ ৰূপে নিশ্চয় স্বীকাৰ কৰিব পাৰি।

চন্দ্ৰকুমাৰৰ ভাতৃ পৰমানন্দৰ সুযোগ্য সন্তান সকলৰ অন্যতম জ্যোতি প্ৰসাদ আছিল আধুনিক অসমীয়া গীতি সাহিত্যৰ বাটকটীয়া। নাট গীত, ছবিৰ মাজেদি অসমৰ কলা জগত খন সমৃদ্ধিশালী কৰা ৰূপকোঁৱৰ জ্যোতিপ্ৰসাদ আছিল এটি অনন্য সাধাৰণ প্ৰতিভা। এই প্ৰতিভাৰ অকাল বিয়োগ হৈছিল ১৯৫১ চনৰ ১৭ জাহুৱাৰীৰ দিনা। এই আগবঢ়ালা পৰিয়ালৰ আন এগৰাকী প্ৰথিতযশা কবি আনন্দচন্দ্ৰ আগবঢ়ালাৰ নামো এই ক্ষেত্ৰত নিশ্চয় উল্লেখ কৰিব লাগিব। ৩ আনন্দ আগবঢ়ালা অসমীয়া কবিতাত ভাঙনি কোঁৱৰ বুলি বিশেষভাবে পৰিচিত।

চন্দ্ৰকুমাৰ নাম বশৰ প্ৰতি লালায়িত নাছিল; সভা সমিতিৰ পৰা সেই বাবেই আঁতৰি আছিল। তেওঁ আছিল ত্যাগী পুৰুষ; নীৰৱ আৰু একাগ্ৰ সাধনা আছিল তেওঁৰ জীৱনৰ ব্ৰত। নহলে চন্দ্ৰকুমাৰে এগৰাকী জাতীয় নেতা ৰূপে সহজেই প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিব পাৰিলেহেঁতেন। অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতিৰ দৰে সন্মানো তেওঁ হাঁহি মুখে প্ৰত্যাখ্যান কৰিছিল।

পৰিশিষ্ট

কাব্যিক জৌলৰ্য্য বিচাৰ

কোনো কোনো তত্ত্বজ্ঞৰ মতে কাব্য সৃষ্টিৰ প্ৰধান উপকৰণ দুটা। এটা হ’ল কবিৰ মনস্থিতি আৰু আনটো কাব্যৰ ভাষা। ভাষাৰ প্ৰায়োগিক দিশত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা মানে কবি মানসৰ অস্তিত্ব অস্বীকাৰ কৰা হুবুজায়। ভাষা যদি শক্তিশালী, ব্যাপক অৰ্থ প্ৰকাশক (আভিধানিক অৰ্থত নহয়) আৰু প্ৰকাশক্ষম নহয়, কবি মানস দৃষ্টিৰ আড়ালত লুকাই যায়। কবিৰ নিজস্ব চিন্তাধাৰা আৰু আঙ্গিক সম্পৰ্কে কবিৰ চৈতন্য থাকে সচা, কিন্তু কবিৰ বক্তব্যত মূৰ্ত্ত হৈ উঠে কেৱল শব্দ সমষ্টিহে। মালামেৰ সেই বিখ্যাত বাণী : আইডিয়াৰে কোনেও কবিতা ৰচনা কৰিব নোৱাৰে; কবিতা ৰচিত হয় শব্দৰে কেৱল শব্দৰে— এই ক্ষেত্ৰত স্মৰণীয়। কলেৰিজেও কৈছে ‘কবিতা হৈছে সৰ্বোৎকৃষ্ট শব্দৰ বিছাস’। কোনো কবিৰ ভাষাই যদি কালৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ গতিৰ ছন্দত তাল মিলাই নতুন ভাবব্যঞ্জনাৰ বাবে প্ৰস্তুত হব নোৱাৰে, সেই কবিতা কেতিয়াও জীৱনৰ কালোত্তীৰ্ণ প্ৰতিলিপি হব নোৱাৰে। ভাষাক পৰিশুদ্ধ ৰূপত বক্ষা কৰাটো সকলো কবিৰ কৰ্ত্তব্যৰ ভিতৰুৱা। শব্দৰ পবিত্ৰতা মানে শব্দ সৰ্বস্বতা নহয়। কাব্যধৰ্ম্মৰ সাৰ্থকতা বহুলাংশে নিৰ্ভৰ কৰে সংযত প্ৰকাশৰ জৰিয়তে, ভাব চিত্ৰধৰ্ম্মী কবি উলিয়াব পৰা ক্ষমতাৰ ওপৰত। চিচিল ডে লুইছৰ মতে ভাল কবিতাত থাকে “Passion Precision আৰু music”।

অসমীয়া কাব্য ইতিহাসৰ এটা যুগসন্ধিকালৰ কবি চন্দ্ৰকুমাৰে এটা বিপ্লৱমুখী উদ্দেশ্যৰে প্ৰণোদিত হৈ কাব্য ৰচনাত প্ৰবৃত্ত হৈছিল। [চন্দ্ৰকুমাৰৰ গতানুগতিকতাৰ বিৰুদ্ধে কৰা বিপ্লৱ আৰু তাৰ পৰৱৰ্তী কালত নব্য বোমাৰ্টিক কবি সকলে— তথা কথিত বোমাৰ্টিক গতানুগতিকতাৰ বিৰুদ্ধে কৰা বিপ্লৱৰ মাজত পাৰ্থক্য আছে। ভাব-সৰ্বস্ব, আইডিয়া প্ৰধান, নতুন আঙ্গিকৰ এটা নতুন কাব্য ধাৰা ইতিমধ্যে আমাৰ সাহিত্যত প্ৰতিষ্ঠিত হৈছে। এই কালৰ কবিতাই কিছু পৰিমাণে আধুনিক জীৱন ধাৰাৰ স্বাক্ষৰ বহন কৰিছে। এই কাব্য আন্দোলনটোক কোনো কোনোৱে Second wave of Romantic poetry বুলিছে। ইংৰাজী সাহিত্যতো লৰেন্স ডুলেৰে ইয়াক “To us living in fifties, it seems that the pendulum swung out very far in the direction of the romantic or the mystical” বুলি কৈছে।] চন্দ্ৰকুমাৰ আগবঢ়োৱা এই কালছোৱা অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীৰ এক পৰিবৰ্তন কাল। এই পৰিপ্ৰেক্ষিতত চন্দ্ৰকুমাৰ আগবঢ়োৱা, কাব্য-সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত, এখন বৈশিষ্ট মৰ্যাদাৰ আসন আছে। কাল-সন্ধিৰ লগত জড়িত কোনো এক কবিৰ ঐতিহাসিক গুৰুত্ব থাকিব পাৰে, বা বিবেচিত হ'ব পাৰে কিন্তু উৎকৃষ্ট নহ'বও পাৰে। কিন্তু কবি চন্দ্ৰকুমাৰ আগবঢ়োৱা আন বাটকটীয়া সকলৰ এজনেই নহয়, এই কাব্য আন্দোলনটোৰ তেওঁ মধ্যমণি আৰু এই যুগটোৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ বোমাৰ্টিক কবি। এতিয়া চন্দ্ৰকুমাৰ কাব্য প্ৰকৰণৰ সম্পৰ্কে যদি চাওঁ, তেতিয়া তেওঁৰ কাব্যত এটা সংহত উপমা প্ৰয়োগ দেখা পাওঁ, যিটো সচৰাচৰ আন বোমাৰ্টিক কবিৰ কবিতাত দেখা নাপাওঁ।

‘শুনো কি হুশুনো ঐ উটি অহা গীতটি’ “ন যযৌ ত তন্তৌ” অগাপিছা ভৰিটি’ ‘মিঠা গাঁঠি থোপাটি’, ‘সুন্দৰ মুখৰ দৰে সুন্দৰ জীৱন’ নখে মাটি লেখা খোজে মৰমৰ টানে আনিব সাঙুৰি, উছলাই দেহিটি— আদি শুদ্ধ ঘৰুৱা শব্দৰ মাজেৰে একোটা ভাল খণ্ডবাক্য, একোটা

ভাল মেটাফৰ চন্দ্ৰকুমাৰে সৃষ্টি কৰিছে। এনে একোটা ভাল খণ্ডবাক্যৰ ব্যঞ্জনা সুদূৰ প্ৰসাৰী। ন-যযৌ ন তন্তৌ উপমাই কালিদাসৰ কুমাৰ ‘সন্তবমৰ “শৈলধিৰাজ তনয়া ন যযৌ ন তন্তৌ” ব্যাপকতাৰে মাধুৰী’ৰ ছবিখন মুখবিত কৰি তোলে অমেয় ব্যঞ্জনাৰে। এনে ব্যঞ্জনা মনোৰম। অন্তহীন ৰূপ, অৰ্থ, আৰু সম্ভাৱনাৰ মাজত ব্যাপ্ত হৈ আছে পাঠকৰ অন্তৰত এখন ছবি। সেই ছবি স্বয়ং সম্পূৰ্ণ শিল্পকৰ্মৰ এটা স্থিৰ প্ৰত্যয়ৰ চিহ্নিত, মুক্ত আৰু প্ৰতিশ্ৰুতি। ‘বাটৰ আগত বাট বাঢ়ি যায়, ক্ষণ্তক জিৰণি আহে’ ‘গহীন গছত বতাহৰ ছাটি পাত কঁপে থব থব’ “গহীন পাৰত গহীন বননি কি সৰে গছৰ পৰা’, পাতে পাতে কিবা ফুচফুচাইছে’, খোপাত পিছিছে বনৰ পখিলা’ ‘নিজম আকাশৰ নিচুক কথাটি— আদিৰ প্ৰকাশ ভঙ্গীৰ বিশালতা মন কৰিব লগীয়া।

নিজম আকাশৰ নিচুক কথাটি, পাতে পাতে কিবা ফুচফুচাইছে এই প্ৰকাশভঙ্গী বোবত, কেৱল মোহময়তাই নাই, আছে উপমাৰ স্পন্দন, যি স্পন্দনে যি কোনো পাঠক বা শ্ৰোতাক কেৱল মোহময় নকৰে, ইঙ্গিতও দিয়ে। এই ইঙ্গিত এক ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য সম্পৰ্ক। এই সম্পৰ্কই নিকৰ্দিষ্ট অব্যক্ত উৎকৰ্ষাৰ কথা কয়। চন্দ্ৰকুমাৰৰ শব্দৰ প্ৰয়োগ আৰু ভাষা উজুটিত পৰা বিধৰ নহয়। যদিও ভিষ্মেশ্বৰ নেওগে উল্লেখ কৰাৰ দৰে চন্দৰ গাত কেতিয়াবা থমকি বৈছে, তথাপিও তেওঁ কিছুদূৰ সিদ্ধি লাভ কৰিছে। কবিতাত চন্দ্ৰকুমাৰৰ শুদ্ধ ভাষা প্ৰয়োগ অসমীয়া বোমাৰ্টিক কাব্য ধাৰাৰ এক বিশেষ সম্পদ।

দ্বিতীয়তে চন্দ্ৰকুমাৰৰ মুক্তি বোধ, কল্পনা জীৱনৰ দুঃখ বেদনাত নিকদ্ধ হৈ যোৱা নাই। তেওঁৰ দৃষ্টিয়ে জীৱনৰ গভীৰতালৈ গতি কৰিছে য’ত খুব সন্তৰ সুখ দুঃখ এক অবিচ্ছিন্ন সত্তা হৈ গৈছে। সেই বাবেই বোধ হয় মাহুৰৰ দুঃখ নিবৃত্তিৰ তেওঁ উপায় বিচাৰি

পোৱা নাছিল * জীৱনৰ আত্মা, বিশ্বৰ সৌন্দৰ্য্য সকলোতে তেওঁ
প্ৰেয় আৰু শ্ৰেয়ৰ দ্বন্দ্বৰ সন্মুখীন হৈছে। সেইবাবে কেতিয়াবা
সংসাৰ চক্ৰবেহুত ক্লান্ত হৈ বিশ্ব প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য্যত অৱগাহন কৰাৰ
প্ৰচেষ্টা চলাইছে। এই প্ৰচেষ্টাক দিশহাৰা আকাজক্ষাৰ প্ৰতিফলন
বুলিলে সত্যৰ অপলাপ হ'ব। এই অৱগাহনৰ মূলত কবি চিত্তৰ
প্ৰেম প্ৰতিহত ক্ষুদ্ৰ প্ৰতিবাদ স্মৃতি হৈছে।

সেই বাবেই সৌন্দৰ্য্য উপাসক কবিৰ তেজীমলা, মৰমৰ
প্ৰতীক হৈ ফুলে। বন্ধা চেতনাৰ, কামনাৰ অন্ধ বিশাল নদীৰ পাৰত
ফুলা ফুলৰ প্ৰতীক নহয়। ইয়াত আছে বিশ্বপ্ৰকৃতিৰ স্নিগ্ধ পৰিচৰ্চা
মানুহৰ শঠতাৰ ক্ৰচত ক্ৰুচবিদ্ধ হোৱাৰ বেদনা।

তৃতীয়তে চন্দ্ৰকুমাৰৰ কবিতাৰ অন্তৰ্নিহিত সুৰে, ভাষাৰ
সঙ্গীতময় তন্দ্ৰাৰাগে হৃদয়বান পাঠকৰ অন্তৰত দোলা দি যায়।
ভাল কবিতাত সঙ্গীত থাকিব লাগিব। এলিয়টৰ ভাষাত “The
music of poetry is not something which exists
apart from the meaning. Otherwise, we could have
poetry of great musical beauty which made no
sense, and I have never come across such poetry.
The apparent exceptions only show a difference
of degree: there are poems in which we are moved
by the music and take the sense for granted, just
as there are poems in which we attend to the sense
and are moved by the music without noticing it.

My purpose here is to insist that a musical
poem is a poem which has a musical pattern of
sound a musical pattern of the secondary meanings

of the words which compose it and that is only
the pure sound apart from the sense, to which
the adjective musical can rightly be applied”.

ইংৰাজ ৰোমান্টিক কবি শ্বেলীৰ দৰে চন্দ্ৰকুমাৰেও দৃষ্টিৰ
অতিক্ৰমণত উপলব্ধি কৰা অতীন্দ্ৰিয় ধূসৰ জগত খন আবিষ্কাৰ
কৰিছে। কবিৰ এই মিষ্টিক উপলব্ধি ভাৰতীয় অধ্যাত্মবোধৰ
ঐতিহ্য শ্বেলীৰ দৰে inner voice of imagination ৰ নহয়।
চন্দ্ৰকুমাৰে ব্যৱহাৰিক অৰ্থত imagination বিশ্বাসী নাছিল।
কল্পনা প্ৰতিভা যে অতীন্দ্ৰিয় উপলব্ধিৰ আধাৰ এই বিশ্বাস চন্দ্ৰকুমাৰৰ
আছিল। সেইবাবে প্ৰতীকৰ মাজেদি কবিৰ উপলব্ধি প্ৰকাশিত
হৈছে। ইয়েট্‌সে প্ৰতীকৰ ব্যৱহাৰৰ সন্দৰ্ভত এইদৰে কৈছে
“A symbol is indeed the only possible expression
of some invisible essence, a transparent lamp about
a spiritual flame”

“মই” আৰু “বিশ্ব ভাৱীয়া” দুটা কবিতাত— বিশ্ব জীৱনৰ
প্ৰবাহ শক্তিক কবি সভাৰ চেতনাৰ অন্তৰালত ধাৰণা কৰিছে।
‘মই’ উপলব্ধি কবিৰ বাবে এক অন্তৰ্হীন প্ৰেৰণা, এই উপলব্ধি
কবিৰ বাবে ক্ষণকালৰ বন্দী হৃদয়ৰ পৰা ক্ষৰিত হোৱা অনন্ত কালৰ
জীৱন সাজপানী। মুঠতে চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালাৰ কবিতাৰ ভাষা
উপমা প্ৰয়োগ, ইঙ্গিত বিধায়ক খণ্ডবাক্য অন্তৰ্নিহিত সুৰ অসমীয়া
ৰোমান্টিক কাব্য আন্দোলন এক বিশিষ্ট সম্পদ হিচাবে পৰিগণিত
হ'ব।

— : * : —

বহুদূৰ সমুদ্ৰ, নিৰ্জ্জন পাহাৰ, উপত্যকাৰ বুকু চুই অহা
বতাহৰ লগত উটি অহা শুনা নুশুনা গীতৰ সুৰটিয়ে কবিক উন্ননা
কৰিছে।

বতাহৰ ভৰত উটি অহা সুৰটোৱে শ্ৰোতা জনৰ কৰ্ণকূহৰত
এক অপূৰ্ব ব্যক্তনা সৃষ্টি কৰে, যি ব্যক্তনাই তেওঁক প্ৰায় আধ্যাত্মি-
কতাক স্পৰ্শ কৰাই দিয়ে। এই গতি কবিৰ বাবে এক সনাতন
মাধুৰ্য্য। আধা খোলা উঠন বুকু, আধা বন্ধা কলীয়া খোপা,
পৰোঁ ন-পৰোকৈ দিয়া কেচুৱাৰ খোজ, আধা ফুটা আধা নুফুটা
কলিটি, ওঁঠৰ মিচিকিয়া হাঁহিটি, অলপ হাঁহি অলপ কান্দোনৰ,
ছবিটিয়ে সদায়েই এক অন্তহীন সৌন্দৰ্য্যৰ অমৃত কুণ্ডল সন্ধান দিছে।

চন্দ্ৰকুমাৰৰ কবি চিত্ত, জীৱনৰ বিচিত্ৰ বঙ আৰু বিশ্বপ্ৰকৃতিৰ
মাজত বুৰ গৈ, সৌন্দৰ্য্য উপলব্ধি সন্ধানত মত্ত। বিশ্ব প্ৰকৃতিৰ
ছঁয়া ময়া মাধুৰ্য্যে কবিক উন্ননা কৰিছে। প্ৰকাশত কৈ প্ৰকাশৰ
সন্তোৰনাৰ বস্তু সন্তোৰ সদায়েই বৰণীয়ঃ নিত্যদিনৰ তুচ্ছতম বস্তুৰ
পৰা সীমাৰ মাজত অসীমৰ, খণ্ডৰ মাজত পূৰ্ণত্বৰ উপলব্ধিলৈকে
কবি ববীন্দ্রনাথে তেওঁৰ বিশ্ব প্ৰকৃতিবোধক মহামানবৰ সাগৰত
অৱগাহন কৰোৱাই অভিনাত্মা হৃদয়ঙ্গম কৰাৰ দৰে, কবি চন্দ্ৰ
কুমাৰেও লীলাময়ী প্ৰকৃতিৰ দেহৰ প্ৰতি বক্ত বিন্দুত বিশ্বমানবৰ
অভিন্নতা স্থাপন কৰিছে।

“মাধুৰ্য্য” চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰলাৰ, প্ৰতিমা কাব্যগ্ৰন্থ খনৰ এটা
ভাল কবিতা। এই কবিতাটোত ব্যৱহাৰ কৰা কেইটামান উপমা,
বসৰণ সুন্দৰ খণ্ডবাক্য, উল্লেখযোগ্য। ‘মাধুৰ্য্য’ৰ ভাৱ শুদ্ধ ঘৰুৱা
ভাষা, কিন্তু ইয়াত আছে সংযত প্ৰকাশ। এই কবিতাটোত ভাষাৰ
ছই এটা ক্ৰটি থাকিলেও শব্দৰাজি উৎকৃষ্ট ৰূপত বিদ্যমান।

(খ)

মাধুৰ্য্য

“মাধুৰ্য্য”ত কবি চন্দ্ৰকুমাৰে গোপন, প্ৰাচীন চিৰ বহু-
ময়ী সৌন্দৰ্য্যক্ষৰণ কৰা প্ৰকৃতিৰ ‘ইমেজ’টো উপলব্ধি কৰিছে।
কল্পনা প্ৰতিভাই কবিৰ সৌন্দৰ্য্য সন্ধান উৎস। মানুহৰ বাবে ছঁয়া-
ময়া পেচটি বা আধা ছঁা আধা পোহৰত লুকাভাকু খেলা নিৰাভৰণা
প্ৰকৃতি আইদেউ, এক অন্তহীন প্ৰেৰণাৰ স্বৰূপ, যি বহুস্বৰ সিপাৰ-
লৈকে মানুহক এক অনিৰ্বৰচনীয় সৌন্দৰ্য্যৰ সন্ধান দিয়ে। যি
সৌন্দৰ্য্যৰ পৰা ক্ষৰিত হয় চিৰকালৰ অন্তহীন সুৰা।

এই সৌন্দৰ্য্যৰ মাধুৰ্য্য প্ৰকাশ নেপায় তাৰ পূৰ্ণ বিকশিত
ৰূপত প্ৰকাশ পায় প্ৰকাশৰ সন্তোৰনাত। সৌন্দৰ্য্যৰ অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱী
গৰাকী, দেৱী নে মানৱী কবিয়ে চিৰাং কবিৰ পৰা নাই। কবি
গুৰুৰ ভাষাতো, ই “অৰ্দ্ধেক মানৱী, অৰ্দ্ধেক কল্পনা” প্ৰিয়তমাৰ
সৌন্দৰ্য্য উপলব্ধি কৰাৰ দৰে অনুৰাগক এটা জীৱন্ত স্পৰ্শ দিব
নোৱাৰিলে, কোনো বস্তুতেই মাধুৰ্য্য পোৱা নাযায়। বিশ্ব প্ৰকৃতিৰ
অৰ্দ্ধেক প্ৰকাশ আৰু অৰ্দ্ধেক অপ্ৰকাশৰ মাধুৰ্য্য উপলব্ধি কবিৰ বাবে
এফালে জীৱন এষণা আৰু আনফালে মহাকালৰ বিশালতাৰ উপ-
লব্ধিৰ প্ৰয়োজন হয়।

শৈলধিৰাজ তনয়াৰ “ন-যযৌ, ন তন্ত্ৰৌ”ৰ অগাপিছা ভৰিটিত,
ওলাওঁ নোলাওঁকৈ ওলোৱা মন মোহা ঠগটিত, মাধুৰ্য্য প্ৰকাশ
পাইছে। জাতিস্বৰ মহাকবিৰ প্ৰত্যক্ষ চিত্ৰকল্পত “সেই কালৰ
স্বপ্নত এই কালৰ স্বপ্ন” হৈ দেখা পাইছে।

মানৱ-বন্দনা

ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ আধাৰত মানৱাত্মাৰ শ্ৰেষ্ঠতম সত্য উপলক্ষিয়েই মানৱ বন্দনা। মানুহ মৰণশীল। মহাকালৰ অখণ্ড যাত্ৰা পথত মানুহ আহিছে আৰু গৈছে। পৃথিৱী এখন চবাইখানা। ছদণ্ডৰ বাবে আত্মাই আশ্ৰয় লয় এই পৃথিৱীৰ আলহী ঘৰত। বিশ্বপ্ৰকৃতিৰ গভীৰ বহন্যত সৃষ্টি আৰু মানৱজীৱনৰ ৰূপ কবিয়ে উপলব্ধি কৰিছে মানুহৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব, পৰিপূৰ্ণ সৌন্দৰ্য্যবোধ, বিশ্বপ্ৰকৃতিৰ লগত একাত্ম স্থাপন আকাজক্ষাইহে মানুহক পূৰ্ণতা দিব পাৰে বুলি কবিয়ে বিশ্বাস কৰে। মানুহৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব এই মৃত্যুশীল মৰতত নিকপিত হয় পৃথিৱীত কৰা কৰ্মৰ দ্বাৰা। এই কৰ্মধাৰা মানুহৰ আধ্যাত্মিক প্ৰেৰণাৰ সাংকেত। টেনিছনে বিশ্বাস কৰাৰ দৰে, আগবঢ়াইও মানুহক The roof and crown of all things বুলি ভাবে। সেয়েহে কবিৰ মতে মানৱ সেৱাই পৰম ধৰ্ম। নাৰায়ণৰূপী মানুহক সেৱা কৰিলেই ছুখ কষ্টেৰে ভাৰাক্ৰান্ত এই পৃথিৱী সুখৰ আলয় হব। বিবেকানন্দইও কৈছে “জীৱে প্ৰেম কৰে যেই জন সেই জন সেবিছে ঈশ্বৰ”। মানুহৰ প্ৰতি মানুহৰ মৰমতকৈ আন একোৱেই ডাঙৰ হব নোৱাৰে। মৰমৰ মাজেদিয়ে মানৱাত্মাৰ উপলব্ধি সম্ভৱ হব পাৰে। কবি চন্দ্ৰকুমাৰে মানুহৰ সম্ভাৱনাক অপৰিসীম শ্ৰদ্ধাৰ চকুৰে চাব পাৰিছে বাবেই, মানুহৰ ভ্ৰষ্টতাক নৈব্যক্তিক দৃষ্টিৰে চাইছে আৰু আত্মঘাতী পথৰ পৰা প্ৰাণময়, সৃষ্টিশীল পথলৈ অগ্ৰসৰ হবৰ বাবে আহ্বান জনাইছে—

“মানুহেই দেৱ মানুহেই সেৱ
মানুহ বিনে নাই কেৱ”।

“মানৱ বন্দনা” কবিতাটো, ৰূপ ছন্দ, বা আঙ্গিকৰ উৎকৰ্ষতাকৈ ভাৱৰ গভীৰতা, force আৰু sublimity লক্ষ্য কৰিবলগীয়া।

প্ৰকৃতি

ফুল কলিটি ফুলিল, প্ৰীতিৰ বতাহৰ স্ৰোতধাৰত উটি গৈ সৌৰভ বিলালে, মৰহি গল। ফুল ফুলি থকা কালত মৌ-পিয়া ভোমোৰাবোৰ ওচৰ চাপি আহিছিল, ‘জীৱনৰ য’ত ছুখ দৈন্য সচাঁ-মিছা বহুতো পক্ষপাৰ’ হৈ ওঁঠতে ওঁঠ লগাই, বেখাময় বান্ধোনত নিজকে ধৰা দিছিল। কিন্তু ফুল নীৰৱে লেবেলি শুকাই যোৱাৰ লগে লগে, সংগোপনে ভোমোৰাবোৰ আতৰি আহিল। কিন্তু প্ৰকৃতি? প্ৰকৃতিৰ অপ্ৰকাশ সৌন্দৰ্য্যত এটিও আঁচ নপৰিল। প্ৰকৃতিৰ ৰূপান্তৰ নহল। প্ৰকৃতিৰ স্থায়িত্ব আছে, ফুলৰ নাই, ভোমোৰাৰ নাই—এয়ে প্ৰকৃতিৰ কবিতাটিৰ মূল বক্তব্য।

প্ৰকৃতিত কবিয়ে ঐশিকতা দেখা পাইছে। অতীন্দ্ৰিয় দৃষ্টিৰে কবিয়ে প্ৰকৃতিক বিচিত্ৰ অখণ্ড অবিভক্ত ৰূপত দেখা পাইছে। জীৱনৰ হাঁহি কান্দোন আশা আকাজক্ষা, সকলো প্ৰকৃতিৰ বিশাল সভাত লীন হৈ যোৱা কবিয়ে দেখা পাইছে। কবিয়ে ৰূচৰখৰ দৰে প্ৰকৃতিৰ বহিৰঙ্গ দেখিয়েই তৃপ্ত হোৱা নাই। প্ৰকৃতিক অখণ্ড সত্যৰ আলোত দেখা পাইছে। ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য বস্তুৰ অন্তৰালত থকা প্ৰকৃতিৰ বহন্যময় সৌন্দৰ্য্যৰ আকৰে মানুহৰ জীৱনৰ ওপৰত গভীৰ কথা প্ৰভাৱ কবিয়ে উপলব্ধি কৰিছে।

প্রকৃতিৰ বুকুত দেখা নিষ্ঠুৰতা ও প্ৰেমময় ৰূপবহে অঙ্গ
 প্ৰকৃতিৰ স্বাসত সত্তা উপলব্ধিৰ মাজেৰে জীৱনৰ মহিমা ভাস্বৰ কৰ
 আৰু প্ৰত্যাহিক তুচ্ছতাক মহত্বম সৃষ্টিৰ পথলৈ অগ্ৰসৰ কৰা
 পাবিলেহে, মানুহৰ জীৱনৰ অশ্ৰুসিক্ত বাৰিষাত বসন্তৰ শোভা
 বিচৰণ কৰিব।

নিয়ৰ

নিয়ৰ কবিতাটিত কবিয়ে প্ৰকৃতিৰ দ্বৈত সত্তা উপলব্ধি কৰিছে।
 প্ৰকৃতিৰ সৈতে কবিচিত্তৰ আত্মীয়তা স্থাপন হৈছে। প্ৰকৃতিৰ
 খণ্ড ৰূপত অখণ্ড অমূৰ্ত ৰূপত কবিয়ে সৌন্দৰ্য্য দেখিছে। বিচ্ছূৰিত
 এটোপাল নিয়ৰৰ মাজত কবিয়ে বিশ্ব চেতনা উপলব্ধি কৰিছে।
 ক্ষণিকৰ মাজত অখণ্ডৰ মূৰ্ত্তৰ অস্থিৰতাত চৰমমূল্যৰ চিহ্নন্তনতা 'নিয়ৰ'
 বাণীৰ নৃত্যচঞ্চল পদক্ষেপনত মূৰ্ত্ত কৰি তুলিছে। আত্মাৰ ভিতৰ চ'ৰা
 বহুশ্ৰব কুৰ'লীৰে আকীৰ্ণ কৰি বিবহৰ অব্যক্ত বেদনা স্পন্দিত কৰি
 তুলিছে। কবিৰ মোহভঙ্গ এই বেদনাত অস্থিৰ উন্মাদনা নাই, আছে
 স্থিৰ নিবলস জীৱন প্ৰক্ৰিয়াৰ গভীৰ অধ্যাত্ম - সংকট। নোপোৱা
 আৰু পাইও হেৰুৱা এই চিৰায়ত দ্বন্দ মানুহৰ গভীৰ আত্মাৰ
 সংকটৰ সমস্যা।

বাতিৰ ধেমালি

জোনৰ নিকট

হাঁহিৰে থৈছে সানি।

পুৱাৰ হেঙ্গুলি

বেলিটিলৈ চাই

এটুপি চকুৰ পানী।

নিয়ৰ কলিৰে

শোভে ফুল জুপি

চাইছে। ভাবতে ভাহি

হায় কি বিষম

পেলালে বায়ুৰে

জোকাৰি ফুলৰ পাহি।